

בצרון

ירחון למדע, לספרות ולבעיות הזמן

נוסד על-ידי חיים טשרנוביץ (רב צעיר) ז"ל

העורכים: נחום גלאצר (עורך-תורג'ם), צבי וולפסון, שמעון הלקין
 חיים ליף — חבר המערכת
 מנהל המערכת: משה טשרנוביץ

שנה כ"ט (כרך נ"ח) אביאלול, תשכ"ח חוברת ז' (273)

ה ת ו כ ן

- 133 האנטישמיות — לדיכוי החירות יוחנן גרנך
- 138 חשבון בלי רגז מ. ח. עמישי
- 148 ענותנו ראה — סליחה חדשה לרבי משה אבן עזרא דב ירדן
- 149 חולמים וזורעים — אנשי נבו אברהם רגלסון
- 161 יהודים מפורסמים שנכנסו למקום המקדש (מאמר שני) א. ר. מלאכי
- 164 בעל-תשובה (ציור) אביגדור פאניטש
- 167 אורות וצללים בחיי היהודים במכסיקו א. חניניץ'
- 169 מחודש לחודש יצחק עברי



הערבות ודברי בקורת: "בצרון"

- 175 שירה בהתעצמותה (על אברהם ברוידס ליוכלו
 (הששים) מרדכי עובדיהו
- 180 רשימות מ. פרלא
- 183 מלוויזיה חינוכית במדינת ישראל י. יוזליט
- 184 ידיעות

1141 ברודווי
 ניו-יורק

BITZARON

THE HEBREW MONTHLY OF AMERICA

Founded by CHAIM TCHERNOWITZ (RAV TZAIR)

Editors: NAHUM GLATZER (Contributing Editor)

HARRY WOLFSON, SIMON HALKIN (S. Israel)

HAYIM LEAF, Associate Editor

Executive Editor: MAURICE E. CHERNOWITZ

Twenty-Ninth Year of Publication

Vol. LVIII AV-ELUL, 5728 (September, 1968) No. 7 (273)

CONTENTS:

Anti-Semitism As Means of Oppression	<i>Yochanan Granach</i>	133
Jews and Arabs In the Light of Our Historic Rights	<i>Ch. Amishai</i>	138
A Newly Discovered Liturgical Poem by Moses Ibn Ezra	<i>Dov Yarden</i>	148
Personalities of the Second Aliya	<i>Abraham Regelson</i>	149
Historic Visits to the Temple Site (Part II)	<i>A. R. Malachi</i>	161
Repentant (Sketch)	<i>A. Panitch</i>	164
Economic and Cultural Aspects of Mexican Jewry	<i>A. Jinich</i>	167
The Month In Review	<i>Itzhak Ivry</i>	169

EVALUATIONS AND BOOK REVIEWS:

The Poetry of Abraham Broides	<i>Mordecai Ovadyahu</i>	175
Notes and Comments	<i>M. Perla</i>	180
Educational Television in Israel	<i>J. Joselit</i>	183
News and Events		184

Copyright 1968, by Bitzaron, Inc.



BITZARON
1141 Broadway
NEW YORK
MU 6-7680

בְּצֵרוֹן

נוסד על-ידי חיים משרנוביץ (רכ צעיר) ז"ל

שנה כ"ט (כרך נ"ח) אב-אלול, תשכ"ח חוברת ז' (273)

האנטישמיות — לדיכוי החירות

מאת יוחנן גרנך

...האנטישמי הוא במעמקי ליבו — רוצת. האנטישמיות אינה בעייה יהודית: זוהי בעייתנו...
ז. פ. טארטר

ההיסטוריונים שינסו בעתיד הרחוק להסביר את הרקע ההיסטורי לכינונו של המישטר הסובייטי בשעתו, ושל המישטר הקומוניסטי במדינות כגון גרמניה המזרחית ופולין — יתקשו, שכן הם יהיו נאלצים להתחשב ליישב את הסתירות שבין העובדות, שאמיתותן אינה מוטלת בספק, לבין מסכת-דעות, שמהימנותן הופרכה זה מכבר על-ידי ההתפתחות ההיסטורית.

המשטר החדש הוקם על ברכי מישנתו ההומניסטית-מהפכנית של מארכס, אשר ינק מן האוצר הבלום של התרבות המערבית את מיטב הרעיונות של הסוציאליזם, ומן היהודים הקדמונים — את הלהט המהפכני לשינוי שרשי-מוסרי של פני החברה האנושית ולהשתתתה על יסודות הצדק הסוציאלי וגאולת האדם מכל ניצול ומכל דיכוי. עד מהרה נהפך המשטר הזה למורזו (קטליזטור) של תאוות-שלטון, דיכוי-עמים, ניצול האדם בידי האדם, באמצעות שיטות משוכללות לעין ערוך מכל אותן שיטות, ששימשו כלי-נשק בדוקים בידי העריצים בכל הזמנים. התיאוריה המארכסיסטית נהפכה למעין קאריקטורה נלעגת; החזון הסוציאליסטי — לאוטופיה של אחרית הימים; האמת והמוסר — נתחלפו בכלי שקר וצביעות, שהופעלו על-פי עקרונות המאקיאבליזם הלכה למעשה; ואילו העקרון המקודש של "אינטרנאציונאליזם פרוליטארי" — נשתעבד לאופורטוניזם הפוליטי מן הסוג הגרוע ביותר, בידיהם המאומנות של מנהיגי "המשטר החדש"...

ברם, דבר אחד יהיה למעלה מכל ספק: בהתמודדות החזיתית בין המישטר הקומוניסטי לבין החברה הרכושנית בת־זמננו, לא נרתע הוא מלהשתמש בנשק האכזרי, המורעל והמרעיל של האנטישמיות — לקידום מטרותיו המדומות והממשיות כאחד. ולא עוד, אלא שכמו בתקופות־מעבר אחרות בתולדות המין האנושי, שימשו היהודים גם הפעם „שעירים לעזאזל“. תריסר שנים לפני השואה, השיב סטאלין לשאלת הסוכנות הטלגרפית באמריקה בדבר האנטישמיות, בוז הלשון: „השובניזם הלאומי והגזעי הוא שריד המנהגים שמקורם בשנאת־אדם. האופיינים לתקופת הקאניבאליזם. האנטישמיות, כצורה קיצונית של שובניזם גזעי, הוא השריד המסוכן ביותר של הקאניבאליזם“.

ואף־על־פי־כן, עובדה היסטורית היא, כי סטאלין החדיר לתוך התנועה הקומוניסטית את החיידקים המסוכנים של מחלת־האנטישמיות, שחגגה את בצחונה הקאניבאליסטי, כידוע היטב, עוד לפני כשלושים שנה, ב־24.8.1939, כאשר נחתם במוסקבה „חוזה אי־התקפה“ בין גרמניה הנאצית לבין ברית־המועצות, בהתאם לכללי „הצביעות הקדושה“. בספרו הידוע: „מלחמת העולם השנייה“, בכרך א', מתאר צ'רצ'יל, בלעג עצור, את המעמד ההיסטורי הרה־אסון, במשפט אחד בלבד: „סטאלין נשא ספונטנית כוס־של־ברכה לפירר, בזה הנוסח: 'ידוע לי עד כמה האומה הגרמנית אוהדת את הפירר שלה, ולפיכך הייתי רוצה לשתות לחייו!'“. ויש אומרים, כי המעמד האמור לא רק הכתים את התנועה הקומוניסטית בכתם בל־יימחה, אלא הוא אף שימש פרולוג לטראגדיה של השואה, שבה נחרץ גורלם של שישה מיליונים יהודים בידי אותם הקאניבאליסטים המודרניים, שנהפכו לבני־בריתו של סטאלין.

עדות מדהימה לקשר שבין הקומוניזם והאנטישמיות ניתנת על־ידי מילובאן דשילאס, בספרו: „שיחות עם סטאלין“. הוא מצביע בו על העובדה המדהימה, כי באחת השיחות בינו לבין סטאלין, ניסה זה לשאול אותו באורח פרובוקאטיבי מדוע אין במפלגה הקומוניסטית ביוגוסלביה... יהודים רבים. כאשר דשילאס ענה לו, שבכלל אין יהודים רבים ביוגוסלביה, החל סטאלין לחייך והשיב לו: „בוועד המרכזי שלנו אין יהודים!“ והוסיף, תוך הדגשה מגמתית ברורה: „אתה אנטישמי — גם אתה דשילאס, גם אתה הנך אנטישמי!“ (ובמקום אחר בספרו מגלה דשילאס לקוראיו, כי לאסקוב, אחד העסקנים הבכירים של המפלגה הקומוניסטית בברית־המועצות בזמנים ההם, שלפני תום מלחמת העולם השנייה, אמר לו מפורשות, כי „החבר ז'דאנוב סילק את כל היהודים מן המנגנון של הוועד המרכזי“...).

* * *

ברם, ההיסטוריה אינה מבליעה בתהליכיה את „תבונת העורמה“, כפי שהגל ניסה להבהיר זאת בשעתו, אלא שהיא מפעילה גם את „עורמת התבונה“ ההיסטורית — לעיני כל. וכך אירע, שבאותה שנה, ב־1948, הוקמה מדינת־ישראל (גם בעזרתו של סטאלין — שהונע לכך על־ידי מניעים של „איסטרטגיה גלובאלית“), ואילו טיטו והטיטואיזם הוכרוזו כחלאת המין האנושי. אין תימה, איפוא, כי אפילו ב„מילון פילוסופי קצר“⁽¹⁾ אפשר היה לקרוא הגדרות כגון אלו: „המנתק עצמו

(1) בעריכת מ. רוונטאל ופ. יודין — הוצאת „מדע וחיים“, 1954.

מהאינטרנאציונאליזם הפרולטארי, מן ההכרח שיגיע אל הנאציונאל-שוביניזם והפאשיזם. עדות מוחשית לכך משמשת סיעת טיטו ביוגוסלביה, שנהפכה לכנופייה של מרגלים ומחבלים, הפועלת לפי הוראות האימפריאליזם האנגלו-אמריקני, לרעת עמי יוגוסלביה ולרעת איחודם הבינלאומי של העובדים... סוכני כנופיית טיטו פעלו בדרך הצבועה-זיונית ביותר". חד וחלק: המישטר הקומוניסטי נאלץ היה לנמק את התנגדותו המוחלטת לכל זיק של חופש המחשבה — בתוככי המחנה ומחוצה לו ולהושיב את "הבוגדים" על ספסל "הנאשמים". שהרי נראה הדבר, כי עדיין אין שום אפשרות קונקרטיה להגיע לסימביוזיס בין חרות (שהיא, לפי הגדרתה הידועה של רוזה לוכסמבורג — האפשרות "לחשוב אחרת") לבין הקומוניזם. והדברים ידועים: בעוד שמריו של טיטו היה "מלמעלה", הרי ב־1953 התחולל, בפעם הראשונה בתולדות המונוליטיות הסובייטיות, אותו מרד של פועלי גרמניה המזרחית "מלמטה", — וגם אז היה ההסבר לכך פשטני למדי: מרגלים, חבלנים, סוכנים וכיו"ב, של המערב האימפריאליסטי ושל טיטו, משרתו... אך, מאחר מאחר שמגמת החופש התפשטה כדליקה בשדה קוצים, והגיעה גם אל הונגריה — כוכתה באמצעים הבדוקים ביותר.

באותה שנה, ב־1956, חל צירוף מפתיע חדש: מלחמת סיני ועלייתו של גומולקה לכס־השלטון בפולין. ולא עוד, אלא שהוא הצליח להגיע לכך בזכותם של האינטלקטואלים הליבראליים-השמאלנים בפולין, שסלידתם מן האנטישמיות הקאניבאלי היתה כרוכה בהתקוממותם הנמרצת נגד כל דיכוי של חרות מחשבתית. שהרי הם היו חדורי ההכרה, כי אחד האמצעים שבשירות הריאקציה, בתקופת ימי־הביניים כבזמנים המודרניים, ואולי האמצעי היעיל ביותר — הוא: האנטישמיות. מאכן, שכל מאווייהם של אותם אינטלקטואלים פולניים מתקדמים, היו ספוגים מחאה לגיטימית נגד דיכוי החופש, השפלת כבודו של האדם באשר הוא אדם, וכפועל־יוצא מזה: נגד רעל־האנטישמיות. הגדיל לעשות במישור זה: לשק קולאקובסקי, הפרופסור הצעיר, שלדידו אין להפריד בין המאבק לחופש־המחשבה ונגד העריצות באשר היא לבין הוקעתה של האנטישמיות ועקירתה המוחלטת מתוך תודעתם המעוותת של בני־מולדתו.

קולאקובסקי ידע היטב, כי מבחינה מוסרית יש ברכה בכך, שאדם נאבק קשות למען צדק סוציאלי וחירות הפרט, כאשר "הרשות נתונה" להגינות אינטלקטואלית. אך הוא גם ידע, שלטוח קצר אין מאבק ממין זה יכול לשאת פרי, כאשר אין מאחורי גבו של אדם כזה אלא הזכות המוסרית למאבק צודק, בו בזמן שהמנגנון הפוליטי הכל־יכול של המדינה הטוטאליטארית מכניע כל התנגדות לדפוסים המקובלים עליו. והא משתמש בכל אמצעי־הטירור, בלא כל מעצורים מצפוניים, ובלבד שהללו יקדמו את השגת המטרות של המישטר. ולא עוד, אלא שלשק קולאקובסקי ידע בבירור, כי הירתמותו של האינטלקטואל למאבק סוציאלי משמעותה היא: אחריות לגבי עניין האדם בקטע מן החזית האין־סופית של המאבק נגד העריצות והנצלנות, נגד טיטום־המוחין וחוסר־הסובלנות. ועוד: מישטר דוגמטי המבוסס על טוטאליטאריות וטירור (ותהיה האיצטלה שבה הוא מתעטף אשר תהיה). והגיע לשלטון על גלי המהפכה, הריהו עיקש וקנאי יותר במלחמתו נגד המאבק לחופש מן המישטר שהריאקציה היא לחם חוקו מטבע ברייתו. ועל־כן,

נחוצה לפעמים מידה ידועה של זהירות, כדי שתבונת העורמה האישית תוכל לשרת ביתר שאת את תכליות "עורמת התבונה". כי "המימסד" הקומוניסטי, כשל כל מי שטר טוטאליטארי, מושתת על עובדת-הברזל ההיסטורית, "... שאין ליישב את הסיכסוך בין אמונה-מקיפה-כל ופותרת-כל לבין החירות. שני האידיאלים הם ביטוי לשני מאוויים הגנוזים עמוק מאוד בטבעו של האדם: הכיסופים לגאולה מזה ואהבת החופש מזה... קללה רובצת על כל אמונות גאולה מדיניות: מקום לידתן במאוויים של אצילות השרויים בלב האדם, אבל סופם להתנוון ולהיות כליה של עריצות".²

במבחר המסות של ל. קולאקובסקי: "הרשות נתונה"³, משתקפת עמדתו העקרונית של האינטלקטואל הצעיר לגבי הסוגיה: עריצות-אנטישמיות, בזו הלשון:

"מידת השתתפותה של האינטליגנציה במערכת הממשל נמצאת ביחס הפוך לשיעור הדיכוי; שכן, כפי מיעוט היכולת לשלוט באמצעים רוחניים כן יגדל יורב ההכרח לנקוט אמצעי כפייה. וזו הסיבה שהאינטלקטואלים מושכים עליהם, לעיתים קרובות, את טינת המשטרה והצבא... כל התאבנות של השיטה מגלגלת אותה בהכרח למיתולוגיה, עושה אותה נושא לפולחן והעריצה נכנעת ושוללת כל ביקורת... כמה זה משפיל, כי עדיין נאלצים להשמיע, שאין לזייף תעודות היסטוריות, שמדע צריך לבסס על הנחות ושהביקורת לגבי יריב צריכה להיות עניינית... הניסיון היומי מלמד, שאותו ביטול-מיתולוגיה צריך לעמוד בפני התנגדותם של הרבה אנשים, ארגונים ומוסדות, שמעמדם החברתי נשמר להם רק בקיום היסודות האנטי-דמוקרטיים של המימשל..."

ומכאן המסקנה, שיש סמוכין ואיטראקציה בין המאבק לחופש לבין המאבק נגד האנטישמיות, המשמשת בלם רבי-עוצמה לעירפול-יתר של תודעת האדם הבלתי-מפותחת דיי-הצורך — של האדם הפשוט, הצייתיני, הנכנע, נטול כושר שיפוט עצמי ועצמאי. והוא מצביע על העובדה, שעוד בתחילת 1956 התהווה מעין "שמאל" נון-קונפורמיסטי בתוככי המפלגה השלטת בפולין, ועמו נמנו "... אלה אשר ניהלו את המאבק לקריעת המסווה מעל כל צורות האנטישמיות בפולין; את המאבק על חופש העתונות והחינוך, את המאבק על הדברת הדוגמות, ההלכות המטומטמות ואורח-המחשבה המאגי בחייו הפוליטיים, על צדק ומשפט ביחס-ציבור, על ההרחבה המאקסימאלית של השתתפות מעמדה-פועלים במימשל; את המאבק על הרחקת שרירות-הלב המשטרית ועל-כן, שלא יקראו לפשע 'קומוניזם' ולגנגסטרים 'קומוניסטים' " (הדגשתנו).

אולם, חשיפת כיעורה של המפלצת האנטי-הומנית, היא — האנטישמיות, היא רק זרוע אחת של המאבק העיקש נגד העיוותים של המישטר השמרני ביותר, שצף בפולין של גומולקה, לאחר מהפכת "האוקטובר" הפולני (ב-1956). ועל-כן חובה היא לגנות בכל תוקף את השמרנות המאובנת, שהשתרשה עמוק בתוך "המימסד" החדש, שצף, כאמור, על גלי "המהפכה" האנטי-סטאליניסטית, ונהפך לדוגמטי יותר מזה שהיה קודם לכן. שהרי אין להעלים עין מן העובדה, כי "הדקדוקיות של הקודקס וכמו-אוטומטיזם המצוי בו, הקלות שבה הוא מקבל למעננו החלטות מטרידות, — כל אלה מסייעים להגברת הקנאות בדוקטרינות שונות, העומדות זו מול זו, ועוקרים מתודעתנו אותם שיירי התאפקות מהססת, שבזכותה

(2) פרוץ י. טלמון: "ראשיתה של הדימוקרטיה הטוטאליטרית", הוצ' דביר, ת"א.

תשכ"ה, עמ' 233.

(3) ספרית פועלים, מרחביה, תשכ"ה.

אפשרי קיום-בצוותא של השקפות סותרות על העולם... בדרך כלל מתאשרת הערתו של פאסקאל: "מצויים רק שני מיני בני-אדם: — צדיקים, הרואים את עצמם כחוטאים, וחוטאים, הרואים את עצמם כצדיקים"...

* * *

השפעתו של קולאקובסקי על דעת-הציבור בארצו גברה והלכה, עד שבאוקטובר 1966, בתום העשור הראשון לשלטון גומולקה בפולין, הביע באוזני האינטלקטואלים הצעירים של ווארשה את אכזבתו מן השמרנות הגומולקית, והעלה קיום לניגוד שבין תקוות-העם לבין המציאות האפורה של "חזון שנשאר אוטופיה". אך טירוף ללא תקדים אחז את השלטון בפולין רק לאחר נצחוננו של עם-ישראל במלחמת-המגן שלו נגד הערבים, בני-בריתם של ברית-המועצות ופולין. מסע אנטישמי פראי, השמצת מדינת-ישראל, ליבוי שנאת-היהודים, דיכוי חופש ההבעה, גינוי הציונות, פיטורי פרופיסורים ועסקנים יהודים ופולנים, בעלי מגמות דמוקרטיות וליברליות, ולמותר להוסיף: פיטורי פרופ' לשק קולאקובסקי, הסובל עתה חרפת רעב ממש — כל אלה אינם מהווים אלא ביטוי אחד מני רבים, המצביע על "המהפכה" שחוללה שם התנגדותה הגאה, התודעתית, של מדינת-ישראל למגמה להשמידה ולכל כניעה ותכתיב. שכן מלחמת-ההתנגדות שלה נגד הריאקציה השחורה של הפיאודו-סוציאליזם הערבי, הנתמך תמיכה כל-צדדית על-ידי בריה"מ ומדינות קומוניסטיות אחרות (פרט לרומניה, כמובן), וביניהן יוגוסלביה של טיטו, שהוקע בשעתו כבוגד ומשרת האימפריאליזם, ומעל הכל: האהדה של כל העולם הנאור לעם ישראל — היוו חומר-נפץ מהפכני כנגד "המימסד" המאובן של הארצות הקומוניסטיות. שהרי הדוגמה של עם קטן ואמיץ, הנלחם על קיומו ועצמאותו, באחת: על חירותו, מהווה סכנה מוחשית ביותר לכל מישטר, המושתת על התנקת החירויות, בשם "הכורח ההיסטורי האוניברסאלי".

ברם, האמת ניתנת להיאמר: מחאות נגד האנטישמיות בפולין הובעו לא רק במדינות המערב, אלא אף בארצות הקומוניסטיות גופה. הגדילה לעשות כן האינטליגנציה של יוגוסלביה, אשר הוקיעה נמרצות את הרדיפות האנטישמיות בפולין באסיפה המונית של פילוסופים, סוציולוגים, כלכלנים וסטודנטים, שנערכה לפני זמן-מה במסגרת "החברה הפילוסופית הסרבית". המחאות העזות ביותר נגד נגע האנטישמיות באו לידי ביטוי בצ'כוסלובקיה. התמרמרות שוררת גם בקרב האינטליגנציה הסובייטית — הן משום ליבוי האנטישמיות, המחזקת את הריאקציה לכל ליבראליזציה, והן משום שהמישטר הקומוניסטי לא השתחרר עדיין מן הקאנוניזציה של המישנה המארכסיסטית בדבר שיחרור האדם מכל שיעבוד, בין כלכלי או רוחני, המנמיכה ומגמדת את קומתו עד לבלי-הכר.

ואכן, "הרשות נתונה" להגינות אינטלקטואלית, ובוא יבוא היום, כאשר האינטלקטואלים הקומוניסטים בכל אתר ואתר יבינו גם הם, שאחד הפרדוכסים הנלעגים ביותר של ההיסטוריה בת-זמננו הוא זה, שבשעה שהכריז גרמני מן הנודעים, הוגה דיעות בעל שיעור קומה, פרופ' קארל יאספרס, כי "הפתרון הסופי" שתוכנן על-ידי היטלר — "פשע זה נגד היהודים אינו רק נגד האנושיות, אלא גם נגד האנושות", באותו זמן נרדף על צווארו פרופסור פולני צעיר משום שהעז להשמיץ את קולו נגד דיכוי החופש ונגד האנטישמיות, שנים שהם אחד.

חשבון בלי רוגז

מעין איגרת טבן-אתמול לבני היום

מאת מ. ה. עמישי

טענות ומענות

לא נודמן לי לקרוא את דברי הצעירים הזועמים, אלא את דברי המשיבים הזועמים, ומתוכם למדתי טענות הראשונים. קובלים הם על רוח הלאומנות שבאה לידי ביטוי במאמרים ובמודעות בעתונים בעניין החזקת השטחים שנכבשו לנו במלחמת ששת הימים, על הנפנוף באגרוף הכוח והניצחון הצבאי, כאילו כוח מעמיד צדק וניצחון מעמיד זכות, על ההתעלמות מחזקת הערבים באותם שטחים ומסבלותיהם, בגוף ובנפש, של פליטים ותושבים שפתאום הם מוצאים את עצמם יושבי חבל כבוש בידי זרים ועתידם תלוי להם מנגד. הקובלים על כך רואים רוח זו כגל עכור, לא-אנושי ולא-מוסרי, כמעט פאשיסטי, והם מתקוממים לו ומזהירים עליו. הדיבורים ברוח זו, מוסיפים הם לטעון, הרי מצדיקים את חששות הערבים, האומרים מאז שהציונות היא אכספאנסיבית, תאבת כיבושים, ולא תסתפק לעולם במה שיש לה; ואותנו, שאך אתמול הבטיחו בשמנו דוברי התנועה והיישוב והמדינה שאין עינינו אל מעבר לגבולותינו הנתונים ואין אנו חומדים נחלת שכנינו — אותנו הופכים דיבורים אלה של היום לבדאים גמורים. לאומנות, שקר וגזל — שאותם רואים הצעירים הזועמים האלה בכל הדרישות והדיבורים האמורים — הם מידות רעות ומגוננות בכל מקום, ואילו ראיונם במקום אחר היו מקוממים בלי ספק את מצפוננו, היהודי והאנושי. כלום מה שאסור לאחרים מותר לנו?

המשיבים הזועמים מוציאים, כמובן קודם-כל את התנ"ך מנרתיקו, מצביעים על הברית בין הבתרים, כיבוש ראשון וכיבוש שני, ומה שעשינו אז בארץ הזאת ולארץ הזאת. מן העבר הרחוק קופצים ברגיל אל העבר הקרוב יותר, מברית בין הבתרים אל ברית ורסאי ואל החלטת האומות המאוחדות ואל עשייתנו החדשה בארץ הזאת והמניעים שהביאו אליה, המחזקים את חזקתנו ההיסטורית בארץ הזאת. ויש שאמנם אינם מתביישים להכריז שאין להתבייש בכוח, ועם שהכוח בידו מצוה עליו להשתמש בו לתועלתו ולרווחתו. הם גם מצביעים על נצחונות צבאיים, בעבר ובימינו, שהביאו לשינויים במפה המדינית ולהיסגי גבולות ארצות, למן «בני עשו היושבים בשעיר אשר השמיד את החורי מפניהם וירשום וישבו תחתם» עד סיפוחי החבלים אחרי מלחמת-העולם השנייה (וגירוש תושביהם; סיפוחים אלה אף הם נעשו בשם «זכות היסטורית»). מצד שני מזכירים את ראשית הציונות וטוענים, שאם כן הרי בחטא נולדה, ומלכתחילה אסור היה ליהודים, מאותם נימוקים, לנסות להיאחז בארץ הזאת, ואולם הזעם המלווה תשובות אלה — שלא כזעם המקטרגים — כאילו מעיד שאין לב המשיבים שלם עם, שהטענה המוסרית אמנם מעוררת הדים בחדרי חדרים של

הלב. אנו בונים את עתידנו הלאומי על סבלם של בני-אדם זולתנו, של הערבים תושבי הארץ — ודבר זה מנקר בכליות. בלי ספק, של רבים וכן שלמים. ובוזה בעצם — עתידנו הלאומי וסבלם של בני-אדם זולתנו זה לעומת זה — שורש הפתרון, המוסרי כמדיני.

הרגשת-בעלות מעוררת

בני היום נולדו וגדלו בתוך יישוב יהודי נטוע באדמתו, רואה את עצמו אדוני אדמתו וצועד בטוחות לקראת עצמאותו ונלחם ומשיג אותה. הם הבנים ה"נורמאליים" שאליהם התפללו ציונים. וכך הם רואים את עצמם ואת עמם. בנים הם לעם נורמאלי, השרוי במצב נורמאלי, ויש למודדו במידות נורמאליות. לאמיתו של דבר נראים בקיעים משונים בנורמאליות זו. כותב הדברים האלה נכח פעם במתן פרס ספרותי מטעם מוסד לאומי ידוע לסופר מחוג הסופרים הנקראים צעירים. בדברי תודתו ייחד הסופר הזה כמה דברים על הארץ והרגשת-הארץ שלו. הוא השווה, מתוך התבטלות, הרגשתו שלו לשל צרפתי, למשל. הלה משוטט בצרפת ורואה טירה עתיקה — של מלך צרפתי פלוני היא, כנסייה קדומה — נסיך צרפתי פלמוני בנה אותה, קבר ישן — של אלמוני צרפתי הוא. ואילו בן ארץ ישראל הסובב בארץ רואה: כנסיות של ביזאנטים, שרידי מבצרים של צלבנים, מסגדים של מוסלמים, חומות של סולטאנים טורקיים. לא עלתה כלל על לבו של אותו סופר מחשבה של הרגשת-גאווה אפשרית על מה שעשו אבותיו לפי-ס-ארץ קטנה זו, שבזכות עשייה זו שלהם נדחקות ודוחקות זו את זו הדתות הגדולות, הנצרות והאיסלם, המקיפות כמחצית המין האנושי, לתקוע יתד בה, בארץ קטנה זו דווקא, ולקנות אחיזה בה, אם דתית ואם מדינית. הרושם מדבריו היה, שהוא כאילו מהלך בארצו בין זרים, בעולם לא לו. ועלה בשעת מעשה בזיכרון ספרו של יהואש, "מניו-יורק עד רחובות הלך ושוב" רשמי ביקור של המשורר היהודי בארץ ישראל בשנת 1914. בעלותו על החוף ביפו נתקלו עיניו בערבי מוליך גמלו, ונפלטת מפיו שאלה: מה הוא עושה כאן? כלומר, מה הוא הערבי, עושה כאן בארצו שלו, של המשורר האידי, הבא לכאן, בפעם הראשונה בחייו, ממקום-מגוריו בניו יורק, אלפיים שנה בגולה טיפחנו וקיימנו הרגשת בעלות על ארץ ישראל בלב כל יהודי, בלב כל ילד יהודי; הייתכן שדווקא כאן, בדור שגדל וצמח מאדמת הארץ הזאת, נתערערה הרגשת בעלות זו?

"זכותנו ההיסטורית"

אלא שכל ענין הנורמאליות הזאת הוא לא בעתו. לא עדיין. הרי אנו כולנו, כולנו ניצולי השואה. אילו נתקיימה מחשבתו של אותו רשע, היינו כולנו, כל בני אתמול, כלים מן העולם, וכל בני היום לא היו באים לעולם. מצב כזה לא היה צפוי לשום עם בעולם. כלום אפשר לנו, כבר עתה, לראות את עצמנו כעם בין העמים, שווה חובות כזכיות? אנו מדברים על זכותנו ההיסטורית לארץ ישראל ומתכוונים ברגיל לישבתנו הקדומה בארץ וכל הכרוך בה. זה צמצום שלא מדעת. זכותנו ההיסטורית פירושה: כל ההיסטוריה שלנו, לא לבד ב-1500.

שנות ישיבתנו בארץ, אלא גם באלפיים השנים מאז גלינו מארצנו, מקשרת ודוחפת אותנו אל הארץ הזאת, אל הארץ היחידה הזאת במלוא תבל. Zydzi do Palestyny קראו אחרינו פולנים, כך קראה אחרינו, בכל מקומות פוזרנו, כל ההיסטוריה שלנו בגלויות, אפילו נתגלגלה הקריאה הזאת בפיות צוררים ומנדים בארצות שונות בצורות שונות. היינו עם בלא מקום בעולם, העם היחיד בעולם שלא היה לו מקום בעולם.

במשך אלפיים שנה היה זה גורלו של עם ישראל, הראשון בעמים. שפנגלר מציין את ייחודה של תרבות המערב כתרבות לאומים, שרק בה נתהווה המושג עם במובן לאום, להבדיל מן התרבות היוונית-רומית, שידעה רק את ה"פוליס", ומן התרבות ה"מגית", שבה נתייחדו בני-אדם לפי אמונתם הדתית. אחדות לשון וארץ ואורחות-חיים אינם מעמידים לאום במובן שאנו רגילים אצלו בחוג תרבות המערב; אלא מצויים גם בשבט קטן וגם במישטח רב של שבטים וקיבוצים נפלגים ומפולגים זה מזה (מעין "האומה הערבית למן המפרץ הפרסי ועד האוקיינוס האטלאנטי"). לאום זה עם המודע דרכו — מעבר אלי עתיד, כלומר דרכו במובן היסטוריה, דרכו במובן ייעוד, תודעת-דרך זו, נוסף לאחדות לשון וארץ והווי וכו', היא העושה עם ללאום, עושה גוף טבעי לאישיות היסטורית. הווייה לאומית כזו היתה בימי-קדם הידועים לנו רק אחת: עם ישראל. מתחילת ברייתו חיתה בו תודעה זו: "היום הזה נהיית לעם לה' אלהיך" — תודעת העמיות קשורה בתודעת הייעוד, בתודעת דרכו של העם בעולם. אחד הסילופים המזורים היה זה כשביקשו יהודים בתקופה מן התקופות ובארץ מן הארצות לנתק, כביכול, את הייעוד מן הלאומיות, והוא שהעמיד את לאומיותו של העם הנה מעיקרו.

ועם זה, ראשון בעמים לייחוד לאומי חובק עבר ועתיד, הסתובב אלפיים שנה בין העמים בלא מקום בעולם. שום מקום לא הכירו והוא לא הכיר שום מקום אלא אחד, המקום שבו היה לעם, וקרה כך, שהמורשה הספרותית היהודית, המכריזה ומעידה על השייכות של עם זה למקום זה, נספגה במסורת הרחבת של סביבת הגויים, הנוצרית והמוסלמית, שבה חי רוב מניין ורוב בניין של העם היהודי, ומתוך כך נספגה בה — בין שהיא מודה בין שאינה מודה בכך — תודעת השייכות שבין העם הזה ובין הארץ הזאת. היינו אפוא עם לא נורמאלי עם שייכות לא נורמאלית לארץ אחת, לארץ ישראל.

זו מציאות היסטורית ששום היסח-דעת לא יבטלה ושום ניד-כתפיים לא ינערה מעלינו. מתוך המציאות הזאת התחלנו יוצאים עם ראשית תנועת ההתחייבות וחיבת ציון והציונות — התחלנו יוצאים ועדיין אנו בתהליך היציאה, עדיין אנו כאן, כולנו, בגדר חלוצים היוצאים לפני העם; עדיין העם היהודי צריך מקום, וזה המקום. פירוש הדבר: עדיין יחסנו לארץ יחס לא נורמאלי, במובן שנתפרש כאן, כלומר, אי-הנורמאליות של עם חסר מקום בעולם ואי-הנורמאליות של שייכות העם הזה למקום הנה, הנישאת בתודעתו של העולם — העולם הנצרי והמוסלמי הסובב אותנו בארץ ובתפוצות — עדיין פועמות בנו בכובד לחץ של אלפיים שנים על כל מה שהביאו לנו, פועמות בנו מדעת ושלא מדעת, מרצון ואף שלא מרצון, בוקנים ובצעירים; פעימה זו היא שהדליקה, מתחת לערימת דשן

של אדישות והתנכרות לכאורה, אותם גילויים מופלאים של מסירות-נפש במלחמת ששת הימים שאף בתולדותינו המשופעות בגילויים אלה יקרי-מציאות הם בעצמם גבורה ואהבה המזהירות מתוכם.

שבות והתיישבות

ובכן, זה מתיר לנו מה שאסור לאחרים? הרי ארץ זו שהתחלנו שבים אליה לא היתה פנויה, מחכה מתוך בטלה לשיבת בעליה; היא היתה מאוכלסת, ואוכלוסיה יושבים בה מדורות, ומה להם ולשיבות שלנו לארץ הזאת? לא, לא מותר לנו מה שאסור לאחרים, אדרבה, כל עברנו, כל מה שנתנו לעולם וכל מה שניתן לנו מיד העולם, כל הסבל והעוול שחוינו מבושרנו מחייבים אותנו לקדש עצמנו גם במה שמותר לאחרים. כיצד התחלנו באים לכאן — הרי זה מפורש ומפורט לעיני כל העולם. לא בחיל ולא בכוח באנו. אמרנו: לא לגרוע באנו, אלא להוסיף; נתישב „בין טיפות הגשם“ כביכול, מבלי לחזק רגלי איש, אלא שאת הריעות „בין הטיפין“ נפתח כך שיהא מסוגל לקלוט מאות אלפים נוסף על הרבבות היושבות בארץ, ואף הרבבות ימצאו נשכרים. וכך עשינו, עד ערב מלחמת-עולם ב' ובשנות המלחמה. אילו ניתן לנו להמשיך בכך היו מאות האלפים גדלים למיליונים, והמיליונים מפריחים את הארץ, בוראים בה מציאות כלכלית חדשה, שביחס למושגיהם ולהישגיהם של אוכלוסי הארץ מקודם היא בגדר בריאה מאין, והכול מבלי להזיז ערבי ממקומו.

כך החלה שיבתנו לארץ. כלום שיקרו אלה שאמרו אז כי לא באו לנשל את אוכלוסי המקום ושאמרו אחר-כך, עם ייסוד המדינה, שאין הם מתכוונים להרחבת הגבולות? במצב של שלום ופתחון גבולות היתה ההתיישבות היהודית, אף היא בדרכי שלום ומבלי להזיז איש ממקומו, מרחיבה גבולותיה ללא כל קשר וזיקה להרחבת גבולות מדיניים. ארץ ישראל עם מיליוני יהודים מושרשים בתוכה מוקפת התיישבות יהודית בארצות השכנות סביבה, התיישבות הקשורה בה קשרי-מישרים של כלכלה ותרבות וברכה בה לארצות שבתוכן היא קיימת ופתלת — כזו נחזתה ונחלמה שיבתנו לארץ. ברבות הימים ייתכן שהתיישבות זו היתה משנה גבולות קיימים, שהם גבולות מקרוב נקבעו ולא הונחו כלל, בהנחל עליון גוים... יצב גבולות עמים". אבל שיבתנו לארץ במושגי התיישבות ולא במושגי מדינה נשאפה וגם נתקיימה; אף ה"צ'ארטר" של הרצל אך הקדמה היתה, תנאי לאפשר את ההתיישבות, את יציאת העם מן הגלות ונטיעתו בארץ ישראל.

אלא שלא כך נתגלגלו הדברים. הערבים התקוממו להתיישבות יהודית גדלה וחולתה, והתנגדותם היתה מעיקרה מדינית, לא אישית-אנושית. היא נתעוררה ופעלה ובוססה בדמי יהודים בטרם היות בעיית פליטים באיזור. הערבים לא רצו ליהפך למיעוט בארץ; הם חפצו להישאר רוב בארץ, המושל בארץ. אין לערער על זכותם לחופץ בכך, לפעול לכך. אבל אין לטשטש ואין להכליל את טיבה של התנגדות זו להתיישבות היהודית בארץ ישראל. כאן, ורק כאן, חזית ההתנגשות בין היהודים לערבים בארץ ישראל — התנגשות בין השאיפה הלאומית היהודית ובין השאיפה המדינית הערבית בארץ זו. את שתי השאיפות האלה יש

לשקול זו כנגד זו — שאיפת עם שאין לו מקום בעולם ושכל קורותיו בעולם דוחפות אותו אל המקום האחד הזה, ושאיפת אוכלוסיה אחת בשטח-ארץ שלא היה מעולם מדינת-ייחוד שלה והיא מוקפת שטחים עצומים המיושבים אוכלוסיות-אחרות שאחדות לשון ודת ונוהג משתפת אותן ומגשמת כל מאווי עצמאות ותרבות שלהן. בהתנגשות זו בין שאיפה לאומית של עם ששאיפה זו באה להציל כל יחיד ויחיד שבו מסבל וכלייה ואילו נתקיימה בידו בעוד מועד היתה מצילה אלפי אלפים מבניו מאלפי אלפים מיתות משונות, ובין שאיפה של אוכלוסיה שאינה נובעת מסבלו של האדם היחיד ואינה מכוננת להקל או לסלק סבלו זה, אלא כל-עיקרה סיפוק הרגשה של עליונות ועצמאות, הרגשה כשרה כשלעצמה, אלא שכאן עומדת כנגדה השאיפה האחרת של עם אחר שאין לו קיום אלא בקיומה של שאיפה זו — בהתנגשות זו לא היתה אז ואין עתה אפשרות פשרה, היא חייבה ומחייבת הכרעה חותכת. שתי שאיפות, אחת מופשטת מן המציאות המוחשית הפרטית של האדם בקיבוץ הנתפס לה, ואחת מטוענת סבל אישי-מחששי של דורות נענים ושל דור שהגיע עד עברי פי הכיליון הגמור — הן שעמדו ועומדות כאן במערכה, הן שבפניהן ניצב האדם היהודי ואתן נטיל עליו לשקול במאזני ההיגיון והמוסר, במאזני הממשות והמוחשיות האנושית, במאזני משא עבר, הווה ועתיד, במאזני הקיום והכיליון.

שהרי כך נוצרה בעיית הפליטים הערביים — על-ידי ההתנגדות המדינית להתיישבות היהודית, באחד בנאומיו בעצרת האומות המאוחדות, לפני שנים, הצביע מר אבא אבן על כך, שבשנים שאחרי מלחמת-העולם השנייה שוטטו בעולם, באסיה ובאירופה, ארבעים מיליון פליטים (פולין-גרמניה, צ'כיה-גרמניה, גלויות שברוסיה, ההודו-פאקיסטאן) ולא יצאו אלא שנים מספר והפליטים האלה פסקו להיות "בעיה", נקלטו באשר נקלטו וחדלו להדאיג את העולם. רק חצי מיליון הפליטים הערביים, שבריתם מארץ ישראל היתה טעונה כוונת רצח וביזה מעיקרה, נעשתה בעיה מתמדת, שתפחה והלכה ואין היא מרפה מן העולם מאז ועד עתה. והרי באותו זמן הועלו באותו מספר יהודים מארצות ערב השונות לארץ ישראל, וחילופי אוכלוסין אינם דבר של חידוש בעולם; כבר היו מעשים בדרך הטבע ובדרכי שלום, חילופים שחסכו סבל ושפך-דמים לאין שיעור, והנאה להם והנאה לעולם. לבעיית-פליטים זו לא ניתן לנח, מאות אלפי בני-אדם החזקו במכלאות, בחיי בטלה ושנאה עקרה, עשרים שנה, על-ידי מדינות ומדינאים שלא פסקו לתבוע "זכותם" — זכותם לחי כבוד וחירות. זו דוגמה לשיעבודם של חיי אדם מוחשיים לשאיפה מדינית שנושאה העיקריים הם בעצם גורמים שמחוץ לשטח-הארץ המשמש סלע המחלוקת. כנגד שאיפה מדינית זו ושכחו ניצבת שאיפת התקומה של עם ישראל שכולה הצלה, כולה פיקוח-נפש של יחיד-אדם של האומה על-ידי שיבת האומה מאימי לא-מקום אל מקומה בעולם.

המדינה והשבות

כי מה שנאמר למעלה בענין טיבה של שיבת-ציון שלנו, שהיתה שיבה של התיישבות וכל-עיקרה זו ההתיישבות וההתערות במקום שהוא מקומנו בעולם,

נכון גם לגבי המדינה שהוקמה כתולדה של אותה התיישבות (ומותר להוסיף: ושל אותה התנגדות ערבית לה). מדינה מדברת כמובן בלשון גבולות, בלשון ריבונות, גם בלשון כיבושים ו"שטחים מחוזקים", אבל גם עיקרה של המדינה, מדינת ישראל, היא שיבת ציון, שיבת העם אל מקומו בעולם והתערותו בו. ואילולא קרה לנו מה שקרה באירופה, ומיליוני יהודים חיים, פליטי שידודי המערכות הסוציאליות, הכלכליות והמדיניות שלאחר-המלחמה, שואפים ונותרים לארץ ישראל, בונים אותה ונבנים בה, היה גורל "השטחים המחוזקים" אף הוא נפתר בדרך הטבע והיישוב, מבלי להזיז ערבי אחד ממקומו ומבלי לפגוע במצבו המוחשי-הפרטי של ערבי אפילו אחד. אילולא קרה מה שקרה ואותם מיליוני יהודים, אחים ואחיות, באירופה הפצועה והשסועה שלאחר-המלחמה, שואפים-חותרים אל חופי הארץ הזאת, לבוא בה סוף-סוף אל המנוחה ואל הנחלה, כלום היה איש מרים קולו למחות נגד יישובם של אחים ואחיות אלה, יגיעי מלחמה והרס, ברווחים שבין הערבים היושבים באותם חבלים "מחוזקים", נגד ייסודן של נקודות חקלאיות חדשות במקום שאינן ושל תעשיות חדשות שחבלים אלה לא ידעון מעודם, כדי ליצור מקורות-מחיה לרובות ולמאות אלפים בני-אדם נוספים — והכול באותם רווחים שבין הערבים היושבים בחבלים האמורים?

אלא שאירע מה שאירע לנו באירופה, וילידי אחרי-השואה והמדינה-בקיומה מביטים אל עצמם ואל סביבתם, ואין להם אלא מה שעניניהם רואות, וראות-עניניהם היא, אם אפשר לומר כך, שטוחת-מסלול, אינה פונה לא למעלה ולא למטה, לא לפנים ולא לאחור. והנה הם רואים את עצמם בתוך העם בן שני המיליונים שעל פני השטח המפותל של קווי שביתת-הנשק מ-1948, שלתוכו נולדו, והם מקבלים אותו, ואת עצמם בתוכו, כהוויה קבועה ועומדת, כעין הוויות העמים והמדינות שמסביבם, שבהיקף ידיעתם, "זהו זה". יודעים הם — קוראים בעתונים על כך — שאי-שם, ברוסיה, למשל, שמעבר למסך-הברזל, באמריקה, למשל, שמעבר לאוקינוס, מצויים מיליוני יהודים. מה בעצם פירושו של כינוי זה, יהודים, וכיצד הוא מקשר אותם ואותם זה בזה, לא ברור להם כל-כך. יש דת יהודית, הם יודעים, אבל הם אינם דתיים. הם חיים במדינה יהודית ויהדותם קשורה בה, אבל הללו, אותם "אחים" יהודים, חיים במדינות רחוקות, זרות, לא-יהודיות בתכלית, ורובם אף מתנכר למה שמקובל לראות כלאומיות יהודית. מהו אפוא הקשר בינם ובינם? האבות מדברים על אחדות — עממית, לאומית, — אך הבנים אינם חשים בה. ומתוך ראייה מקוצצת זו — מקוצצת בזמן ובמקום כאחד — בחנים הם גם את האירועים האחרונים, והמראה המתגלה להם בהכרח הוא: הגה פרץ עם פתאום מגבולות מדינתו הנתונים והשתרע על שכניו וכבש שטחים רחבי-ידיים מארצותיהם, מהם מאוכלסים מדורות. והלב מתקומם, כפי שהיה מתקומם אילו שמע על עם אחר פורץ פתאום מגבולות מדינתו הנתונים ומשתער על שכניו וכובש מהם שטחים מאוכלסים רחבי-ידיים.

רופיה ואמריקה : הצד השווה

בדברים שבאו עד כאן נתקע איך־שהוא עניין החורבן היהודי באירופה, «השואה». בדברי בן־האומל טבעי הדבר: לכל מקום שיפנה דעתו לא יעצור כוח מלהטיל מבט לאחוריו. וקצת תמוה שעניין זה חסר, לא רק בדברי הצעירים הזועמים, אלא גם בדברי המשיבים הזועמים, והרי כל חשבון עולם — ובכלל זה גם חשבון־נפש — יהודי שאין בו אותה ספרה 6 עם ששת העיגולים, שישה פיות פעורים של אבדון, אינו חשבון יהודי וממילא הוא חשבון שוא. הרי עדיין אנו כולנו, כאמור, ניצולי החורבן ההוא, עדיין אנו נמלטים ממנו, עדיין לא נמלטנו ממנו כליל — בתור עם, שכנגד כולו, בתור עם, נגזר אותו חורבן. שכן לא בפתע ובחתף נתרגש ובא, לא בפתאום נשתגע עם במרכזה של אירופה ושל תרבות אירופה ופרץ להרעיב ולהחליא ולהשמיד עם שלם ממלוא עולם. שיגעון זה הן ינק וניזון מיצרים ומהרגשות שכיחים מאוד, רווחים מאוד, בכל ארצות גלותו ובכל ימי גלותו של העם הזה. ייסכר פי מנבאי פורענות ליהודים בכל מקום שהוא. אף אסור בתכלית האיסור להמתיק בכלשהו, לגרוע בכלשהו מתהום פשעה של האומה הגרמנית על־ידי השערת אפשרותו של חורבן כזה בידי עם אחר בארץ אחרת. לא היה כפשע הזה ולא היה. אבל בן־האומל אי אפשר שלא יראה גם את המתח היהודי ראייה אחרת מזו הראייה שטוחת־המסלול של בני היום, וזו משני פנים, הפן הפנימי והפן החיצוני. בן־האומל חש בנפשו, בבשרו את האחדות היהודית, כל הווייתו ספוגה תחושה זו, היא מטבעו — היא טבעו. אין כאן כל סממן של משהו למעלה מן הטבע; אין לך דבר טבעי מדרך הטבע של תחושה זו ביהודי בן־האומל, פירוש, ביהודים מלפני שלושת אלפים שנה ויותר עד אומל, שבו נולדנו ומתוכו יצאנו לאוויר עולמנו. אחדות זו של מוצא ודת ותרבות ורוחניות, של עבר ותקוות עתיד, נתגלתה גם כאחדות גורל, פירוש: דמיון הקורות את היהודים בארצות שונות בתקופות שונות, וצד זה שבאחדות היהודית נספג, בדרך הטבע, אף הוא בתחושת־האחדות היהודית. והוא המפנה את מבטו של בן־האומל אל הפן השני, החיצוני שבהוויה היהודית הכללית. מה שהיה באירופה בימינו לא יהיה, אין לשער ואסור לשער הישנותו. אבל גם קודם לו ידענו גלות ובושתה וסבלה, ידענו רדיפות ונגישות ובזיונות והשפלות, ידענו מצוק ומצור. מצבי־יהודים, שנראים בעיני בני־היום מיוחדים לשעתם ולמקומם, נראים אפוא בעיני בן־האומל מוכרים במקצת, על אף ייחודם ושונותם. ואי אפשר לו שלא לדון גזירה שווה כלשהי ממה שהיה על מה שיהיה; תחושת אחדות הגורל (כנ"ל) היהודי אינה מרפה ממנו ואינה גונתת אותו לנתק את מראות ההווה וסיכויי העתיד מזכרונות העבר.

תחושת־אחדות חיה, נוקבת וצורבת זו — על כל האחדויות שבה, כולל אחדות גורל — בבן־האומל יוצאת ונפרשת על מיליוני יהודים שמתוץ למדינת ישראל, על מיליוני יהודים שברוסיה, על מיליוני יהודים שבאמריקה, בהן מרוכז בימינו רוב מניין של יהודי התפוצות. הוא רואה מצד זה יהודים רוצים ואינם יכולים לעלות, ומצד זה יהודים יכולים ואינם רוצים לעלות. אבל לא חוסר־ יכולת זה ולא חוסר־רצון זה מפקיעים את קיבוצי היהודים האלה מחשבון עולמו.

בין האתמולים הרבים שלו הוא זוכר אתמולים מעין אלה של חוסרי-יכולת ושל העדר-רצון, והחשבון היהודי נמתח על גבם ודרכם. ודאי, אין להתעלם מן השוני הגדול שבמצב שבו נתונים היהודים היום בעולם ממצבם בעבר. וראה זה מוזר: שוני זה שוויון בו ברוסיה ובאמריקה. יש במשטר-החיים של השתיים יסוד משותף מתחת להבדלים המגקרים-עיניים במשטריהן המדיניים, וראוי ליתן על כך את הדעת מבחינה יהודית. משטר הזדים בשתיהן צמח מתוך מהפכה, ועיקרה של המהפכה — עקירת יחסי עבר והנחת הישגי הווה במקומם, אלא שברוסיה עקירה זו באה בגזירת כת שלטת, שכבשה את השלטון בארץ וכפתה דעותיה על אוכלוסיה, ואילו באמריקה באה מכוח התנאים האובייקטיביים, תנאי ארץ ותנאי אדם — עוצם מרחביה ואפשרויותיה של היבשת, והיות האוכלוסיה מורכבת מהגרים, שנקצבו ובאו מארבע כנפות הארץ והדרך „ממעטת את השם“, כידוע. עקירת יחסי-עבר נתפשה משום-כך כאן גם על יחסין לאומיים של המהגרים שנתלשו מקרקעם הלאומי והעממי והוטלו לתוך מערבולת של בני-אדם תלושים כמהם, ואפילו התגודדו תחילה בין קרובים-למוצא, רפתה והלכה זיקתם לעברם הלאומי, ובוודאי שלא הספיקו להנחילה לזרעם אחריהם. בכך שונה ההווה היהודי בתפוצות שינוי מהות מן המצב שבו היו נתונים היהודים בארצות שונות ובמשטרים שונים בעבר.

עקירת יחסי-עבר עשויה היתה לכאורה להשכיח גם את ייחשו של היהודי על כל מיטען האיבה שנצטרף לו. היא פתחה בלי ספק פתחים הרבה, שלא היו פתוחים קודם, ובכל אופן לא במידה כזו, אבל הקיר שבו נקרעו פתחים אלה לא נעלם. ברוסיה, שבה טופחה מלמעלה לאומיותם של העמים היושבים בה, נשארה הזרות היהודית עומדת בעינה כלפי כל הלאומיים והשכטים המאכלסים אותה ארץ עצומת-מידות, וזרות זו אף מובלטת עתה יותר משהיתה לפני המהפכה, שאז חתרה הלאומיות הרוסית לשעבר ולכופף לה כל לאומיות אחרת בגבולה. גם באמריקה עומד הקיר, אם כי רבים יותר הפתחים בו. אמריקה היא יצירת אירופה — אירופה הנוצרית; מלכתחילה אף נועדה לשמש מקלט נוצרי לנרדפים על נצרותם המיוחדת באירופה, מקום ליצירת חיים נוצריים למופת. יהודי אמריקה הרגילו את עצמם לדבר על היהדות כעל „דת שלישית“ באמריקה, היינו בצדן של הקאתוליות והפרוטסטאנטיות. יפה כוחה של תפיסה זו לצורכי ראווה; בפתחת הקונגרס, או בטקס מדיני אחר, יוזמן רב יהודי כשלישי למניין. אך מבפנים לראווה הציבורית הזאת מאחדת הנצרות את תושבי אמריקה — כלפי הדת היהודית ונושאייה. אחדות דתית יוצאת לאחדות תרבותית-חברתית. יחסי-אדם אינטימיים מתרקמים בחג ולא בחול, במשחק ולא במסחר, בבית ולא במשרד. פרופ' פישל שניאורסון ז"ל, בביקורו האחרון באמריקה (והוא יושב כמה שנים באמריקה קודם-לכן), סיפר שלפני בואו החליט בלבו לשאול כל יהודי שיודמן לו בדרכו, אם יש לו ידידים קרובים בין הנוצרים, מסוג הידידים שיש לו בין יהודים, ולא אחד שכוה. איך, כמובן, להסיק מכאן מסקנה מופלגת; התנאים גם נשתנו מאז והולכים ומשתנים. אבל הדין קיים, וכל פעולת ההידברות „הבין-עדתית“ לא סילקה אותה, וכנראה לא תסלק אותה. הקרירות וההסתייגות שצינו

את עמדת הכנסיות הנוצריות השונות באמריקה, הצד השני ב"הידברות", כלפי המשבר במדינת ישראל והסכנה שהיתה נשקפת לה מפינוי כוחות האו"ם וסגירת מצרי טיראן וצחצוח חרבות הצבא המצרי, על כל עוצם צידו, על גבולות ישראל הנצורה, הכו בהלם את דוברי ההידברות בקרב היהודים. אף נישואי-תערובת אינם משנים, כנראה, הם מערבים, לא מקרבים. בן-הזוג האחד דבק בחברתו של השני ונבלע בה.

ראוי אולי להוסיף עוד צד שמייחד את תקופתנו, ואף הוא עניין בו מבחינתנו היהודית. מעולם לא היה העולם צריך כל-כך "מוחין דגדלות", כושר שכלי גבוה הרבה מן השגור והמצוי. ההמראה המסחרית בהתקדמות המדעית, העיונית והמעשית, והשימושים המדהימים שנעשים בהישגי ההתקדמות המדעית הזאת דורשים כוחות שכליים מופלגים. כבר קשה היום לבעל-שכל מצוי, בינוני, להגיע עד סוף לימדיו בבית-ספר עליון בפיסיקה ובמאתמטיקה, כל-שכן להגיע בהם לידי הישגים מיוחדים שמאפשרים את בעליהם לקחת חלק באותה העפלה מדעית-טכנית, שנעשתה נושא למירוץ-תחרות כובש-נשימה בין שתי "מעצמות-העל" בעולם, רוסיה ואמריקה, שהן גם מרכזי היהדות בתפוצה. ובתחום זה של ביקוש יש ליהודים מה להציע: המוח היהודי, המחזר וממורט מדורות. זו תופעה בולטת מאוד, רוחת מאוד בקרב יהודי אמריקה הצפונית; אין בית יהודי שאין בו "עילוי" במדעים האמורים. ברוסיה אולי אין תופעה זו רוחת כל-כך, שכנראה אין האפשרויות מזומנות במידה שווה ליהודים, אבל גם שם היא בולטת, לפחות בצמרת המדעית-טכנית. אבל גם כלפי חזיון מרגין זה אין בן-האמת מול יכול להינתק מזכרונותיו. למשל, היו אתמולים רחוקים שבהם נצרכה ארץ מן הארצות לסוחרים ולבעלי-מלאכה, ולא היו ימים טובים כימים ההם ליהודים, שמילאו אותן ארצות וסחרו אותן וסיפקו צורכי יושביהן בכל מלאכה, עד שגדלו סוחרים ואומנים מקרב עם-הארץ והתחילו דוחקים רגליהם ויורדים לחיהם. והיו, למשל, אתמולים אחרים, קרובים לנו יותר בזמן, שבהם נזקקה ארץ מן הארצות למהפכנים, לאידיאליסטים מוסרי-נפשם על טובת הכלל, ולא היו ימים טובים לנוער חולמי גאולה לאנושות בקרב יהודים כימים ההם: הם מילאו את שורות עושי-המהפכות בעיירות ובכרכים, משפל המדרגות עד רום המעלות. עד שגדלו מהפכנים, שומרי משמרת המהפכה, בקרב עם-הארץ, וההם נהפכו ל"קוסמופוליטים" או גם ל"תלמודיסטים".

"מקלט בטוח"

עם כל השוני במצב שבו נתונים יהודי התפוצה כיום, אחרי החורבן באירופה, אין בן-האמת מול יכול להוציא מלבו את הדאגה — ובאשר לרבים בהם: החרדה — לעתידם. הוא זוכר מתוך חלחלה, שמדינת ישראל איחרה לקום מכדי להציל את רוב מניינה ובניינה של יהדות אירופה. זו המדינה שנועדה להיות "מקלט בטוח", בלשון תכנית באול, לעם היהודי, לחלקו שבאירופה בייחוד, לא היתה קיימת בזמן שחלק זה בעם היהודי היה זקוק ביותר למקלט. עתה הוא קיים, המקלט, בדמות מדינת ישראל זו — לא מדינה ככל המדינות, לא

עדיין; עדיין מקלט היא, מקלט ליהודים ומקלט לעם היהודי, שעתה זה התל יוצא מלא-מקום אל מקומו בעולם, ועוד אין יציאתו שלמה, ומתוך שאין יציאתו שלמה אין קניין-מקום שלו שלם. ובמאמר המוסגר: אפשר שמכאן תחושת-הבעלות המהוססת; אפשר שכל אחד מאתנו עדיין לא יצא מלא-מקום יציאה שלמה. כך רואה בהכרח בן-האתמול את המדינה ואת הארץ — מקלט, והוא חרד על כושר-הקליטה שלו, להרחיבו ככל האפשר, כלפי כל העתידות האפשריות, ובכלל הרחבה זו הרחבת הגבולות של הארץ — בגבולותיה המקובלים בתודעת העולם ובתודעת ישראל — לא רק לצורכי ביטחון, היינו לצורכי הבטחת הקיים, אלא לצורכי קליטה בעתיד.

ובכן, חזרת השאלה למקומה, מותר לנו מה שאסור לאחרים? לא. אדרבה, עלינו לחזמיר על עצמנו גם במה שמותר לאחרים או שנוהגים בו היתר. אבל יש להבחין, כאמור, כל סבל שאנו גורמים לפרט, ליחיד, איש, אשה או ילד, הוא חטא, ואם הוא נגרם במזיד הוא פשע וניתן עליו את הדין. כל נזק שאנו גורמים ליחיד טעון פיצוי מצדנו. למניעת הסבל ולהקלתו ולפיצויו במקום שאין למונעו צריכים להיות מכוונים כל מאמצינו, בכל לב ובכל נפש ובכל מאוד. אבל כנגד השאיפה המדינית של ערביי ארץ ישראל, שאחיהם מעבר לחוט-הגבול עשירים במקום עד בלי די, עומדת השאיפה הלאומית של עם ישראל כולו על זכותו-מצוקתו ההיסטורית של אלפיים שנות סבל לא-מקום בעולם. כאן דרושה הכרעה. אין ברירה. לא כוח כנגד צדק, ניצחון כנגד יושר, אלא סבל-עם ללא גבול — ללא גבול במקום ובזמן, ללא גבול של עבר ועתיד — כנגד מאויים של קבוצת-אוכלוסייה מסוימת, מוגבלת במקום ובזמן, ואולי בעצם רק של יחידים בודדים שבה, מאויים שאינם נוגעים בעצם חיותם של בני הקבוצה הזאת, שאי סיפוקם לעולם לא יגרום להם אף אחד מאלפי אלפים וריבוא רבבות הייסורים והמצוקות והטראגדיות שגרים אי סיפוקה של השאיפה הלאומית של העם היהודי, השאיפה לשוב ולקנות לו מקומו בעולם, מקומו היחיד בעולם.

כאן אין מקום לפשרה. כאן דרושה הכרעה.

מאמרו של מ. ת. עמישי [משה מיזליש], בעל „מחשבה ואמת“, עורך „הדאר“ לפנים ומעורכי „מוסד ביאליק“ כיום, נכלל בקובץ „ולירושלים — שי סופרים ללוחמים“. אין ה„בצרון“ נוהג לתת מקום לדברים שבאו במקום אחר. הפעם שנינו ממנהגנו ואנחנו מפרסמים את המאמר בירחוננו ברשות המחבר, מפני עומק דיונו וחשיבות הדעות המובעות בו, שענין להן לכל יהודי באשר הוא שם, בפרט כשהקובץ נועד להפצה במדינת ישראל בלבד והוא יצא בהתנדבות כל משתתפיו ועורכיו לכבוד שחרורה של ירושלים ונשלח חנם ללוחמיה, שחרפו את נפשם על גאולתה מידי זרים.

ענותנו ראה

סליחה חדשה לרבי משה אבן עזרא

מאת דב ירדן

הסליחה „ענותנו ראה“ לרבי משה אבן עזרא מתפרסמת כאן לראשונה על פי כתב יד ל — לונדון, המוזאון הבריטי, סימן 19.789, דף 80 עמוד ב. הכתבת: סליחה נו' [עם] לבית ישראל ס' משה. הסליחה אינה כלולה ב„שירי הקדש“ למשה אבן עזרא מהדורת ברנשטיין, אבל היא רשומה ב„אוצר השירה והפיוט“ לדודון כרך ג עמוד 284, אות ע סימן 811, על פי לוח שד"ל עמוד 57 סימן 133 ו„עמודי העבודה“ ללנדסהוט עמוד 246 סימן 95.

עֲנוֹתֵנו רְאֵה, צוֹר יְשׁוּעֵתָנוּ,
וְנִהְלֵנוּ עַל מִי מְנוּחֹתֵינוּ
לְשׁוֹמְנוּ פְּלִטָה בְּגִלוֹתֵנוּ
וְלִתְתָנוּ מִחֵיהָ מָצֵט בְּעַבְדוֹתֵנוּ.

5 מְכַרְתָּנוּ מִבְּלֵי הוֹן, עוֹשֵׁנוּ,
וְשִׁמְתָנוּ מִשְׁסָה בְיַד שׁוֹסֵינוּ
נִתְתָנוּ פְּזוּרִים בְּכָל אֶפְסֵינוּ —
בְּמַעַלְנוּ וְעַל רֹב אֲשַׁמּוֹתֵינוּ.

10 שְׁגִינוּ, אֱלֹהֵינוּ, אָכַל זִדְנוּ
וְעוֹיְנוּ וּפְשַׁעֵנוּ וְכָל חֲסִדֶיךָ כִּתְּנוּ
וְדַמִּינוּ לְעֹלֹת — אֵךְ יִרְדְּנוּ
וְגִלְינוּ מֵעַל אֲדַמְתָנוּ.

הִקְלוּ כָּל חֲסִדְיֹו הִרְאִשׁוּנִים
וְאִם תָּמוּ כְּאֲשֶׁר פָּסוּ אֲמוּנִים
15 וְאִם סָפוּ פְּלָאִים כִּימֵי קְדְמוֹנִים
וְאֲשֶׁר סָפְרוּ לָנוּ אֲבוֹתֵינוּ ?

- 1 ענותנו ראה — על פי תהלים קיט קג: ראה עני. צור ישועתנו — על פי דברים לב טו: צור ישועתו; תהלים פט כו: אלי וצור ישועתי; תהלים צה א: לצור ישענו.
- 2 על פי תהלים כג ב: על מי מנוחות ינהלני. מנוחתינו — ל: מנוחתינו.
- 3 לשומנו פליטה — על פי עזרא ט ח: להשאיר לנו פליטה.
- 4 עזרא ט ח.
- 5 על פי תהלים מד יג: תמכר עמך בלא הון.
- 7 בכל אפסינו — בכל אפסי ארץ.
- 8*7 על פי דניאל ט ז: בכל הארצות אשר הדחתם שם במעלם אשר מעלו בך; דברי הימים א ט א: ויהודה הגלו לבבל במעלם. במעלנו — ל: במעשנו.
- 9 אבל — ויתרה מזו (כמו „בל“ בערבית).
- 10*9 זדנו ועוינו ופשענו — על פי תפלת אשמנו: זדנו... עוינו פשענו.
- 10 וכל חסדיך כחדנו — על פי תהלים מ יא: לא כחדתי חסדך.
- 12 על פי תפלת מוסף של יום טוב: ומפני חטאינו גלינו מארצנו ונתרחקנו מעל אדמתנו.
- 14*13 על פי איכה ג כב: חסדי יי כי לא תמנו כי לא כלו רחמיו; תהלים פט נ: איה חסדיך הראשונים אהני; תהלים יב ב: כי גמר חסדי כי פסו אמונים מבני אדם. חסדיו — ל: חסדיו.
- 16*15 על פי שופטים ו יג: ואיה כל נפלאותי אשר ספרו לנו אבותינו; תהלים מד ב: אבותינו ספרו לנו פעל פעלת בימיהם בימי קדם.

חולמים וזורעים

מאת אברהם רגלסון

גרעין לגרעין — ארץ תלאובות וזלעפות; לחם-רעב ומים לחץ; לינה על יצוע של פחי-נפט; עבודה מפרכת בשכר מועט, וגם היא לא מצויה; קטב-מחלות; אשר לא אכל המידבר כרתה הביצה, והניצולים מאלה צפויים לפגיעה ארסית של שכנים מוסתים. לא מעטים מן הבאים בתקוות נמלטים מתוך יאוש. ובכל זאת, חבורת עקשנים עומדים בכל פגע וסבל, קוברים יקירי-יקרים ומוסיפים לחיות בצערם ויגיעם. לא הרתיעתם התכחשות יהודים, בעלי פרדס וכרם, המבכרים עבודת זרים על פני עבודת עברים, בילו נגישות, גזירות, מאסרים ועינויים מידי השלטון התורכי. שירתו בלגיון למען הבריטים, ונאבקו עם תרמית-ידון של אילי-בריטניה.

גרעין לגרעין, ערוגה לערוגה, נקודת-יישוב לנקודת-יישוב, מוסד למוסד — עד זרוח עצמאות-המדינה מתוך שואה בנכר וקרבות-דמים בארץ. קום קמה המדינה, גבורה ועוצמה עמה, וגנזי-עתידות ברחמה. אך חולמי החלום וזורעי הזרע — דור מרקיעי-הגות על לאום ואדם והיקום, ועם זה דבקים בכל רגב-אדמה ונבט-שתיל למען פדות מולדת לעם יבוא — רבים ודגולים מהם הניחו עצמותיהם בשפלה ובעמק, בערבות הנגב, על שפת-הכנרת ובצפון-הגליל, ועיניהם לא ראו בהיכונן המדינה, והתרחב גבולותיה, וישועות-אל ביד צה"ל.

הכותב. — בגיל ה"חדר" הובא שמעון קושניר ממקום-הולדתו, בליטה שבפודוליה — עיר ידועה בירידים שלה לכפריים שבסביבה וגם בפרעות ראשונות ביהודים שבה — אל תחילת-חוה שהקים אביו, החלוץ לפני המשפחה, באדמת החול של המושבה הקטנה יהודייה (היא יהוד בפני הערבים — כיום עיירה מתרחבת, בדרך בואכה מתל-אביב אל נמל-התעופה בלוד). מנעוריו התנסה שמעון בכל עמלם, סבלותיהם ולבטיהם של אנשי העלייה השנייה והסתופף בצל מוריהם וסופריהם. י. ת. ברנר קירב את הנער יגע-הכפיים וצמא הדעת, והיה לו למדריך במקראות הספרות העברית. היטה שמעון אוזן גם לשיחותיהם של א. ד. גורדון, ברל כצנלסון וכמעלתם, ותהיינה מזון-תורה לנפשו.

היום תמצאו את ש. קושניר — איש נוצק לחוסן רוחני בכל המסות והקורבנות אשר עברו על היישוב העברי בהשרישו; גוף רחב-כתפיים לשאת

אנשי נבו, פחקי עליה של אנשי העלייה השנייה. מאת שמעון קושניר, "עם עובר", תל-אביב תשכ"ח. עמ' 238.

עליו מיטענים ציבוריים; אזרח מכובד ופעיל בגבעתיים. ובירכתי העיר הזאת חצרו היא כר למלאכת-גן אינטנסיבית; שם, על גזע אחד רוכבים ענפים נרשאי פרי מזנים שונים, מתבייתים צמחי-בר, ומתאזרחים גידולים מאקלימים שונים. ראיתי שם פרחים הדומים לצפרי-צבעונין מאיזה אי טרופי. יחד עם עול-צבור ועמל-כפיים, נטל עליו גם שליחות-כתיבה; לספר לעולים מקרוב-באו ולדורות מגודלי-הארץ מה תוארם, הגיגם וקורותם של מרפאי ישימונים ואגמיי-חלאים, וחוצבי יסודות למדינה בטרם היתה מדינה — והמספר עצמו תלמיד ואחיר-רעיון ואחי-מעש לאלו.

ה' ספרים — עד כה יצאו מעטו של ש. קושניר חמישה ספרים, ואלו הם כסדר הופעתם:

„בכור מכורה“, נתיבו של נער עובד בימי העלייה השנייה. „עיינות“, תל-אביב תשט"ז.

„הד מגלבווע“, שנים ראשונות בעמק יזרעאל. „עיינות“, תל-אביב תשט"ז.

„בדמדומי בוקר“, „מכורה“, תל-אביב תשי"ט.

„שדות ולב“, פרקים בדרך חייו ופעלו של אברהם הרצפלה, „מגילות“,

חיפה תשכ"ב.

„אנשי נבו“ (מסומן בראש המאמר).

השניים הראשונים הם אבטוביוגראפיים. השלישי מוקדש לדמותו וזכרו של טוביה, בנו של המחבר, וזכרון חבריו — כולם ברורים ואהובים — שנפלו במלחמת-העצמאות בסביבות הרי חברון; זה הספר פוקד עשר שנות-חייו האחרונות של טוביה, עלם-חתן אשר עשתונותיו נתונים לחקר הצומח (עשה ניסויים גנטיים וביוכימיים בצבעי-פרחים) ונשמתו שירה (על כוחו באמנות-השיר מעיד עברור שלו לקינת אדגאר אלן פו, „אנאבל לי“). על הספר החמישי אשא שיחה להלן.

מפני שספרי קושניר כולם הם ראי לאותה התקופה ואותה הסביבה, אגב תפיסת מומנטים שונים מתוך זווית-ראיתה של אחת הנפשות הפועלות, וכל היישוב הצעיר או בבחינת משפחה אחת — מדרך הטבע שבאלו הספרים נהיה פוגשים יותר מפעם אחת באותם האנשים, יש בשמם ויש בהסוואת-מה, כגון בארי תחת ברל, אמנון תחת שמעון, יבנה תחת יבנאלי; והוא הדין גם לגבי הקורות את היישוב. אלא שאדם, אשר בספר אחד הוא מופיע רק לרגעים חולפים, הוא עצמו נעשה דמות מרכזית בספר אחר; ואיזה מאורע שכאן הוא נזכר דרך-אגב, שם הוא זוכה להרחבה ולתיאור מפורט. נמצא שחמשת הספרים משלימים זה את זה ועלילותם משתלבות אהדדי. אף על פי כן, ניתן כל ספר להיקרא כחטיבה בפני עצמה.

ביריעות-קושניר יש וגינוני-רומן מתלווים אל מעשים שהיו, טעם אחד הוא; פרקי-ילדות מחיי-עצמו, וכן פרקים מחיי-אחרים הנמסרים לו מפי בעליהם או מפי עדי ראייה ושמיעה — בגנזי-הזכרון הם עוטים הילת ריקמה אגדית. טעם שני: התקופה עצמה, על סערותיה העובדתיות והנפשיות, אותן שעקרו

משפחות ממקומות-משכנותיהן במשך דורות וטלטלון להתנעץ בארץ-חררים, מולדת בת חזון-קדומים — זו התקופה ההיסטורית (אחרי עשרים שנה, כבר מה רחוקה היא!) בטבעה ומהותה הריהי רומנטית-הירואית. אף זאת: המחבר דגן, כתיבתו היא תכלית כנות ופשטות; אך עתים, כשהוא מתפעל מהדר-טבע או מתרגש נוכח מעשה אנושי נוגע עדי-נפש, סגנונו מיתבל בצלילים של רומן ספרותי.

תולדות נוח — עיקר ומרכז ב"אנשי נבו" — דמותו של נוח נפתולסקי, איש שתקן ומכונס בעצמו, לעולם הוגה ועושה לשיפור יבולי-הארץ והעשרתם, אף מתמכר לגילוי נידחות ונצורות בצמחית-הבר של המולדת, ובהצנע גם שזור חרוזי-שיר. ברור שהמחבר, וכן בנו טוביה ע"ה, איש על פי דרכו, נתבשמו מתורתו ודוגמת-מעשיו.

הספר פותח בקדמת ילדותו של נוח. סעיפים ספורים מן הפתיחה:
 ".... בהיותו בן שלוש שנים לקה בהצטננות קשה, ובזמן החלמתו היה יושב במיטתו ומדבר אל נפשו.

"יש שהיה ממלמל לעצמו באידיש: איך האב א גוטע מאמע, און א גוטן טאטע; מיין מאמע האב איך ליב. זי גיט מיר עסן און גוטע רפואות...'
 (יש לי אבא טוב ואמא טובה, אמא אוהבת אותי. היא נותנת לי אוכל ותרופות טובות).

"כשהתאושש ממחלות הילדות היה חלש ורזה. הרבי' שהביא האב לילדיו הקדיש את רוב זמנו לזושא, אחיו הגדול ממנו שנתיים. בניו הגדולים של האב מאשתו הראשונה, וגם נתן-נטע, בן האם מבעלה הראשון, נשלחו אל קרובי המשפחה שבעיר, למקום-תורה. נוח היה מקשיב לשיעורי הרבי', ובמהרה נוכח הרבי' לדעת, לפליאתו, שהקטן עולה על אחיו בתפיסתו המהירה, והיה משבחו לפני אחיו ואמו.

"כך נעשה נוח לתלמידו של הרבי', במדרגה אחת עם אחיו זושא, וקנאה נתעוררה בלב האב אל נוח התמהוני והשתקן, על כן הרבה להקניטו על חולשתו. אך נוח לא הגיב ולא נגרר לריב עם אחיו".

בית-המשפחה עמד על כיפת-גבעה רחבה. התחילה קוסמת לנוח החצר על בהמותיה ועופותיה; ובקצה-החצר — בית קטן, בו גר השומר, גוי מגושם וכעור, ולו אשה צעירה ויפה, אם לילדה נאה — הוא העושה כל מיני מלאכות שדה ואורווה בשביל בעל-הבית; ומזורה היתה בעיני הילד היהודי תמונת-האיקונין שבבית-השומר. יקאטרינה שם-האם, ושם-הבת איריניה.

"והבת איריניה, בת גילו של נוח היא, והוא נמשך אליה בשוטטו בשדות. יש ששניהם, נוח ואיריניה, יוצאים יד-ביד לשוטט מחוץ לחצר, ללקט פרחים, לגלות בעלי-חיים זעירים ולשמוח על פלאי העולם. מפעם לפעם שומע הוא את מוסר אמו על התרעותו עמה, שומע בכאב את לחש כינויה — ממזרת, כאילו גם אותו מעליבה האם. מה מובנו של הכינוי הזה?..."

בתקופת-סתיו מתה איריניה. וזה דבר מותה, כפי וידויה רווי-הבכי, של יקאטרינה לפני סימה-ביילה, אמו של נוח.

„אשמתי, שעזבתי את איריניה לבדה בבית. באותו יום ראשון לא היה בעלי בבית; בשבת הלך אל ידידיו בכפר, ולא חזר. שיערתי שהוא שתוי כדרכו, דאגתי לו ויצאתי לחפשו. בבואי לכפר אמרו לי, כבר חזר אל הגבעה. רצתי ומצאתי אותו בבית משתולל, זועף ומקלל, ואת איריניה לא מצאתי. חיפשתי בבית, בחצר, במחסנים. ידעתי שהיא בורחת כשאביה מכה אותה בשכרותו. משהעריב היום יצאתי לחפש אותה בחוץ. גיליתי אותה מונחת מתעלפת על קורת-העץ הגדולה ליד היער הכרות, ופניה חבולים וכחולים. דימיתי שהיא עוד נושמת. נשאתיה בעמל רב הביתה אבל היא היתה מתה בידי“.

מיתת איריניה נחרתה לעומק בנשמת הילד נוח.

„בלילות היה נוח חולם על איריניה. פעם אחת חלב והנה שניהם מתרחקים מחצר-הגבעה. הימים ימי-אביב, השדות מוריקים והפרחים מסביב כמרבד צבעוני. שניהם צוהלים ושמחים. הם מתקרבים אל קורת-העץ הגדולה ליד היער הכרות, ופתאום מתקדרים השמים בעננים כבדים, מכים רעמים וברקים, ומטרות-זעף יורדים על הארץ, והמים גואים ומציפים את כל הסביבה ונהיים לים גדול. נוח ואיריניה נאחזים בקורת-העץ וצפים עמה מעלה-מעלה. המים כבר מכסים את הגבעה ובניניה, את היער ואת האגם. איריניה נאחזת בקצה-הקורה, ונוח בקצה האחר. הוא חרד לאיריניה ומבקש להתקרב אליה, והנה בשמטות ידיה, נחשול גדול קם ועובר עליה, והיא צוללת ואובדת. נוח זועק אליה, אבל היא אינה עונה... בהרגשת אשמה כבדה ניעור מחלום הבלהות, וזכר בכאב גדול את דבר מותה של חברתו. מאז נחקקה דמותה בנפשו, והיא מתלווית עמו בכל דרך-חייו“ ודרך חייו הוליכו לארץ-ישראל.

שאין פסוק-הסיום בציטאטה דלעיל סתם קישוט ספרותי — זה מוכח מתוך שיר כתוב, שהראה נוח ברגע של גילוי-לב לרחל (היא רחל ששמה עתיד היה להיקדש בשירה הארץ-ישראלית), והוא אז מורה-דרך לה בנבכי הלשון העברית. באחת השבטות, אחרי טיול מייגע ומיזע, ורחל רוחצת פניה, הגיש לה נוח „מגבת גדולה, רקומה פרחי-דגניות כחולים בתוך מסגרת של עלי-שרכים. הספיגה פניה במגבת ושאפה ריח יערות ושדות. שאלה את נוח: מה טיבה של מגבת זו? מי רקם לך אותה? גלה סודה, נוח! ריחה מספר לי ברמזים; ספר לי, נוח, בדברים!“ ונוח גילה לה כי המגבת היא מעשה ידיה ומתנתה של אם-איריניה, והראה לה שיר השמור עמו. קטעי שורות אחדות מאותו שיר שבפנקס-נוח:

„... כותה של בתי-יפת בחוט השני... ולאור מנורת הנפט נטוו החוטים... נפסק כבר הקשר, החוט נעלם; אלים הרסו גשר, שקע לעולם... בין שם ובין יפת תהומות מפרידות. בין אל לעשתורת התהום עמוקה; מנטל-מסורת הגשר שקע, בשדות-אוקראינה מוטה עומד צלב, לקבר איריניה... הדמות יש תופיע מדוק של צללים... תחרד נימת פלא בכנור-הפלאים... תוגה ותפארה שמורות ברקמה...“

אישים — כבר למחרת בוא נוח לפתח-תקוה, והוא עוד "ירוק" מן האנייה, נפגש עם שלמה צמח. ממירות-נפש ומחוסר-עבודה, היו הבחורים מרבים לקנטר זה את זה, מבלי כוונת-זדון ומבלי עורר כעס. יצא נוח לשדות השוממים, "עד שראה מרחוק צריף של פחים מתנוצץ בשמש, ועל-ידו אנשים חופרים באדמה. הבין נוח שאלו הם העובדים במחר'. קרב אליהם ועמד והסתכל. ראה אותם עומדים בתעלה והופכים גלי עפר אדום-כהה ומלקטים את היבלית ומטילים אותה לתוך סלי-נצרים גדולים. "אחד מהם הכיר בצופה לפי חזותו שהוא עולה חדש. התלוצץ ואמר: תסתכלו בו, חברייה. מה תגידו על המשגיח שלנו?"

"אמר אחר: 'יוסקה, מתי תהיה בן-אדם? ככה אתה מקבל חבר?' ומיד פנה אל נוח: 'חבר, בוא הנה!'

"שמח נוח וניגש אליו. הושיט לו האיש את ידו ושאל: 'מה שמך?'
"שמי נוח'.

"ושמי צמח' והוסיף ושאל: 'מדבר עברית? מתי הגעת לפתח-תקוה?'

"אמש הגעתי למושבה; מדבר גם עברית'.

"והיכן לנת?...'

"בהוטל של רבינוביץ', הסביר נוח.

"אמר יוסקה לשכנו: 'צמח כבר צד לו חבר חדש למפלגתנו; באמת, הרי זה פועל-צעיר'ניק ממש. אברך-משי! ראו איזה זקן יש לו. הרי זה טיפוס!'
"שמע צמח את דבריו, והשתיקו: 'יוסקה, הרי גמרנו בינינו...'

"ובכן, פשוט מעילך, חבר', אמר צמח לנוח. קפל שרווליו ותפוס את המעדר; כך, למטה; ובכף השמאלית למעלה. המעדר צריך לנגן כשרביט של כנר, כך, עלה ורר, ונהג בפיזור האדמה כבגרגרי-זהב, כשעיניך בולשות אחר כל שריד קנה-שורש של היבלית. חלילה לך לכסות על שריד כלשהו; ממנו עלול לצמוח שדה-יבלית חדש!"

"לקח נוח את המעדר, העמיד עצמו בחפירה והתחיל לחפור ולפור את האדמה כמנוסה בעבודתו. השתומם צמח ושאל: 'כבר עבדת במעדר?' 'לא, עדיין לא עבדתי בארץ'. ונוח שמח בלבו על נצחונו זה, בזכות ההכשרה בעבודתו בסנובסק (עיירת מולדתו).

"יום גדול היה אותו יום בחייו של נוח. יום ראשון של כיבוש עצמו לעבודה, וגדולה היתה הוקרתו לצמח, שהכניסו בנפש חפצה בין כובשי-העבודה".

(והתאב לדעת נסיונותיו ופעליו של שלמה צמח בראשית בואו לארץ, יקרא ספר כתוב בידי עצמו: "שנה ראשונה").

רגילים לייחס את מטבע-הלשון "דת-העבודה" לאהרן דוד גורדון. אבל נאמן עלינו קושניר שהניב הזה מפי נוח נפתולסקי יצא תחילה. וכן היה המעשה. אלו השניים שחחו על השירים החדשים שבפי חלוצי-היישוב. מנגינות-השירים שאולות מאמות זרות. אד"ג ביקש ללמד זכות על השירים מסוג זה, שבכל זאת יש להם צלילים של נשמת-האדם. הן גם המנגינות הידועות

כ"יהודיות" ו"חסידיות", צליליהן נתלקטו משירת-זרים בשדות-נכר. אז הוסיף: "ועתה, נוח, אשאלך שאלה המנקרת בי ימים רבים. אני מרשה לעצמי לשאלך, משום שאני חושב אותך לנפש קרובה, משום שנדמה לי כי שמעתי הד לשאלתי בדבריך הללו. אתה מתגעגע לשירת הדת שנשמרה בין גאמניה הדבקים במסורתה. מדוע ניתקת עצמך משמירתה?" (והרי המשך-השיחה כלשון-הספר): "נבוך נוח ושקל כל מלה, ואמר: בשאלה חמורה וכאובה נגעת. יש שאלות רבות לבני דורנו, שאין לנו תשובות עליהן. יש הרהורים, שלבא לפומא לא גלי. אנו בני דורו של משורר, משא נמירוב, נושאי זכר כל תלאות עמנו. השמים וכל צבאם נתרוקנו מבקש בהם אל. אנו מבקשים להיות דור-המעבר. והדת? שמירת הדת? אני חש, שלי יש דת, שבה מתגלה לי האור העליון, הברכה העליונה, האושר שביצירה. היא קשורה וצמודה לדתי הלאומית, שאני מבקש את תחיתתה. הדת שלי היא, דת-העבודה'.

"מה? דת-העבודה? נחרד גורדון, אליל חדש בבית-ישראל?"

"הן אמרתי לך, התנצל נוח, שיש שאלות רבות שאין לנו תשובות עליהן, ויש הרהורים שעדיין אין הלב צריך לגלותם. אך מכיון ששאלת, גיליתי לך. אמונה זו מאירה גם כך ואתה הוא נושאה. בדת-העבודה' אני רואה חזון החיים היוצרים, את ההרמוניה שעתידה להביא אושר לאדם עלי אדמות". במשנת הגאולה על ידי עבודה לא פליגי. אך בדבר אחד ניצח הצעיר את הזקן. נוח צמחוני היה, וכבר בספינה ארצה ישראל, הביע את דיעותיו בסוגיה זו לפני לקוטת חברים חדשים, דוברי עברית, שמצאו איש את אחיו. נוהג היה אד"ג להתפלל שחרית כשהוא מעוטף בטלית ותפילין. והיה מקצר בתפילתו בבחינת המתפלל בדרך. ושוב מן הספר:

"גורדון לא נמנע מלהוכיח את נוח על החלל המתהווה בחיי הדור, המבקש לבנות את החברה החדשה, עם התפרקות מחיי מסורת ומנהגים יהודיים שאיחדו בעבר ומאחדים עד היום את האומה. וכשהיה מעתיר עליו דברים היו נפליטים מפיו של נוח, מתוך רוגזו, דברים קשים כלפיו, ואחרי-כן היה מצטער עליהם ימים רבים. נוח השתמש ברגישותו המוסרית של גורדון ואמר: לו יהי כדבריך, שהתפילה היא הקשר בין האדם ליוצרו; אבל במה חטא בך פקועה זה, שהפשיטו את עורו מעליו לשם כתיבת שם ה'; ומה יוסיפו רצועות אלו של תפילין לקשר שבנפש אל בורא עליון?"

"נודעזע גורדון, ונוח הרגיש שנגע במקום מכאיב. גורדון לא ענה כלום. דמעות נוצצו בעיניו, והוא סר הצדה. שוב לא נגע בענין התפילה, ומאו התפלל בטליתו בלבד".

א. ד. גורדון קשיש מבן-חמשים היה כשהגיע לארץ ונספח אל הפועלים. חלוש, היה, אך "נפגע כשהיו מבקשים לסדרו בעבודה קלה. חביבה היתה עליו עבודת המעדר בהוצאת היבלית, עבודה שנמצאה לו לעתים רחוקות. בעבודה זו אין למהר, וחשובה בה ההשגחה לבל יתחמק אף קנה-שורש אחד של הצמח המוצה של לשד האדמה וגוזלו מעצים נושאי-פירות. גורדון היה מדקדק בחיטוטיו אחר שרשי היבלית, ומעקירתם היה לומד מוסר-השכל, שחייב

כל אדם לחפש אחר קני-השורש של יצריו הרעים והטפיליים ולעקרם כמו את קני-השורש של היבלית".

רבת מסופר בספר על עברו וסבלות-נפשו של אד"ג, שהניח בני-ביתו ברוסיה, ואיחוד משפחתו מחדש — בחתחתים מהלכו. ניתנות כאן מחשבותיו בעצם התרקמותן בינו ובין עצמו ואגב שיחה עם חברים, עד שלא הופיעו נדפסות בבמות-הפועלים.

לא סבל אד"ג את המלה סוציאליזם; סכה שיטה זו כמשליכה יהבה על סידור-חברה חיצוני, בעוד שהתיקון האמתי בנשמת-היחיד מקורה — נשמת היחיד כנושאת בה אחריות המשפחה הקרובה, וקנייני האומה ומשאות-נפשה לעצמה ולמשפחת-האדם כולה. גישתו אורגנית ולא אירגונית.

וכשבא ברל כצנלסון ויום דפוסי-תנועה סיציאליסטיים כחלק מן הסוציאליזם הבינ-לאומי, ראה בכך אד"ג סטייה מן העיקר. כנגד זה העריך ברל בכל נפשו את אד"ג. פעם התבטא: „אם הוא גורדון, אינו סוציאליסט — אין כלל סוציאליזם בעולם".

איש רב פעלים היה ברל, ובכל דבר שהוא בגדר סם חיים ליישוב, אל ברל היו פונים, והיה הדבר מתבצע — למן אספקת חלב לפי תינוקות ביישוב רב סבל של יהודי-תימן בסמוך לכנרת ועד להקמת מנגנונים מורכבים לזיקוף קומת העם העובד בשדות-כלכלה ובספירות תרבות. כי כמו ביאליק, גרס: שמים וארץ, תורה ופרנסה, כאחד נבראים. חוש היה בברל לגלות ולהעלות כשרונות ספרותיים צעירים, שמיטב ברכת-פירותיהם לעתיד לבוא, ולא חסך יגיעה למצוא להם חיונה ובית-ביטוי.

תמצית יניקתו הרוחנית של ברל היתה מן הספרות העברית החדשה, ומאורע גדול היה בעיניו דבר-בוא י. ח. ברנר — ארצה. זה ברנר, אשר בנפול חידלון בספרות העתית בעברית, יסד ונשא את „המעורר" כקול בודד במדבר, ודמות ברנר מנצנצת בתומחה וסבכיה פה ושם בדפי „אנשי נבו". מתוך מגע אישי ושתוף נפשי, מעביר קושניר לפנינו בספר זה עוד דמויות מדור העליה השניה מהם אנשי סגולה, כמו יוסף אהרונוביץ, מבוני קואופרטיב-הפועלים; כמו שמואל יבניאלי, מביא בשורת-הציונות לעדת יהודי-תימן; מהם, כגון שזר, בן-גוריון, אשכול, מקברניטי המדינה ודבריה מאז ייסודה ועד היום; מהם פשוטי-עם, הפותחים דירתם הדלה לחלוץ חסר-פרוטה וסועדים אותו בבריאות ובחולי, והכול — מתוך האספקלריה וההיקף של נוח נפתולסקי.

בקומץ-מלים אגע בעוד ארבע דמויות — ואחדל.

ברחל, תלמידה וריעה לנח, כבר הצצנו. דמותה היפה, האצילה, עשירת תרבות העולם, נגלית ונעלמת כעין שכינת-זיו בדפי הספר. בקווים מעטים סיפורה מובא עד התאזרחותה בכנרת, ימי מחלתה ועגמתה בריחוק משם, מותה למיספד היישוב וטוביו, וקבורתה בכנרת, מקום אשר פיארה בעמל-כפיה וברקימת מזמורי-שיר עבריים.

אך בחזור־נא ונעיף מבט על תמרור אחד בדרך לימודה את הלשון

העברית:

„יום אחד באה רחל של נוח והביעה את שמחתה הגדולה על ביטוי חדש שגילתה אצל הסופר דויד פרישמן: „אותיות פורחות“. ביקש נוח להעמידה על מקורו של הביטוי, והלך והביא מבית זלצר מחזור וקרא לה במעשה עשרת הרוגי־מלכות את פרשת מיתתו של ד' חנינא בן תרדיון, שכרכוהו בספר־תורה ושרפוהו, ואמרו לו תלמידיו: רבי, מה אתה רואה? אמר להם: „גוילים נשרפים ואותיות פורחות“.

„נרעשה רחל לשמע הדברים“.

מן הנשים המתוארות ב„אנשי נבו“, זוהרת בטוהר, כולה חסד שברחמים, הצעירה שרה שמוקלר. עבודתה — „אחות“ בבית־החולים של ד"ר הלל יפה בזכרון־יעקב, והיא שפעה טובה על סביבותיה. עליה אמר ברנר: „עוד יש גשים בישראל“. בת־עירו של ברל כצנלסון היתה (באברויסק), ועל ידו הגיע נוח לידי היכרות אתה. לא נתעלם מנוח רגש־אהבה, עמוק וכבוש, בינה ובין ברל.

לימים עברה שרה אל דגניה ונקודות צפונה, ובאשר קדחת או מרותה אחר — שם היא לעודד ולרפא. פרצה מגיפה של קדחת צהובה ביסוד־המעלה, והלכה לשם.

על פי עצת שרה נאות נוח להצעה, שיקבל עליו אירגון משתלה של רבבות עצי־יער בקרבת ירושלים. היא סברה כי שינוי האקלים ייטיב לו, אחרי אשר השתרשה קדחת בגופו, וחינין שוב לא הועיל לו; אף חששה פן תתעורר בו מחדש חולשת־הריאות של נעוריו, שגם בארץ גיראו בו מפעם לפעם סימניה.

נסתיימה חגיגת הפסח בכנרת, ונוח עמד באריות חפציו ערב נסיעה ירושלימה. ניגש אליו אחד מידידיו הקרובים, אהרן שר, כבש את פניו בקרקע ואמר בקול רועד: „בתיה (חברתה של שרה שמוקלר) שלחה אותי אליך, היא ביקשה שתבוא מיד לחצר“.

„מה קרה? שאל נוח בחרדה.

„קרה לנו אסון גדול, נוח“.

„אחו בידו נוח והפציר: „הגיד, מה קרה?“

„שרה שמוקלר אינה בחיים“.

„שרה, שרה! נודעו נוח ואחו בשערות ראשו, 'איך? מתי? כיצד?' „בקדחת צהובה חלתה, ונשרפה ממש. כבר כרינו לה קבר, ועתה אנו מחכים לבואו של ברל מיהודה. אני הולך להודיע לאנשי דגניה ולשמעון (קושניר) בפלוגתו בצמה, ואתה, נוח, לך לחצר. בתיה מחכה לך“.

„אחר הצהרים נתכנסו אנשי דגניה ואנשי כנרת, ועל כפיים נישא ארונה של שרה, על גבעה מול פני הכנרת, נכרה הקבר, בין תלי הקברים, קברות אלמונים ללא מצבה וציון; מהם שנספו במחלות הקדחת, התימנים וילדיהם;

מהם שנתיאשו ושלחו יד בנפשם; ומהם — תאבי אהבה, חיים ומעשה — קרבנות המצוקה בעבודה ובשמירה.

„יוסף בוסל, ממיסדי דגניה, ספד לשרה שעבדה זמן־מה בקבוצתם. בקול רוטט ובדמע דיבר על כאב מותה...”

„וברל, שעמד ביוגו הגדול על פי הקבר שאליו הורדה שרה, כמו נשמטה הקרקע מתחת לרגליו, צנח אל תוך הקבר הפתוח העמוק... וגעה בבכי... ומוסיף המחבר סעיף על הקמת המצבה, ונוסח הכתובת החקיקה בה.

גילה המחבר כי בשעת מות שרה, כבר נשאה ברחמה פרי האהבה שבינה ובין ברל. רחמי־אם השפיעה שרה על כל הבריות, ולהיות אם לא זכתה.

נמצאו מבקשי־חטאים שנתנו דופי בקושניר על שהוא מגלה ברבים סוד זה של ברל ושרה; וכן על פסוק אחד בספרו, האומר בפשטות כי בן־ציון חמד את חיה בת השש־עשרה, שהתבגרה ויפתה מעבר לשנותיה. אבל לא לתאר מלאכי־השרת נועד חיבורו.

שיחות — אישים יש בספר ושיחות יש. השיחות — יש שהן בגדר מונולוגים, שאדם שופך לבו דווקא לפני אורח זר או סתם עובר־אורח שאינו מבני־המקום.

הנה, תמצית מלל־פיו של גר־צדק בשדה שבגליל, איכר רוסי זקן דובר־רוסית, אחר מרבים אשר זרחה עליהם אמיתת „הברית הישנה” המקורית ללא נספחיה הנוצריים־יווניים, והיו לרדיפה ומשיסה בידי מלכות־הצארים. הוא עצמו, יצחק שמו, זכה להישתל בארץ־הקודש. מספר הוא לפני איש־שיחו, בן־ציון ישראלי, כי חמישה נולדו לו ולאשתו, ונתרו מהם רק שניים, נער ונערה, וכבר הם מסיחים בלשון־הקודש. בראשונה דרה המשפחה ב„חוושה” ערבית, ועכשיו, ברוך השם, ארוות־הסוסים שלו, שמהציתה משמשת גם רפת לפרות, נאה היא מאותה „חוושה”. ותלונתו על המוסדות הציוניים שהלואאתם למתיישבים יהודיים־מלידה גדולה מהלואאתם לו, לגר, ולא עוד אלא שתנאי היתנו שעד שיסלק חובותיו יעסוק בגידולי־בעל בלבד. ומהי נחלה בלא עצים? זוכר הוא את הדובדבנים והתפוחים שאכלו ברוסיה, וכאן הוא מוכרח לקנות רימון בחנות שבעיירה. אף על פי כן מציע הוא לאיש־שיחו ולחברים אשר עמו, כמה ימי עבודה בשדותיו — עקירת שזיפים בשביל לנטוע עצי־פרי במקומם. „בארוה אפנה לכם מקום. אם תרצו, תלוננו שם. גם הגורן לפניכם”. והרי סממנים מתוך שיח יוסף התימני, מן ההתיישבות התימנית בסמוך לכנרת, לפני נוח (שבאותה שעה כרע לגפול מקדחת). בבשורה בא אל נוח, שה־אניגליו” כבשו את הארץ מיד התורכים העריצים; כבר הם מתקרבים למקום הזה. עקבות־המשיח רואה בכך יוסף, אלא שמקנן בלבו חשש. משפחות־התימנים שבכאן באו הנה מסביבות פתח־תקוה. אחרי ייסורים רבים וקבורת כמה מאנשיהם, טף ונוער וקשישים, סוף־סוף הם רואים ברכה בעמלם; ואסירי־תודה הם לנוח שהיה להם יועץ ומורה־דרך בעבודת־אדמה. אדמתם נותנת יבולים. ומה החשש? שלטון חדש — מסתמא ינהיג סדרים חדשים, ואפשר

שינושלו ממקום שהורוה בזיעתם וקרבות־נפש שלהם, ויהיו צפויים לנדודים חדשים.

מרובים בספר שיחות־חברים על ענייני יום־יום, על שליחותם ודרכי־פעולתם של המתישבים, על קשריהם האישיים והציבוריים עם הגולה, ועל תורות מוריהם וגדוליהם. ולא חסרות בדפיו שיחות־שבכתב, כלומר, איגרות בין חבר לחבר כלשונן, ואף אלו זורעות אור על חיי התקופה ונהיותיה.

ארעונים — וישנם ארעונים, מקרים ממקרים שונים הפוקדים את החבורה ואישיה. מאלה הריני מביא שנים, שיש בהם כדי לרמוז על היחסים שבין ישראל כיום בארץ־האבות ובין שכניהם הישמעאליים. א. ד. גורדון, ממקום־העבודה שהיה לו פעם ליד רחובות, יצא בצהרי ערב־שבת לדרך אל יפו. עניינו ביפו היה להיוועץ עם אהרנוביץ על־אודות פרטים הנוגעים להבאת משפחתו.

«את הדרך ליפו כבר עבר גורדון פעמים אחדות בחבורה וגם לבדו. אהובה היתה עליו ההליכה ביחידות, וההתייחדות עם הרהוריו ומחשבותיו. בלכתו יחידי אין הוא ממחר ואין ההליכה מכבידה עליו. הוא עבר את נס־ציונה ואת ראשון־לציון ויצא בדרך הכרמים ונכנס לאדמות־בור מגודלות עשבי־בר. השמש כבר נטתה לערב,»

«פתאום זנק ערבי מאחורי משוכת־צברים והוציא קול כאילו מבטנו. פחד אחז את גורדון, אך מיד התאושש והלך לקראתו והיה מצטער שאינו יודע להסיח עמו בלשונו. הערבי נראה לו צעיר לימים, ומכוסה היה בעבאיה שחורה ורחבה, ופניו וראשו מכוסים במטפחת. כשנתקרב יותר ראה את עיניו הבורקות כעיני חיה המצפה לטרפה,»

«אותו קול מוזר היוצא מן הבטן שמע עתה מאחוריו. כשהפנה ראשו לראות מהיכן בא הקול כמו היכתה להבת־אש על פניו והממה והפילה אותו ארצה. שני התוקפים פשטו את מעילו וחלצו נעליו, והאחד חובט ברגליו והשני בגבו,»

«באותה שעה נשמעה דהרת עגלה שבאה בדרך מן המושבה; השודדים ברחו עם ביזתם כלפי מערב, לעבר הגבעות. נוסעי העגלה הבחינו בזקן המתפתל במכאוביו. העלוהו על העגלה פצוע וזב דם ודפקו בסוסים...» הביאותו אל בית־החולים.

«שבועות טיפלו בגורדון עד שהגלילו פצעיו והוא התאושש.»

ויותר משהצטער על החבלות שבגופו, הצטער על הפצע בנפשו, על עלבון האדם, על חלום האחוה שלקחו עמהם השודדים. ואל נוח סח אחרי־כן: «על החלום, נוה, ועל פתרונו — כדאיים היסורים.»

וכנגד זה: בטייל אהרנוביץ עם נוח ירושלימה, קפצה עליהם החשיכה, ואין נפש חיה בכל הסביבה. עלו על גבעה וראו מרחוק בקעה, והיא זרועה אורות. היה זה הכפר הערבי אבו־גוש. הלכו עוד כברת־דרך ונכנסו לכפר. פגשום אחדים מאנשי־המקום וברכום לשלום. נוה, שהספיק ללמוד לשונם

בעבודות שהיו לו עם ערבים, ענה להם בברכה. שאל: «האם יש בכפר אכסניה או בית־קפה?»

«נענה אחד מהם והלך עמם להורות את הבית שהיה המואר ביותר בסביבתו. כשנתקרבו לבית שמעו את זמרת הגרמופון וסלסולי ניגוניו קידמו פניהם בכניסתם לבית־הקפה. הכניסם מדריכם אל החצר, והם עלו למרפסת גדולה תחת סככת־גפן בשלכתה. באור הלוכס נתגלה לפנייהם האולם הגדול על אורחיו, ובו גם המטבח והכיריים, כשבעל בית־הקפה, ערבי גברתן בעל־קומה, עם נערו משמשים את האורחים.

«בעל־האכסניה חש לקראתם ובירכם בפנים מסבירות והזמינם לשבת ליד אחד השולחנות הפנויים.

«בני הכפר, לבושם העיד על קרבתם לעיר: מקטרנים אירופיים ומכנסיים רחבים נוסח המזרח. מעשנים היו נרגילה ומשחקים «ש־ש־ב־ש».

«לאחר שאכלו, שאל נוח את בעל־הבית היש מקום ללון בכפר. נענה בעל בית־הקפה בסבר פנים אהלן: «בקומת העליה יש לנו מקום להכנסת אורחים, ותוכלו לישון ולנוח. לירושלים תספיקו להגיע מחר, אינשאאללה».

«ביקש נוח לשלם, ובעל בית־הקפה חישב חשבונם, שנראה בעיני אהרנוביץ ונוח זול ביותר. שילמו והודו לו על טירחתו. קרא לנער וציוה עליו להורות לאורחים מקום לינתם. לקח עמו הנער פנס דולק והוליכם לעליית־הגג. ליד הקיר היו שטוחים מחצלאות ומזרנים וכרים קטנים.

«שמיכות לא היו להם והם שכבו בבגדיהם. קר היה להם, והם ניסו להתכסות במזרן.

«אמר נוח: יעקב אבינו הלך יחידי מבאר־שבע לחורן. וכשבא עליו השמש לקח מאבני המקום ושם למראשותיו, ובשנתו חלם על הסולם שראשו מגיע השמימה... יודע אתה מה אמר רש"י על הפסוק: האדן אשר אתה שוכב עליה? במקום משכבו של יעקב נתקפלה כל הארץ. כלומר, צריך לקפל בשטח המצומצם את כל האיכות. בכל מקום שאנו תוקעים יתד, עלינו להעלות את פריון האדמה כדי להרבות תנובתה, מועט הקולט ומניב את המרובה».

השעה כבר היתה מאוחרת. שירת הגרמופון נפסקה והשניים הרגישו בעייפותם ובקור האופף אותם. באותה שעה שמעו צעדים העולים במדרגות. בעל בית־הקפה ונערו קרבו אליהם חרש וכיסו אותם בשמיכות, וחזרו ויצאו. לחש אהרנוביץ לנוח: יש ללמוד מהם מנהגי הכנסת־אורחים. אכן, יש אלוהים במקום הזה...

«עם אור היום ניעורו השניים וזכרו חסדם של מכניסי־האורחים שכיסו בשמיכות.

«ברדתם לבית־הקפה כבר היה בעל־הבית מבשל את הקפה הריחני ולוגם להנאתו מספלו. השולחנות הוסטו ממקומם הקבוע, והנער מנקה את האולם משרידי האבק ובדלי־הסיגריות שנשארו מאמש. הודו לבעל־הבית על השמיכות, והוא הזמינם לשותת ספל קפה חם.

«כשביקשו לשלם בעד לינתם והקפה, סירב לקבל ואמר: «האירות הוא

של הכפר. חטא הוא לקבל שכר מצוה. וגם ספל הקפה בבוקר מצטרף למצוות הכנסת-האורחים, הודו לו ונפרדו ממנו ויצאו לדרכם".
 שוד ורצחנות מזה — הכנסת-אורחים ואהבת-הבריות מזה. יש-יום ויחד עם אומה זו נראה חיים של יצירה ושלום.

**
 *

בפתח ספרו זה, הציב המחבר פסוק מאת רחל, לאמר: „פרוש כפיים, ראוה מנגד, שמה אין בא. איש ונבו לו על ארץ רבה".
 אכן, איש ונבו לו, דור ונבו לו. גם אחרי הצמיחות השופעות והנצחונות הגדולים כמה מן הנוטעים, הבונים, הגוננים, נגדעים — מי בשובע-שנים ומי באביבו — בטרם זרוח השלום הנכסף, נושא הברכה ללאום ולשכניו. וביותר צר-צר על הנופלים ברגע שהתשועה היא בהישג-ידם ממש, כגון אשר פלח כדור צלעו בסימטאות ירושלים העתיקה בעת אחיז-לקרב רגליהם כבר עומדות אצל הכותל, והשופר ברמה משמיע את שלימות עיר-התפארת. אסתייע בחרונו מאת אמילי דיקינסון, אשר בעברית אולי כך יכתב:

הצלחה תמתק רב-יתר	מכל חיל-הארגמן,
ללא זכו הצליח;	היום הדגל כובש,
יעמד על טעם נפת	אין אף אחד, כה ברוד
רק צמא בצחיה.	ייטיב נצחון לפרש,

כמו הלז, מובס, גווע,
 ועל אזנו החדלה מרחוק
 בוקעים צלילי-הישועה
 בהירים במר-מעוק.

(למי שאינו רגיל לסגנונה הדהוס של אמילי דיקינסון, הנני ואסביר: חיל-הארגמן — צבא טבול-דם; הדגל כובש — לוכד את הדגל, כלומר את המבצר הראשי, של האויב; אזנו החדלה — שכוח-שמיעתה נפסד ואוזל; במר-מעוק — החייל הגוסס, תוך כדי עוצם-ענותו, תופס בחריפות אדירה-מאודרת את פשר תרועת-הקרן המבשרת ישע-עמו).

~~~~~

יהודים מפורסמים שנכנסו למקום המקדש

(מאמר שני)*

מאת א. ר. מלאכי

ב.

פראנקל היה רומאנטיקן, משורר שהתרפק על העבר וינק ממקורות קדומים. רובי שיריו מיוסדים באגדות חז"ל ובאגדות-עם. הוא כתב גרמנית, אבל במקצת מצאו שיריו את תיקונם בעברית, בתרגומי לטריס, שמעון בכרך, יעקב פישער ואחרים. המזרח קסם אותו וירושלים מלאה את לבו ונפשו. הוא תיאר ברוך תמונות ביבליות ושר בגעגועים על ירושלים. מראשוני משוררי ציון הוא פראנקל וגם משורר המרטירולוגיה הישראלית. לאומי שלא מדעת שר' יוחנן ויבנה היו האידיאל שלו. לפי מושגי דורנו היה ציוני רוחני. אברהם אלעזר — בשמו העברי — פראנקל היה המשורר היהודי הראשון שעלה לירושלים. עלה במטרה נעלה לייסד את בית-הספר למל שבו הנוח היסוד לחינוך עברי לאומי בארץ-ישראל, והוא היה ראשון להדליק את נר ההשכלה בעיר הקודש, את פרשת סבלותיו לרגלי יסוד בית הספר סיפר בספרו "לירושלים" («ירושלימה» בתרגומו העברי) ספר-מסעותיו שכל עמודיו נושמים אהבה עזה לירושלים ואמונה רבה בעתידה כמרכז האומה; תיאר בפרוזה ובשיר את הוד עברה של עיר האלהים ושוממותה ושיפלותה בחורבנה. הספר הוא אוצר של פולקלור — אגדות-עם של יהודים וערבים, ותיאור ארחות חייהם של היהודים לעדותיהם השונות, של מוסלמים ונוצרים. ב"לירושלים" סיפר גם על כניסתו כיהודי למקום המקדש. מנעוריו היתה לו, לפראנקל, תשוקה עזה לראות את מקום המקדש, לדרוך על סף בית האלהים ולהיכנס בפנים ההיכל להזין את עיניו ביפית-פארתו ולקונן על חורבנו. תיאור הוד בית המקדש ו"מערכת עבודת בית המקדש" בסדר העבודה ביום הכפורים, שקרא בשחר נעוריו העירו בקרבו תשוקה זו שלא נתנה דמי לו, עד שמשאת נפשו נתמלאה. את תשוקתו זו, חלום-חייו של פייטן, תיאר פראנקל במלים חצובות: "איך רחפו אז שרעפי מדי פעם בפעם על כנפי דמיוני, ואיך כמה אז בשרי לאבר כיונה, לעוף ולשכון בחצרות הקודש ולבקר חדשים לבקרים בהיכל תמים דעים ולנות בין חרבותיו המחוללות. וככחה או כחה גם עתה להיות עוד שלטת עוד ברוחי, עת נפל החבל, אשר לא דמיתי ולא קויתי, לי בנעימים, לארוח כציר שלוח לתושיה ירושלימה. גם בעמדי על אדמת הקודש לא נחה ולא שקטה בקרבי, ותלך הלוך וגבור, כנחל שוטף ונגרש, מעת עזבי ארמון הפחה, אשר בעד חלוני השקפתי לחצר ההיכל מהר הזיתים על פני כל רחבי הכר מסביב, עדי היתה בקרבי לתאות נפש, אין מעמד לנגדה. מדי לכתי

* ראה "בצרון", כרך ג'ה, חוברת ו', סיון-תמוז, תשכ"ח.

כמעט תמיד, כמו משוך בחבלי עזו, בקרבת ההארם²¹, ועיני ראו את מבואי ההיכל פתוחים, עמדו רגלי כמו נקשה, ולולא כל עצמת עזו, לי בעוזרי, או לא עצרתי כח בנפשי, להתאפק מגשת אליו ומחרוף למות בנפשי²².

הוא נכנס בזכות רשיון הפחה לאצילים נוצרים אוסטריים (פרדינאנד מאכס והגראף מבראבאנט). הקונסול האוסטרי פיצמאני שהשיג את הרשיון דאג גם לכניסתו של פראנקל. מחשש שלא יחרימו אותו בעבור כניסתו למקום המקדש, והוא כבר נחרם בגלל בית הספר שייסד, בחר ללכת ביום השבת בעת התפילה בבתי כנסיות ומדרשות, שלא תשורגו עין יהודי בעלותו על הר-הבית. פראנקל היה היהודי הראשון שתיאר את מקום המקדש. והנה קטע אחד מתיאוריו:

„ואבינה בעברינו הלאה בחומת העיר בפאת נגב כמין פחת, אשר אליה לא תנהלנה מעלות, אך מעבר האחד פה פתוח, הנראה כיורד לירכתי מערה. — — וארדה אחת אחת, באחזי בקיר הפחת העמוקה כשלש קלאפטער, ובדרכי על אבנים נשאות ובנקיקי קיר. בהגיעי שם, באתי לפתח מערה אחרת, היורדת מטה, בעמקי תחתית מקום ההיכל, ואעמוד בחשכת אופל פתאום. אחת אחת העיר כנשף מסביב לי עדי התפשט במרחבי המעגל עד הגובה. והנני עומד במקום רחב ידים, אשר בו מוסדות אבן גדולות ומרובעות, הנושאות קשתות נשגבות.

„המקום ההוא על פני כולו הנהו מלא מאבנים וערמות עפר, המגיעות הנה והנה עד הקשתות. ואעמול בזעת אף וביגיע כפים לצעוד הלאה קדימה רק צעדים אחדים, ולנוגה אור כהה, המתפרץ הנה בעד חורים נקיקים אחדים מירכתי הפאה, אשר באתי ממנה, והנמצאים בתלי הערמות האלה עוד בטרם נוסד הבנין הלזה בתחתית האדמה.

„שער התמהון אחזני, ולא יכולתי לדמות את הבנין הלזה, רק עם מפעל אלף העמודים, אשר בקרב האלמיידאן (באצאר) בקרית קונסטנטינופול. — בלי מצוא עת להכין את נפשי ובלי כלי אמן, לא יכלתי לחרות עלי לוח אוכרתי רק את התמונה כולה, ולהאמין, כי הנני פה בהמערות, אשר דיבר מהן טאציטוס, הבנויות מתחת למקום ההיכל, אשר במו התחבא שמעון האחרון מגבורי ירושלים עם שארית אנשיו, בעת צר טיטוס על העיר ללכדה²³.

מקום המקדש הישרה על בת-שירתו, ובצאתו כתב את שירו „כהן הגדול האחרון“²⁴, מיוסד באגדה שבעת שריפת בית המקדש השליך הכהן הגדול את מפתחות שערי המקדש השמימה ויד שלוחה ממרום לקחה אותם. בסובבו בככר ההיכל הנה והנה, כפי שהוא כותב ובעמדו על עיני חרבות המקדש, רחפה לעיני המשורר שריפת הבית הקדוש בידי חיילות טיטוס, ומלבו התפרצה אנחה:

ציון גאון כל-צבי פלאים נפלה

עיר האלהים בדד שוממה;

(21) מקום המקדש כפי שיקרא בפי המוסלמים.
(22) „ירושלימה“, ע' 319-321, בתרגום מאיר לטרט.

כל־חמדת ישראל באש אוכלה
ההיכל נמוג תפארתו אומללה
כל מזבחות אל אבד זכרם.

הוא מתאר בשיר את מצבו של הכהן הגדול ש"לא מת לשחת" בעת שכל הכהנים "אויב לטבח הכריע". שיר שחרוזיו מלאים קובלנות המשורר על אלהים שהזניח את עמו, ששם בפי הכהן הגדול האחרון, וקינה לדורות על ש"לוקח כל־כבוד מעל ראשנו"; שיר שיש בו מן הרזיגנציה של עם שלחם בגבורה על קיומו המדיני, על עירו ומקדשו; רזיגנציה של הכהן הגדול האחרון שהאויב חלל את כל קדשיו, והוא מתחנן:

קח נא מידי, אלי! את המפתח

אל שערי מקדש, לך ראש נשאו.

את כפיו שטח הכהן הגדול למרום, ובעת ש"מרחוק חיל אויב ירון שמת, כי בני יהודה נפלו עד דכא באו" הרימה יד שלוחה מהשמים את המפתח. גוע הכהן הגדול במלאו את תפקידו האחרון. מסיים פראנקל את שירו בתיאור גויעת הכהן הגדול האחרון — סמל לשקיעתה המדינית של יהודה:

מרחוק נדמה כברק רקיע

עת נוגה מנגדו פתאום זרחה;

ובהיות הבוקר, עת השמש הופיע,

והנה מת בחרבות, וילל הודיע:

כי נפש כהן הגדול נלקחה!

ג.

גם הבארוך אדמונד רוטשילד, הנדיב הידוע, והמנהיג הציוני הרצל, נכנסו למקום המקדש. רוטשילד, בעת ביקורו הראשון בירושלים בשנת תרמ"ז, על כניסתו סיפר יעקב גולדמאן במאמרו "רוטשילד באה"ק", שהזכרתי למעלה. במאמרו זה מסר בפרוטרוט את פרשת ביקור הבארוך והבארונית בירושלים והכבוד הרב שחלקו להם יהודי ירושלים, והבליע בנעימה "ורק על זאת יועף עליו לב החרדים לדבר ה' על ביקרו מקום המקדש". ובהערה הוסיף: "כל המקום שביקר הבארוך היה בלוי' ה' ג. בכר ולא זזה ידו מתוך ידו, ובבואם למקום הקדוש עמד ה' בכר תחתיו ורק הבארוך לבדו נכנס, ובצאתו שאל — כן יספרו — את פי ה' בכר על הישארו בחוץ, ויען כי אסור לנו לבוא גם בזמן הזה במקום המקדש. "לו ידעתי — ענה בארון — כי עתה הוקרתי גם אני רגלי מלכת שמה". כמדומה שזוהו המקור היחידי לכניסת הנדיב הידוע למקום המקדש. מעין זה קרה לר' ניסן ב"ק שהיה מלווה את פראנץ יוסף קיסר אוסטריה בהיותו בשנת 1870 בירושלים. וכשנכנס הקיסר למקום המקדש עמד ר' ניסן ב"ק ולא הוסיף ללכת. שאל אותו הקיסר: מדוע לא יכנס עמו, השיב ר' ניסן ב"ק שהכניסה אסורה עליו. חשב הקיסר שמטעם הממשלה אסורה עליו הכניסה למקום המקדש, ואמר לו: אל תירא, אנכי אכניס אותך על אחריותי. הסביר ר' ניסן ב"ק לקיסר את איסור הכניסה ליהודים לפי דיני ישראל, נענע לו הקיסר, וביקשו לחכות לו עד צאתו.

בעל-תשובה

(ציור)

מאת אביגדור פאנימ'ש

הימים הם ימי מהומות ברוסיה. היהודים בעיירות אוקריינה היו שרויים בפתח תמידי מפני פרעות מתרגשות. כל ה"ירידים" שהתקיימו בעיירתנו הפילו אימה על יושביה היהודים. איכרים למאות מכל הכפרים הקרובים והרחוקים היו מתכנסים לשוק, שהשתרע לרוחבה של העיירה, כדי לעסוק במקח וממכר, ואגב כך לענג את נפשם בגמיעת משקה משכר. אמנם החוק החדש אסר את מכירת המשקאות החריפים בבתי המרזח, אולם המוזגים טיכסו עצה והערימו על החוק: הם שיתדו את בעלי השררה שבעיירה ועסקו בפרהסיה במכירת "הטיפה המרה". וכבר צוחו עליהם מנהיגי העיר ונכבדיה, אולם המוזגים אטמו את אזניהם לקול צווחותיהם ואף לא שמו לב לסכנה הצפויה לאנשי העיירה. חיילים ואיכרים השתכרו כרגיל, התשוטטו רצוא'שוב לאורכו ולרוחבו של השוק הגדול וצעקו בקול-קולות: "הכו ביהודים! מפעם לפעם שדדו ובזזו את הסחורות שעל הדוכנים המצויים מחוץ לחנויות, היכו ופצעו עוברים ושבים.

העיירה היתה כמקחה. "שערורייה כזאת לא ראינו מימינו" — התמרמו תושבי העיר — "ראו מה מך ערכנו ומה עלתה לנו בעוונותינו הרבים... אנו נתונים בצרה גדולה ואחינו בני ישראל מוסיפים שמן למדורה... אכן ירדנו פלאים...".

כניסת הרצל למקום המקדש לא הרגיזה את החרדים. הם התנגדו לציונות והרצל לא מהם ולא מהמונם היה. יהודי ירושלים היו טרודים בקבלת ווילהלם קיסר, ולא הראו תשומת-לב להרצל. ואלמלי תגובת פרומקין על כניסת הרצל למקום המקדש לא היה הדבר ידוע בירושלים. פרומקין, מתנגד קיצוני לציונות ונלחם בה במרירות, קידם בעתונו²³ את פני הרצל בבואו לירושלים, בטורים אלה:

"בליל השבת י"ג חשון באו ירושלימה ד"ר הערצל הידוע ונושאי כליו. מטרת בואו הגלויה היתה להודיע למכה"ע נייע פרייע פרעסע אשר הוא אחד מעורכיה. את אשר תראינה עיניו מהליכות הקיסר והקיסרית בירושלים וסביבותיה, כאשר באו גם סופרים אחרים לגדולי מכתבי העתים אשר עלי תבל. אך דורשי רשומות אומרים כי גם מטרה נסתרה לו בביאתו ירושלימה, והוא: לעבור על איסור כרת אשר לא יושג בתבל כולה בלתי בירושלים והוא — ביאת המקדש — אשר לדעת רוב הפוסקים איסור כרת הנהו לישראל גם בזה"ז — ואמנם חפצו זה הצליח בידו".

דברי פרומקין על כניסת הרצל למקום המקדש לא עשו שום רושם²⁴.

23 "חבצלת", שנה כ"ט, גליון 5 (כ"א מרחשון, תרנ"ט).
24 על יהודים שנכנסו במאת העשרים, ותיאורו של יהושע ברזילי את מקום המקדש — בפעם אחרת.

אז התעוררו הרבנים דמתא והיתרו את המזוגים המופקרים, שאם יוסיפו למכור י"ש לאיכרים, יאסרו עליהם את הכניסה למקומות הקדושים ויגורו שלא יצרפו אותם למניין בבתי התפילה השונים. התראה נמרצה זו שהוכרזה בשבתות מעל הבימות של בתי התפילה שבעיר פעלה את פעולתה: המזוגים חדלו למכור את סחורתם האסורה והאיכרים לא שנו עוד לשכרה ומיעטו להשתולל בחוצות עיר.

אך היה ביניהם אחד, פייבקי שמו, עזי הפנים וגם הרוח, שלא נשמע לרבנים וביטל את התראתם כעפרא דארעא. הוא התהלך ברחובות ב"יום השוק" ובהסתר שילשל בקבוקי י"ש למינותיהם ולשיעוריהם השונים לתוך שקיהם של האיכרים. זוכה איכר ב"מצאיה" זו ולבו מתרונן, ובהרף עין הוא מוציא מתוך השק את הבקבוק הנכסף, טופח בקרקעיתו בכל כוחו בכף ידו השמאלית עד שהפקק החתום מתפוצץ, לוגם לגימות גסות מתוך הבקבוק ומריק אותו לתוך פיו הפעור... עוד לגימות מספר וגלגלי עיניו הולכים ומתהפכים, חושו מתבלבלים והוא כבר מבקש תואנות, צורח צריחות משונות ונטפל אל "היהודונים הנבזים" בחרפות וגידופים.

מה לעשות בפייבקי, עוכר ישראל זה, שאינו מקבל את מרותם של מורי-הוראה בישראל ואינו נרתע מפני כול? מובן, שפושע בהפקרות ניחא לו. ובכל ימות השנה אי אפשר לעשות כלום, כי אין לאיים על פייבקי באיסור כניסה לבית תפילה, הואל והוא מעיד על עצמו כי הוא מתפלל כשעודנו ישן... אולם ניחמו את עצמם אנשי העיר, יחכה נא ברנש זה עוד זמן קט. "הימים הנוראים" ממשמשים ובאים. יום הכיפורים יבוא עלינו לטובה, ואז נראה לו את נחת זרוענו...

וכך הווה. אמנם בראש-השנה אפשר היה עוד לפייבקי לשמוע את קול השופר מרחוק ולצאת ידי חובתו, אך בערב יום הכיפורים, לפני תפילת "כל נדרי", בשעה שאפילו הדגים במים רועדים מפחד, הראה פייבקי לעיני כול כי גם עליו נפלה אימה יתירה. לכתחילה גיסה אמנם להמתיק את מרירות הדין. "מילא", מילמל לעצמו, "לא יכניסוני לבית המדרש של בעלי-הבתים החשובים, אך לי אל בית-הכנסת הגדול של בעלי המלאכה הפשוטים, ואם גם הם יעמדו כנגדי, אכנס לבית התפילה הקטן של העניים המרודים... שם בוודאי יקבלוני בזרועות פתוחות... באמת, מה הם יכולים לעשות לי, השחצנים האלה?"

לפנות ערב התמלאו רחובות העיר אנשים, גשים וטף, שנהרו בהמוניהם לבתי התפילה. חמה אדומה שקעה בקצה האופק וקויה האחרונים בקעו לתוך החלונות המוארים של בית המדרש ועיממו את העיניים. גרות השעות הארוכים, התחובים בחול בפנינת הפרוודור, להבו והיבהבו חליפות ורמוזו רמיזות על גשמות הנפטרים. המתפללים, לבושי לבנים ועטופי טליות עמדו בגריבהם לרגליהם על הרצפה המכוסה עשבים ירוקים ולחשו בשפתותיהם את דברי ה"תפילה הזכה". עוד מעט ויישמעו צלילי "כל נדרי" — והנה באמצע התכונה הקדושה הגיעו לאזני הקהל קולות מרוסקים, דומים לצעקותיו של אדם הטובע במים עמוקים.

- רחמנים, בני רחמנים... הכניסוני... הכניסו יהודי לתפילת "כל נדרי"...
- הקולות הם קולותיו של פייבקי, שניסה בכל כוחו להבקיע לו דרך לבית-המדרש. אך הרחמנים "התאכזרו" הפעם וגמלו לו כפרי מעלליו.
- פושע כמוהו... אסור לו להראות את פרצופו בין יהודים ביום הכיפורים...
- אין לתת לו דריסת רגל במקום קדוש...
- אסור לצרפו למניין...
- ופשיטא בשעת אמירת "כל נדרי"...

בחורים וזקנים דחפו אותו מעל המדריגות וגרשוהו מן החצר. פייבקי רץ כמטורף לבית-הכנסת הגדול, נחפו לבית התפילה של הרב ומשם אל ה"מניין" של "המגיד". בכה פייבקי והתחנן, אבל כל תחנוניו היו לשווא. יהודים הקשיחו את לבם, דחפוהו וגירשוהו בחרפה מכל בתי התפילה.

פייבקי, בטליתו הקרועה, בכיפתו השמוטה לאחוריו וב„מחזורו“ הממורט, חזר לבית המדרש ושוב ניסה להידחק פנימה.

— אחים... הנני גותר ארצה ומוציא את נשמת... רחמו עלי... הנני מבטיח בהן צדקי... אשבע בנקיטת חפץ... בשם היום הקדוש אשבע... אלך בתום ובישר... לא... לא אעסוק עוד בסחורה האסורה...

ר' קלמן, הזקן בעדתו, רמו באצבעו. רחש חלף באוזרה הדחוסה של בית המדרש.

— ר' קלמן הישיש נתן אות...

— הוא חדאי מתיר לו את הכניסה...

— תנו לו להיכנס... אסור עד כדי כך...

— אסור לבייש יהודי... אף-על-פי שחטא...

— ומכל שכן ביום הקדוש...

נכבדי העדה, בספרי תורה בידיהם, עמדו על הבימה מסביב לחזן. שושבינים אחדים ליוו את פייבקי לארון הקודש הפתוח. בראש כפוף ובברכיים כושלות ניגש פייבקי אל הארון. הוא יישר את גבו והרים את ראשו במתנינות. פניו היו חיוורים כסיד. עיניו התרוצצו בחוריהן. הוא רצה לדבר, אולם המלים נחנקו בפיו, דומייה כבדה שררה בבית המדרש הצפוף. רעה אחזה את כל הקהל. נדמה היה שדומייה זו תשתרר לעולמים.

ר' קלמן הישיש פתח לבסוף את פיו ובקול גמוך השמיע את דבריו:

— דע לך, פייבקי, שהגן חוטא גמור... לא נשמעת להתראות רבנים וסיכנת את חיי אחיך היהודים... אין באמת כפרה לחטאיך הגדולים... אבל אנו מוכנים ומוזמנים למחול ולסלוח לך... בזכות היום הקדוש נזכה אותך... ברם עליך להישבע, פייבקי... בפני ספרי התורה ולפני ארון הקודש הישיש, שלא תמכור עוד משקאות חריפים... המבין אתה את דבריי? אסור לך לעסוק עוד ביין שרף... המוכן אתה להישבע על כך?

פייבקי הרכין את ראשו וגפל על ברכיו. אנשים אחדים הרימו אותו והחזיקו בו שלא יתמוטטו רגליו.

— ר' קלמן — הוציא פייבקי קול עמום — ר' קלמן... הנני גשבע בספרי התורה...

לפני הארון הפתוח אני מקבל עלי בשבועה... לא אמכור עוד שום משקה... לעולם לא... כשם שאני יהודי וכשם שיום הכיפורים היום בכל העולם...

בגמר דבריו גיפף פייבקי את ר' קלמן בטליתו וגעה בכבי מר. ר' קלמן מרוצה

ומפוייס, היפנה את ראשו כלפי החזן ואמר בקול:

— גו, אפשר כבר להתחיל ב„כל נדרי“.

„על דעת המקום ועל דעת הקהל, בישיבה של מעלה ובישיבה של מטה, אנו מתירין להתפלל עם העבריינים“ — זימר החזן שלוש פעמים בנוסחו הקבוע ומשורריו הצעירים החרו-החזיקו אחריו בקולותיהם הצלולים והמאומנים היטב, שהתערבבו — בקולות הקהל הנרגש...



אורות וצללים בחיי היהודים במכסיקו

מאת א. חייניץ, מכסיקו

ההגירה. הערבון מוחזר לו כאשר יוצא מן הארץ. המכסיקנים בכלל הם מנוֹרֵ-מסים ואדיבים ביחסים שבין אדם לחברו, אבל מקפידים מאד על כבודם, וכל פגיעה קלה בכבודם תוכל להביא לידי תוצאות רעות, עד כדי שפיכת דמים. מעשי רצח ושוה, גניבות וגזילות ומעשי אינס נפוצים מאד. מי שרוצה לעמוד על טיבו של המכסיקני יקרא את הספר „הבנים של סנצ'יס“, מאת הסופר היהודי-אמריקני מר ליוויס, אנטרופולוג ידוע. הספר נכתב באנגלית, וכאשר תורגם לספרדית והוצא למכירה במכסיקו, עורר מהומה וריוגזה גדולה נגד המחבר, עד שרצו להעמיד לדין את מתרגם הספר, המדבר בגנותה של מכסיקו ומוציא עליה לעז בעולם.

בעילת-השערים בפני מהגרים יהודים חדשים הקטינה מצד אחד את ההתחרות בינינו לבין התושבים, ומצד שני הקטינה את ההתחרות בינינו לבין עצמנו. אך לא נעלמו אצלנו גילויים שליליים של תחרות מבישה גם היום בתוך המיעוט הקטן. התחרות הזאת מביאה לידי פשיטת הרגל, ומקרים כאלה הם מעשים בכל יום וכדי בזיון וקצף.

מכסיקו היא ארץ גדולה ורחבה בעלת שני מיליונים קילומטרים מרובעים. אבל לא כל האדמה מוכשרה לחקלאות, מפני ההרים הרבים והגבוים הים במדינה ומפני מיעוט הגשמים היוקרדים פה במשך השנה. היא זקוקה להשקאה מלאכותית, הדורשת דמים מרובים — דמים אין. העניות לכן היא גדולה ביותר. אמנם בזמן האחרון הולכים ומתפתחים פה המסחר והתעשייה בצעדים גדולים, אבל אין הקומץ משביע את הארי. ואין הבור מתמלא מהוליותו. הריבוי הטבעי גדול מאד, ובכל שנה ושנה מתגדלת האוכלוסיה, ומקורות עבודה אין. היהודים במכסיקו לוקחים חלק גדול בכל סוגי המסחר והתעשייה ובצסקי

שיחקה להם השעה (אוי ואבוי לשחוק זה) ליהודי מכסיקו, ששערי הארץ היו פתוחים לפני המהגרים רק שנים מועטות, מראשית שנות העשרים למאה זו עד שנת העשרים ושבע. משנה זו והלאה נסגרו השערים, והגירת היהודים נפסקה. אמנם בדרכים עקלקלות הוסיפו יהודים מעטים „להסתנן“ למכסיקו, אבל בריש-גלי ובדרך-המלך אי אפשר היה להכנס לארץ. נשארו לכן פה מתי מעט, מיעוט דלא מינכר, עלידי ריבוי טבעי הגענו כיום לשלושים אלף איש, על דרך ההשערה, כולל היהודים הספרדים ומאוצות ערב. אלה האחרונים הקדימו לבוא לכאן לפני היהודים האירופאים והגנו בטלים פה בתוך אוכלוסיה של ארבעים מליון נפש, תושבים מכסיקנים. ומפני שהריבוי הטבעי של ה-מכסיקנים גדול מאד, ומפני שאנו מועטים, אין עיניהם של התושבים צרה כל כך בנו. אבל אלמלא הופסקה ההגירה ומספר היהודים היה רב ועצום — היה המצב מעורר התחכמות מצד התושבים, כדי למנוע את ההתחרות במסחר ותעשייה מצד המהגרים הזרים. וההתחכמות הזאת אנו מעורר דאגה. פירושה. זאת למדנו מימי פרעה ואילך. וגם עכשיו, בתוך האחוז הקטן שלנו, אי אפשר לאמר שמבטיים עלינו בעין יפה, והגנו אורחים מכובדים כאן. אבל לעומת המצב בארצות לטיניות אחרות המצב היהודי פה אינו מעורר דאגה. אנטישמיות גלויה אין כאן, לא מצד הממשלה ולא מצד התושבים, אבל „באיתכסיא“ היא קיימת. היא ראייה: הנה אי אפשר ליהודי זה כחמש עשרה שנה לקבל זכות אזרח. אלה שזכו להתאזרח קודם — לא פקעה זכותם, אבל אלה שלא הספיקו להתאזרח קודם — אבדה זכותם להתקבל לאזרחים. יהודי הבא בתור תייר לזמן קצר מארצות אחרות (חוץ מארצות-הברית) איננו יכול להיכנס לארץ עד שיניח ערבון של עשרת אלפים פזו במשרד

והן התיכונים, ידיעתם העברית קלו-
שה מאד. ואפילו הסימנר המכין
מורות בשביל בתי-הספר אין ביכולתו
להעניק לתלמידותיו ידיעה הגונה
בלשון העברית ושאיפה להתקדמות
בספרותה על-ידי קריאה בספרים
ועיתונים עברים, וההכשרה המקצועית
שלהן דלה מאד. ותודעה יהודית בלי
ידיעה יסודית בלשון העברית וספרותה
היא כאין וכאפס, היא יהדות עם-
ארצית, ואין בכוחה לשמש תריס נגד
ההתבוללות.

חינוך הבנים היא אחת מן הבעיות
המטריות אותנו ביותר. שכר הלימוד-
דים בבתי הספר היהודים גבוה מאד,
ואין כל אדם יכול לעמוד בה. וגם
התמיכה הציבורית אינה מספיקה לכ-
סות את הגרעונות השנתיים — והי-
פירות הם בוסר. חוץ מזה — רוב
התלמידים אחרי כלותם את קורס
הלימודים בבתי הספר שלנו נכנסים
אל בתי-הספר הגבוהים המקצועיים
הממשלתיים, וכל התורה שקיבלו קודם
משתכחה והיתה כלא היתה. יש לדעת,
שהדור הצעיר אינו רוצה לאחוז מעשי
אבותיהם בידיהם ולעסוק במסחר, אלא
הם שואפים להיות רופאים, מהנדסים,
רואי-חשבון, חימאים וכדומה בעלי
מקצועות חופשיים, שפרנסתם מכובדת
ונוחה יותר. התופעה הזאת מדאיגה
בעלים שיש להם בתי-מסחר ועסקים
גדולים המביאים רווחים רבים, והם
כבר באים בימים, ואין להם למי
להוריש את עסקיהם: בניהם הם בעלי
מקצוע ואינם רוצים לעזוב את
מקצועם.

הדאגה להמשך המסורת היהודית
החרדית מצאה לה פתרון מדומה
בבניית בתי-תפילה גדולים ומפוארים
מבית ומחוץ. בולמוס הבנייה של היכלי
תפילה אחז את היישוב היהודי, ובכל
חלקי העיר עולים ומוקמים בתי כנסת
לנוי ולחפארת. בתי-תפילה אלה אינם
כבר בתי מקדש מעט, אלא בתי מקדש
ממש. הרבנים וכלי-הקודש רואים בזה
התעוררות דתית וגעגועים למסורת
החרדית ומקווים לקנות בה את ליבות
הצעירים. אבל הריכלות האלה עומדים
כל ימות השנה ריקים מבלי מתפללים.
רק בשבתות שמתקיימות בהן שמחת
„בר מצווה“, מתמלא בית הכנסת
מנינים אחדים ממשפחות „גבור היום“,
אף ביום הכיפורים ובאחד מימי ראש
השנה שחל ביום הראשון לשבוע פחד
(סוף בעמ' 174)

בנקים, אבל הרוב הגדול הם בעלי
חנויות בינוניות ובתי מלאכה קטנים
ומתפרנסים בדוחק. מלבד זה, ישנם
הרבה בעלי מקצועות חופשיים, כמו
רופאים, מהנדסים, אדריכלים, חימאים
וכדומה.

סוגית הכלכלה במכסיקו דורשת
מחקר רב, ואסתפק בדברים קצרים
על מצב היהדות של היישוב היהודי
במכסיקו. מותר לומר, שהיישוב ה-
יהודי במכסיקו כולל קשור אל ה-
יהדות. היהדות — הרבה פנים לה.
ישנם יהודים חרדים, חסידים ומת-
חסדים (אמנם מספרם לא רב); ישנם
יהודים לאומיים חופשיים בדעות, שאינם
שומרים תרי"ג מצוות, ואפילו לא חלק
מהם; וישנם יהודים סתם הפורשים
מן הציבור אבל רוח לאומי פועם
בקירבם ומיגנת ישראל קרובה לליבם
והם מוכנים לעזור לה בכל נפשם
ואונם. אלה הם רוב, פרט לאגודת-
האיזוב של הבונדאים היחידים, שה-
יהדות שלהם מוטלת בספק, והם
מחכים לגאולה הסוציאליסטית-דמוק-
רטית העולמית, שהיהודים, בתור עם
עולם, צריכים לעמוד בשורות הרא-
שונות שלה. וכן גם מצויים אצלנו
יהודים שאהבת ישראל שלהם היא רק
אפלטונית, וגם כאלה שאהבת ישראל
שלהם מביאה אותם לידי הגשמה
עצמית, הם נוסעים לישראל, עובדים
בקבוצים, או לומדים בבתי-ספר
גבוהים מקצועות שונים.

רוב היהודים קשורים אל הקהילה
וגושאים בעול המיסים המיועדים
לצורכי הציבור ושולחים את בניהם
לבתי-הספר היהודים. אמנם הלשון
היהודית (יידיש) הולכת ונעלמת, והי-
טמיעה הלשונית צועדת בצעדי ענק.
לא רק הדור הצעיר משתמש בדיבורו
ובכתיבתו בלשון המדינה, אלא גם
האבות מדברים עם בניהם בלשון זו.
אבל הטמיעה הלשונית אינה חותרת
תחת ההכרה היהודית. אפילו בישיבות
המתקיימות במוסדות הציבוריים שפת
הדיונים היא ספרדית. אמנם חסידי
היידיש מתרעמים על זה, אבל אין
מעצור לזרם הטבעי.

יש להצטער על מיעוט דמותה של
הלשון העברית בבתי-הספר היהודיים,
שהם כלי-יומיים ואינטגרליים, שהלימו-
דים הכללים והיהודיים כרוכים בהם
יחד. הלשון העברית תופסת בהם מקום
צר מאד, שעה אחת ביום, והתלמידים
המסיימים את בתי-הספר, הן היסודיים

מחודש לחודש

אחרי הפלישה לצי'כוסלובקיה

נוכחה לדעת, כי הדו"חים של שירות הביטחון על נצחון בזק וודאי של צבאות ערב על צה"ל — אינם עשויים לבוא כתומם.

העם בצי'כוסלובקיה נשאר מאוחד ומלוכד, ולא העמיד מתוכו אף קווי"ז לינג אחד בעל כושר הנהגה, כדרך שאירע בהונגאריה, בשנת 1956, כשקם יאנוש קאדאר והכריז על נכונותו לשרת את אדוניו ממוסקבה. אולם אין לשכוח, כי שלא כמו בהונגאריה שממשלתה לא היתה קומוניסטית, ולא עוד אלא שדיברה בפירוש על הינתקות ממוסקבה, עמדה כל המפלגה הקומוניסטית הצי'כית מאוחדת מאחורי דובצ'יק, גנרל סובודה, הנשיא הישיש, על אף נאמנותו לברית וארשה, סירב בהחלט להיפרד מדובצ'יק ומאולדריך צ'רניק, ראש הממשלה, ולהסמיך לפעולה קוויזלינג צ'כי או סלובאקי.

אמנם, אין לדעת אם מצב זה יתמיד לאורך ימים, שכן הלחץ הסובייטי גובר, ככל שהכובש מעוניין להוציא את רוב צבאותיו מהשטח הכבוש ולהשאיר חילות מצב רק בגבול גרמניה המערבית. ההודעה על "ועדים משותפים" בארץ הכבושה משרים על לחץ מוגבר ותהליך מזורז בכיוון יצירת קוויזלינגים בחינת יש מאין. "פראוודא" המוסקבאית מרבה לצטט בזמן האחרון את גוסטאב הוסאק, הסלובאקי כמו דובצ'יק, וה' עתיד אולי למלא מקומו של דובצ'יק אם ימלא את התקוות שתולה בו מוסקבה. הוסאק אמר לקונגרס המפלגה ב' סלובאקיה: "חלק מהעם אינו רוצה בשום הסכם (עם הרוסים) אבל חלק אחר רואה את העניינים במפוכח והוא סבור, כי הסכם הוגן ללא בגידה באינטרסים הלאומיים, החתום על ידי עם מהוגן (הרוסים) הוא מוצא ריאליסטי יחיד מהמצב הקיים. לאן יוליכנו התנגדות, מרד ואיבה? מי רוצה להכניס את עמנו למלחמה ולסכסוך של רצח אחים? מי רוצה בהרס ובאלפי אבידות??" עכ"ל.

הפלישה לצי'כוסלובקיה ב'21 באוגוסט, שזו, זעזעה את העולם לא רק בשל הנסיון שנעשה על ידי מוסקבה לשעבד אומה בת 14 מיליון נפש, השוכנת בלב אירופה ולכפות עליה את רצון שליטי הקרמל. הדרך שבה נעשתה הפלישה, סמוך לזמן ההסכמים של צ'יירנה ובראטיסלאבה, העידה על מאבק קשה והתרוצצות בתוך הקרמל, ועל שינויי דעות ומהלכים המבשרים זעזועים קשים לעולם בימים יבואו. אילו היתה דעת שליטי מוסקבה מאוחדת מלכתחילה ודבקה ברעיון הפלישה — הלא יכלה להשהות את צבאות ברית וארשה בצי'כוסלובקיה ולא לפנותם אחרי התמרונים באיזה תירוץ שהוא, כגון: בשל תמרונים נוספים באוקטובר, וכיו"ב. באופן כזה היו הרוסים נראים לעולם כערמומיים ובעלי תכסיסים ולא כפולשים אכזריים. משמע, כי הסכמי צ'יירנה ובראטיסלאבה לאוה לא באו כדי להוליך שולל את פראג, כי אם נתכוונו באמת לפתור את השאלה מתוך כפייה מדינית, אך לא צבאית. רק לאחר שחזרו שליטי מוסקבה לביתם נתעוררו אצלם החששות שמא תבוא ועידת המפלגה הקומוניסטית הצי'כית ב'9 בספטמבר ותחזק ידיו של אלכסנדר דובצ'יק והוא יפרש את ההסכמים כרצונו ולא כרצונם של רוב אנשי ה"פוליטביורו" הסובייטי. אף על פי כן ידוע כיום, כי רק רוב קטן הכריע את הכף בקרמל, וכי נצחונם של הקיצוניים שליפין ושלסט לא היה בא אלמלא תמכו בהם גנרל יפישב, ראש המינהל הפוליטי של הצבא האדום, ואנדרופוב, ראש מחלקת הבולשת והביון. מעניין הדבר, שהפלישה הוכיחה, לא בפעם הראשונה, כי שירותי הביון של דיקטטורות משמיעים לאדוניהם מה שהם רוצים לשמוע, היינו: בשורות טובות, ישועות ונחמות. כשלוך גדול כזה של מודיעין לא היה לה למוסקבה מיום ה'5 ביוני, 1967, שבו

יש פרשנים מערביים המנבאים, כי מוסקבה לא תפנה מעתה לרומניה, או ליוגוסלאוויה, כי אם תכוון מהלכה לקראת התפוצצות במזרח התיכון. לצורך זה היא מגדילה את צייה בים התיכון ומוסיפה לשלוח תגבורת בדרכי הים, כדי לנטרל (נון פתוחה) את הצי הששי האמריקני ולמנוע התערבותו במקרה מלחמה במזרח התיכון. התפתחות כזאת אינה מן הנמנעות, אך אין היא מחוייבת המציאות אם מעצמות ה"מערב, ובראש וראשונה ארצות הברית, יתעוררו מחלומותיהן המתוקים על רוסיה שוחרת שלום ושואפת לדו־קיום, להידברות ולפשרות עם המערב. יש לזכור גם כן את ההבדלים הטובה שבמצבה של ישראל לעומת מצבה של צ'כוסלובקיה, שהיתה נתונה מלכתחילה ב"איזור ההשפעה והשליטה" הסובייטי, לפי הסכם יאלטא המקודש. הרוסים פעלו כאן מתוך בחוץ שלא תהיה התערבות אמריקנית ושלכל היותר תבוא מחאה רשמית מואשינגטון, אך לא יותר מזה. נוסף על כך אפשר היה שתובעי הפעולה נגד פראג יטענו, כי בנפש הקומוניזם הבינלאומי הוא הדבר! ליבראליזם, דימוקרטיה וחירות, חופש דעות וסחר עם המערב מסכנים את יציבותו של המשטר הקומוניסטי ב"פולין, הונגאריה ומזרח־גרמניה, ומי יערוב לקרמל, כי אין סופם לחזור גם לברית המועצות ולסכן את מורשת מארכס ולנין? מה שאין כן מדינת ישראל, שהיא אמנם אכן נגף לקומוניזם במזרח התיכון, אבל היא גם משמשת אמצעי יעיל להחזיק את מדינות ערב העיקריות בצד הקומוניסטי, ולשעבדן כגרורות לכל דבר. צא וראה, שמצרים, סוריה, עיראק ואלג'יריה היו בין ה"מדינות המעטות, שלא גינו כלל את הפלישה לצ'כוסלובקיה וראו בה מעשה מובן ואפילו הכרחי. שופרו של נאצר, חסאנין הייבאל ראה מוצא לעצמו בהש"מעת דבר והיפוכו בנשימה אחת. "מצד אחד — כתב ב"אל אהראם" — הריני מגנה את הפלישה מבחינה עקרונית, ומהצד השני, הריני משבחה". נמצא שישראל קטנה וחלשה נחוצה לה לברית המועצות כקוף בבשר הערבים וכשוט בידי מוסקבה, אך דא עקא, שישראל של עכשיו נראית לה, לברית המועצות, חזקה מדי ושטחיה נרחבים מדי. עוד הבדל עקרוני שאין לפסוח עליו הוא, כי לישראל אין ברירה: לא ייתכן, שממשלה או נשיא בישראל יכריזו על

ברי, אין כ"פראודא" מומחה לצטט את הנוח לו בלבד ולהשמיט את השאר, אבל הפסוקים האלה מרמזים על הדרך שבה עלול הוסאק ללכת, ואין זה מן הנמנע שהוא איש אשר שליטי מוסקבה אומרים להכתירו בכתר מזכיר־המפלגה של דובצ'יק, שהוא לדבריהם "תמים מדי", גם אם חדלו להטיל ספק בפומבי בכשרותו הקומוניסטית, או באורינטציה שלו על מוסקבה, שהנחילה לו רק חרפות ובוז מצד שליפין ושלסט. אמנם, הסטאלינאים הללו לא היו מצליחים במזימתם אלמלא גברה ב"פוליטבירור" השפעת הגנרלים, ואלמלא נהפך המינהל הפוליטי של הצבא, שבידי יפישוב, למנגנון בפני עצמו, הפועל בתוך המפלגה בשמו של המרשל גרצ'קו, המצביא, ובשם קדושת צרכי ההגנה של רוסיה ו"ברית וארשה". משה סנה ניסח את התוצאה בשם "נצחון הבירוקראטיה על הדימוקראטיה", אולם ניסוח זה הוא פשטני מדי... ואינו ממצה את גודל הסכנות הנשקפות לעולם בכלל, ולישראל בפרט.

ההשלכות על המצב במזרח התיכון
לאור המתרחש בצ'כוסלובקיה חייבת כל אומה, ובפרט אומה קטנה כישראל, לעשות את חשבון נפשה נוכח האפשרות, שהרוסים עלולים לצאת מגדרם, ולאחר ההצלחה המדומה של פלישה אחת לתכנון פלישות נוספים בכיוונים שונים, לא בכדי הכריזו טיטו ו"צ'אושסקו, שהם לא ייכנעו לפולשים אלא יילחמו. ואם צ'אושסקו אין כוחו יפה להתגונן זמן ממושך, הרי טיטו הוא בר־סמכא בכגון־דא, מימי הגרמנים ההיטלראים. מלחמת גרילה היתה תמיד חלק ממישנתו הצבאית־מהפכנית, והנה הוא נקרא עכשיו בגיל 76 לחזור ולשננה לבני עמיו. זוהי אפתעה שלא ציפה לה אשתקד, עשה שהתייצב לימין מוסקבה בימי משבר המזרח התיכון ומיחה נגד ישראל "התוקפנית". כשביקר בפראג, ימים אחדים אחרי חתימת הסכם בראטיסלאווה ולפני ה"פלישה, הודה במסיבת עיתונאים, כי במאי, 1967, היתה ישראל נתונה בסכנת השמדה מצד הערבים, והיא אמת שלא הודה בה קודם מעולם. אכן, "אביב העמים" בפראג התייר חרצובות לשונו, ואף זאת: טיטו לא היה שונא ישראל מעולם, ומשה פיאדא המהפכן היה ידידו הנאמן. אכן, ישראל מפסידה לא מעט מדיכוי ניצני החירות בפראג.

„הויטו“ המוכן לשימוש נגד כל החלטה מצד הנציג הסובייטי. התלונה נועדה למשוך את תשומת לב העולם למזימה המתרחמת בקאהיר ובמוסקבה בעודה באיבה גם אם אין למונעה בדרך זו מכל וכל.

ההרים בעולם הקומוניסטי

אין ספק, שבשעה שנפלה ההכרעה במוסקבה לפלוש לציכוסלובקיה ידעו המכריעים, כי לצעד זה תהיינה השפעות שליליות במערב, ובפרט במחנה ה־שמאל והקומוניסטים בצרפת ובאיטליה. אבל הם התעלמו מהשפעות אלה, כשם שהתעלמו מהן כרושצ'וב ובלגאנין שעה שהחליטו בשנת 1956 על הפלישה להונגריה ועל פעולות הדיכוי שם. אפילו ההבדל הקיים בין דיכוי ממשלה לא־קומוניסטית בבודאפשט ובין שי־בוד ממשלה קומוניסטית בפראג לא היה בו כדי לבטל את קבלת ההחלטה, למרות כל המחאות של ואלדקר'ווא הצרפתי ולואיגי לונגו האיטלקי. הנסיון הורה להם, לשליטי מוסקבה, כי ה־קומוניסטים המושבעים מקבלים את הדין, במקדם או במאוחר, ואלו ה־מתעקשים יותר מדי — מורחקים מן המפלגה. צאו וראו באיזו קלות נתקלה על דעתם של עורכי „הורמאניטא“ ב־פאריס ועורכי „אוניטא“ ברומא ה־האשמה האווילית כי ישראל היא „תוקפנית“. אפילו לא־קומוניסט מושבע כגנרל דה־גול מוכן היה לקבל גירסה זו ולהגן עליה בכל תתוללי הווכחנות. בוכות זה ובוכות התרחקותו מ־נאטו לא נקפה המפלגה הקומוניסטית אצבע בימי מרד הסטודנטים בצרפת, ואף סייעה לדה־גול להתגבר על הסכנה של חזית פועלים וסטודנטים מורדים מאוחדת.

לאן יפנה דה־גול?

השאלה היא עכשיו: לאן יפנה דה־גול? האם ישוּב ויתקרב לאמריקה? האם יחזור ל־„נאטו“ כפי שמאחלים לעצמם ממשלת מערב גרמניה ושר החוץ שלה בראנדט? אין סימנים רבים לכך. אבל חובה היא לקבוע כאן, שאפילו אם גיל הזיקנה של נשיא צרפת מונע בעדו מלהיות גמיש־למדי במהלכיו ובתיאוריות שהוא מפתח בנוגע לעתידו של העולם ושל אירופה, הרי העולם בכל זאת „נוע ינוע“ אף ישתנה, בניגוד גמור לתפיסתו של דה־גול ומדיניות החוץ שלו.

אי התנגדות לפולש ואף יבקשו מה־ציבור להימנע מהיתגררות. בישראל הסר יודעים, כי „אין ברירה“, וכי אסור להתיר „אשוויץ שנייה“. הלא גבורת חיילי צה"ל במלחמת ששת ה־ימים נבעה משתי ההכרות האלה, שלא בטלו ולא נתמעטו גם כיום הזה!

התערבות מוסווית

אבל אם התערבות גלויה ומלאה היא בגדר רעיון שאינו מתקבל על הדעת, ורעיון המחייב הפעלת „הקו האדום“ ממוסקבה לואשינגטון, על כל הסכנות של מלחמה אטומית הנובעות מזה, הרי התערבות מוגבלת או מוסווית, כגון השלוח טייסים סובייטים, או הפעלת אילו מאניות הצי הסובייטי שלא ב־פרהסיה, כדי למנוע תבוסה מחודשת של צבאות ערב — יש להביא בחשבון בהחלט, בפרט לאחר הפלישה לציכוסלובאקיה. כבר אמר טיטו, שההנהגה הנוכחית של הקרמל מדאיגה אותו, משום שהיא עלולה להצמיח כל מיני אפחעות. אמירה זו נכונה לגבי ישראל לא פחות מאשר לגבי יוגוסלאוויה. הטענה שאין לברית המועצות נושאות מטוסים ענקיות — אינה טענה, מאחר שהרוסים יכולים להשתמש כחפצם ב־בסיסי אוויר ערביים כל אימת שירצו בכך ובבסיסי הים שלהם מאלכסנדריה ועד מרס־אל־כביר. כנגד התערבות מוסווית כזאת על ישראל לעמוד על המשמר ואף להצטייד בכל מה שאפשר להצטייד בעוד פועד.

גם עכשיו עדיין נכונה אמירתו של שר־הבטחון משה דיין, כי הערבים לא יצאו למלחמה בלי הוראה ממוסקבה. אך דווקא משום כך יהא זה מן הנכון להניח, כי בשעה שהערבים יצאו ל־מערכה תהא טמונה בצלחתם הבטחה מידידיהם שבקרמל, שלא יתנו להנחיל להם תבוסה מוחצת כדרך שנחלו ב־„מלחמת ששת הימים“. יתר על כן, מותר לשער, שאפילו התקרית שאירעה לפני זמן מועט ממזרח לתעלת סואץ, שבה נהרגו שני חיילים ישראלים ואחד נחטף — לא אירעה בלי ידיעת ה־„יועצים“ הרוסיים במקום. פעולת אנשי־„קומאנדו“ בגודל מחלקה, לאחר תקופת שקט ממושכת בקו הפסקת האש — אינה נעשית בלי כוונות מסוימות. זוהי הסיבה האמיתית לכך, שממשלת ישראל פנתה מיד למועצת הבטחון בתלונה נמרצת, אף כי מחוור לה, שלא תצמח לה ישועה על הדרך הזאת, נוכח נשק

בלבד שמעתה נתונים בסכנת רדיפות שרידי קהילות היהודים בצ'יכוסלובקיה, חמישה עשר אלף איש ואשה, אלא שהרוסים נתכוונו ללא ספק להפוך את פעילותם של כמה יהודים בין שוהתי החופש והליבראליזם — עילה למשפט ראווה אנטישמי גדול, דבר שלא הסכימו לו דובצ'יק וחבריו. את פראג עזבו בחיפזון מדינאים כאוטו סיק וקריגל, ואנשי רוח כגולדשטיקר, ארנושט לוסטיג ומניאצ'קו (הלה אינו יהודי אך פסל עצמו בעיני מוסקבה משום שהת-ייצב בגלוי לצד ישראל אחרי "מלחמת ששת הימים" ואף שהה זמן רב בארץ). היהודים הללו נטלו שוב בידיהם את מקל הנדודים, לבל יפלו בידי הכולשת הסובייטית, שיחסה ליריבים מדיניים בכלל וליהודים בפרט — הוא פרוע לשימצה. כל עוד ידם של שליפין, שלסט ואנדרופוב על העליונה במוסקבה אין טעם למשקיפים שדעותיהם שקור לות לראות את הימים האלה כטובים הרבה מימי "משפט הרופאים" ומימי רציחת הסופרים היהודים. מי אמר כי הסטאליניזם מת במוסקבה? — הוא חי וקיים, ומכלה מנפש ועד בשר!

גרמניה נרעשת

גרמניה המערבית נרעשת ונפחדת נוכח השינוי, שחל סמוך לגבולותיה. עדיין קיזינגר טוען שהוא שוחר ידידות והתקרבות לעמי מזרח אירופה, אך הצבא הסובייטי החונה בגבול הציכי (בוהימי) והגרמני מהווה איום שאינו משתמע לשתי פנים. בתנאים אלה לא ימהרו הגרמנים לחתום על החוזה לאי הפצת נשק גרעיני ויראו משום סטירת לחי בכל נסיון של הנשיא ג'ונסון להיפגש עם קוסיגין.

מאידך גיסא, אין למנוע התחזקות של הימין הקיצוני בגרמניה, למרות דברי הארנקה של פראנץ יוזף שטראוס, כי אין סכנה כואת. עצם מעשה הפלישה הרוסית וחזיון של משטר אולברייכט במזרח-גרמניה מהווים זריקת-עידוד לימין הניאון-נאצי ולטענתו שאין מקום לפשרה עם אולברייכט ואין סיכוי לאיחוד גרמניה. אם תהינה תוצאות להתפתחות זו בבחירות ב-מדינות גרמניה המערבית — יראו בהן אנשי "היד החזקה" בקרמל רק אישור לטענתם, כי ממשלת גרמניה המערבית הנוכחית היא "מיליטאריסטית ותוקפנית וזוממת התפשטות מזרחית". בין כך ובין כך אנו יכולים להיות סמוכים

מה היה היסוד שעליו נבנתה מדיניות החוץ של דה-גול? היא היתה מושתתת על ההנחה, כי יש מקום להבנה בין הדימוקראטיה המערב-אירופית ובין הדיקטאטורה הסובייטית, גם אם אין סיכוי רב לשבחן את אמריקה בהבנה יתרה זו. ההנחה היתה, כי אפשר ליצור גוש אירופי, המשתרע מן האוקיינוס האטלנטי ועל להררי אוראל. כלומר: רוסיה היא מעצמה אירופית ביסודה ועל ידי התקרבותה המתמדת לאירופה המערבית, תוך היתנותה של צרפת מאמריקה, תקפל לבסוף את "מסך הברזל" ותיצור חיץ בין סין העממית ובין אמריקה. באופן כזה יהיה הגוש האירופי חזק למדי לעמוד ברשות עצמו ולהשפיע השפעה מכרעת על המדיניות הבינלאומית. לשם כך ניסה דה-גול תחילה לפתוח בדברי ידידות ורעות לרוסים ולערער את יסודות "נאטו" ואף לדבר סרה במדיניות האמריקנית בווייטנאם. כל זה היה לתועלת לרוסים, שראו בו אמצעי מועיל למטרותיהם, אך לא תחליף למטרות אלה. הרוסים החליטו שלא לטלטל לעת עתה את "הסירה" הצרפתית, אף התחשבו בגילו המופלג של דה-גול, שסופו לפרוש במהרה מהשלטון. עם זאת לא ויתרו כהוא זה על שליטתם במזרח אירופה ועל אדיקותם האידיאולוגית לגבי המדינות הגרורות. הם ראו בעין יפה את התרחקותו של דה-גול מאמריקה ואת סירובו להרשות לאנגליה להיכנס למשפחת "השוק המשותף" ה-אירופי, אבל הם לא שאלו בעצתו שעה שהחליטו לנהוג ביד תקיפה כלפי פראג. אף ביקרו בבוקארשט ונאמו שם לא חיסנו את רומניה מפני הפתעות אפשריות עתידות מצד הרוסים. דה-גול מוסיף להחזיק בתיאוריה שלו, כי שורש כל הרע הוא בווייטנאם, וכי אלמלא מלחמת ששת הימים לא היתה פורצת מלחמת ששת הימים ולא היה מתרחש משבר פראג. אבל תיאוריה זו חולשתה בצידה: היא אינה מוליכה לשום מסקנה מעשית בשביל מדיניות החוץ הצרפתית בעתיד. על כל פנים, אין דה-גול יכול להתעלם עוד מה-עובדה, שהגיע לפרשת דרכים במדיניות החוץ שלו, ושלא יוכל עוד להש-תעשע באשליותיו ימים רבים.

הצד היהודי

לטרנאגדיה של האומה הציכוסלובא-קית יש גם צד יהודי מובהק. לא זו

סובייטי-אמריקני הוא סיבה יתרה לזהירות, ופגיעתו של איום זה קשה מפגיעת כל מלחמה המתנהלת באמצעים קונבנציונאליים, בווייטנאם, או במזרח התיכון. לכן עלינו לשבח את משה דיין, שמצא לנחוץ להדגיש בימי מלחמת יוני, אשתקד, כי אין ישראל מצפה כלל למשלוח חיילים אמריקניים שילחמו את מלחמתה.

ג'ונסון מעכב

בינתיים מצא הנשיא ג'ונסון לנחוץ ולדחוף להופיע לפני ועידת "בני ברית" ולסתור, במידה ידועה, את הבטחותיהם של האמפרי וניכסון כ"אחד. עצם העובדה, שלא הכריז על מתן מטוסי "פאנטום" לישראל יש בה כדי להדאיג, בפרט מאחר שכבר רווחה השמועה, כי הוא יעשה כן עוד לפני ראש השנה היהודית. אך היה בנאומו צד לא פחות חמור: העלאת עניין ירושלים ועתידה, כאילו היה זה העיכוב העיקרי למו"מ מוצלח על השלום, בשעה שכל בר-בירב יודע, שהערבים אינם רוצים בשלום ובסידור כלשהו, וכי שלושת "הלאיין" שלהם, שנתקבלו בהחלטות ועידת חארטום, עדיין הם בתוקפם! היה זה מצער במיוחד, שהדבר אירע סמוך לאחר ביקורו של שר-הקליטה מר יגאל אלון אצל הנשיא. אין תימה איפוא, שבמזכירות-המדינה הובעה קורת רוח מרובה אחרי נאום זה, שכן "הוא מבטיח לדיפלומטיה האמריקנית מרחב תמרון" במצרים ובשאר בירות ערב. אף על פי שקשה להאמין שעוד נותרו רבים במזכירות-המדינה, ש אינם רואים, כי מצריים מכורה ומ שועבדת למוסקבה לחלוטין.

על כן היטיבה לעשות "ועידת ה" נשיאים היהודים" של הארגונים ה יהודיים הגדולים בארצות הברית, שהיו"ר שלה, הרב הרשל שכטר, פנה למחרת הנאום פנייה דראמטית אל הנשיא ג'ונסון למלא את בקשת ישראל ולספק לה מטוסים סילוניים מטיפוס "פאנטום" הנחוצים לה לא לשם התקפה, כי אם לשם התגוננות, ולשם מניעת תבערה במזרח התיכון, נוכח חוצפתם הגוברת של הערבים ונוכח המתיחות במצב הבינלאומי א חרי הפלישה הסובייטית לציכוס-לובקיה. בדין צויין בפניית "ועידת ה" נשיאים של הארגונים היהודיים, כי הפלישה האמורה זכנ ההסתה הפרועה

ובטוחים, כי פלישת פראג תצמיח גם במערב-גרמניה לא פירות אלא באושים.

אמריקה ועמדתה

מהי עמדת אמריקה נוכח הפלישה לציכוסלובקיה? — דומה, כי הלכי הרוח הבדלניים ותנועת הקוראים ל- שלום מהיר בווייטנאם קיבלו מהלומה כלשהי. אבל יש גם תגובות הפוכות. אמנם במשאל גאלופ אחד נתמעט אחוז המאמינים בהבנה עם ברית המועצות מן 49% עד 39%. אבל תגובתו המדי- הימה של יוג'ין מק-קארתי לפלישה, ואמירתו שאין זה "משבר חמור", מורות על חוסר אחריות המשולב בחוסר חוש מציאות, המוליך במוקדם או במאוחר אף להעדר חוש מוסר וחוט-שדרה. נוכח תגובה כזאת מותר לנו לשאול את עצמנו, אם היה האיש מועמד ראוי לנשיאות, אפילו אם היה מוצא לו רוב קולות שיתמוך בו בוועידת הדימוקרא- טים? הפלישה לציכוסלובקיה היתה כמובן מתנה שלוחה לריצ'ארד ניכסון, והיא תעזור לו במלחמת הבחירות, שבה יטיל על כתפי יוברט האמפרי את כל חטאי מדיניות-החוץ האמריקנית; את כל המעשים והמחדלים.

מאידך גיסא, אין לשכוח גם כן את נטיית האדם כרוחב להישמר ולהיזהר מכל הסתבכות אמריקנית נוספת באיוו חזית שהיא. במשאל שנערך כאן זה לא כבר ענו 61% מהנשאלים, כי במקרה של סיבוב רביעי במזרח ה- תיכון — אל לה לאמריקה להתערב! 10% ענו, שיש לתמוך בישראל (תמיכה — אין פירושה בהכרח התערבות); 8% ענו שיש להשיב את השלום על כנו, ורק 3% השיבו שעל אמריקה לסייע בפועל לכך. 77% השיבו ב- שלילה לשאלה, אם על אמריקה לשלוח כוח צבאי לעזור לישראל. אשר ל- משלוח נשק לישראל, השיבו 24% ב- חיוב, בעוד אשר 59% היו נגד, כנראה מתוך ההנחה, שכל השולח נשק — סופו שהוא נאלץ להתערב, כפי שהת- בטא סינאטור פולברייט. והרי נחמה פורתא: 69% היו נגד משלוח נשק לערבים.

אין טעם להכחיש שזרמי הבדלנות באמריקה הולכים וגוברים בעטייה של מלחמת ווייטנאם, ואפילו מאורעות מועזים כפלישה לציכוסלובקיה אין בכוחם לשנות את הלכי הרוחות האלה מכל וכל. אין צורך להוסיף, שהאיום במלחמה אטומית טוטאלית ושל עימות

והיא שהגיעה, אולי, את הנשיא לדחות החלטתו הסופית בעניין מטוסי "פאנ" טום", שאף יוברט האמפרי המליץ לקבלה. אבל מה רע בהבטחת עודף-כוח?

כלום אין אמריקה שומרת על יתרון של עודף-כוח אטומי, כתריס בפני התקפת-פתע אטומית מצד רוסיה? הלא דווקא עכשיו, אחרי הפלישה הסובייטית לצי'כוסלובקיה, גברה סי' עת המצדדים בשמירת יתרון זה לא-מריקה. ואם אמריקה האדירה כך, אומה בת שניים וחצי מליון החייבת להתגונן נגד אומות שמספר אוכלו-סיהן 80 מיליון — על אחת כמה וכמה!

השבועות הקרובים יגידו לנו, אם תגבר יד מכווני המדיניות ה"שקו" לה" במזכירות-המדינה, או שתגבר יד ידידי ישראל ודורשי שלומה בואשינג'טון. דווקא החדשים האחדים שלפני בחירת הנשיא החדש עלולים להיות "פתיון" אצל הקיצוניים במוסקבה ל"בצע מזימה של צ'יכוסלובקיה שניה" במזרח התיכון. מזימה כזאת טעונה הפרה לאלתר.

יצחק עברי

בעתונות של רוסיה וגרורותיה נגד הציגונות והציגונים שהם מעורבים, כביכול, ב"קשר" הצי'כוסלובקי" נגד מוסקבה, מחייבות את יהדות המערב לעמוד על המשמר נגד סכנות המאיימות לא רק על מדינת היהודים אלא על היהודים בכלל, באשר הם שם, ממש כבימי הצורך הנאצי שחיק"עצמות. המחאה נגד חומת השנאה ל-ישראל ולעם ישראל, המוקמת על ידי מוסקבה בעולם והמסתייעת בנאצים ממזרח-גרמניה ובאנטישמיים מובהקים מפולין, מחייבת ערנות ודריכות כאחת מצד קהילות ישראל באשר הן שם, ובפרט מצד הגדולה והאדירה שבהן — יהדות אמריקה. נקווה ש"ועידת הנשיאים" תמשיך במרץ בפעולה בכיוון זה.

מה הניע את הנשיא ג'ונסון ל-שנות טעמו כעת? האם רק משום שאינו זקוק עוד לקולות הבוחרים היהודים הוא פונה להם עורף? קשה לשער שהנשיא ירצה לפרוש מהבית הלבן כשתג כזה מודבק על מדיניותו. האמת היא שהכרזת ניכסון, כי יש לתת עודף כוח הכרעה לישראל — היא שהחרידה את מזכירות המדינה

אורות וצללים בחיי היהודים במכסיקו / סוף מענו' 168

הספרדית וגם את השפה העברית. דעת הקהל נוחה הימנו, אף-על-פי שאין לו סמיכה רבנית פורמלית. אחרי רבים להטות — זהו חוק התורה וגם חוק הטבע, ועל כן מקרים של נישואי תערובת שכיחים גם פה. וכל חומרי הדין והתנגדות ההורים וצערם לא יוכלו לכבות את אש האהבה לבת אל נכר. והאמת ניתנה להיאמר, כי האשה שנתגיירה מחזיקה באמונתה החדשה יותר מהישראלית: ויש מהן שעוסקות בצורכי הציבור היהודי וגם עומדות בראשי אגודות הציגונות. קשים ביותר הם נישואי נערה יהודית עם בן אל נכר. הנישואים האלה אינם עולים יפה. אחרי עבור שנים אחדות, הבנות שבות לחיק הוריהן והנישואין מתבטלים, וגורל האשה וההורים מר מאד.

אלקים נופל על היהודים ובית-הכנסת מתמלא מפה אל פה... זכינו כבר לבית כנסת המתנהג לפי רוח השמרנים. הוא נמצא בשכונה המיושבת יהודים עשירים או מתעשרים (ואין כול). אבל ביה"כ הזה נמצא במבוכה. קשה למצוא בשבילו רב, רועה העדה, שידע לנהל את סדר-העבודה ולשאת את דרשותיו בשפה הספרדית. כבר ניסו להביא רבנים מארגנטינה, ששם יש מכון לרבנים יודעי ספרדית. אבל על הרבנים האלה אומר הכתוב: "גוי גדול עצום — ורב". הרבנים האלה ישבו על כסא הרבנות זמן מועט, עד שהתפטרו מהם. לעת עתה מנהל את העדה איש צעיר בריאוריין, אהוב לבריות, בעל קול נאה, והוא ממלא את מקום החזן וגם מקום הרב. הוא ידע את השפה

שירה בהתעצמותה

(על אברהם ברוידס ליובלו הששים)

מאת מרדכי עובדיהו

א.

התוהה על דרך שירתו של אברהם ברוידס, הנתונה בסימן התעצמות ויש שהיא מעפילה „בשביל רם, מתמשך ועולה“, כדבר שירו, יגלה בה לא לבד הרחבת התימאטיקה והעמקת התכנים, אלא גם התעצמות צורנית, התגוננות קשת הצבעים והצלילים.

עיון נוסף יוכיח, כי חריגת שירתו מכתלי הבית ומעגלי המשפחה למרחבי נופים, נופי מכורה ואומה ונופי נפש-משורר, אין היא בסימן שינוי-ערכין או תמורה, מעין המטאמורפוז, אלא תהליך של התפתחות מתמדת, אימננטית, מתוכה ומגופה. זה קו הנמתח למן ראשוני קובציו — „בתלם“, „מבית“, „מאדם לאדם“ עד „שרשים בסלע“ ואילך — מחזו שירותיו האפיות.

נראה כי מוסכמות שקבעו בשירתו של ברוידס ומטבעות שיגרה שטבעו בה, מקצתם שרירים וקיימים, ומקצתם צריכים בדיקה ועיון משנה.

טול לדוגמה תואר „משורר פרוליטארי“, שהוכתר בו א. ברוידס למראשית שיריו על הנער העובד, המושך „בתלם“. ודאי שתואר זה לא מן ההפקר אלא בדין וביושר זכה בו. ברם, גם כאשר רוח ימים סוערים ובעיות הכלל פרטה על כנורו, ידע על הרוב להימלט מסכנתה של „שירה מגוייסת“, מריחה של אוניפורמיות וקונפורמיות, שפניה לקהל ופרנסיו.

שכן, בשוררו על „העמל הכשר“ ונתיב סבלותיהם של הסבל והכובסת — לא מצע אידיאלי-פרוליטאריוני הוא שהצמיח שירו, אלא ליבו של משורר שדאב ותבע עלבון ניצול ויוע „תחת שמינו הכחולים“. ממצה לכן הגדרתו של דוד שמעוני, כי „ברוידס לא הימנונים לעבודה — אלא זו שירה מתוך העבודה והעמל — שירה אישית מאד ואנושית מאד“.

עם שנענתה בת-שירתו לרוחו של יום ולעניינו של ציבור, חוש המשורר עמד לו להינצל מהשטחה וסטאנדרטיזציה, לבל תאכל שירת-הכלל את שירת-היחיד — חוש זה הוא ששמר על האינטימיות של הליריקן גם בשירת-הכלל. ואכן, גם בשירו שירת הרבים לא נטש ד' אמות של נפשו וביתו, כמקודם הוסיף לשיר על אורות וצללים השרויים במעונו ובחדרי לבבו — על אמא ואבא, על הרעיה, על בנים בצער ובשמחת גידולם.

לאור הנחות אלו יש לסקור שלבי יצירתו של אברהם ברוידס עד להרחבת תחומיה והתעצמותה, בתוכן ובצורה, תוך כיבוש כלי-לשון עתיקים גם חדישים, לצרכם ולענינם.

ב.

קו־הייחוד בו נתייחדה שירת ברוידס מראשיתה היא — הביתיות והאינטימיות. אכן, הוא משורר מבית — בית אבא־אמא, משורר אב על בנים ובני־בנים, למאז גדל הנער בבית־העמל ועד היותו לאב, נושא תפלה על בנו. מאז ומתמיד נמשך לשורשים, למסד — אל הבית והמשפחה, יסוד־מוסד ליישובו של אדם ועם.

ומה נאמנו דברי השיר:

אדמת משפחה בזהב לא נמיר,
נאמנה כאס ואח ביקוס.
אשרי איש, כאילן רטוב ותמיד
עדי־עד אביבו בה רקוס.

וביקותו בשורש המשפחה מוצאת לה אפיק גם בשירי הילדים, כשתום־חוייה ובהירות ניב מסייעים בידו להעלות מראות שיתין בעיני ילד ולמען הילד.

ייחוד עיקרי בשירתו — שראש נושאה — האדם הקטן, והילד והנער בכלל זה, תביעת עלבון חייהם של עמלים ויגעים — אם מידי „בועזים“, בתקופת החלוציות, ואם מידי אנשי־שררה למיניהם בארץ־גאונים אף בימינו. ליבר־ליבו למקופחי־החיים, ויותר מכל יהמה — לילדי־עוני, שהגורל חיסר מהם טובו של עולם.

כאן מתגלה ברוידס בנוך מוסריותו, מורשת בית אבא־אמא וה„מוסר־ניקים“ של יהדות ליטא, כור־מחצבתו.

שירו שחונן לאדם ביגיעו יום־יום, בכף־הנחת המעטה, חותמו — תום רגש וניב פשוט ונאמן — כלחם לסעוד, ככתונת להחם. במרי שיחו יפלל בצקון־לחש תפילה לעני כי יעטוף, ובזאת אח הוא, לבעל השירות והתפילות, משורר הענווים, מרדכי טמקין. כמעטים בתוכנו מרים ברוידס קול זעקה על חרפת עוני ורעב השרויה בכפיפה אחת עם שפע ורווחה; שיר־ליבו יגיש לאומללים, שחברת השפע כלאתם אחורי סורגים — באשר על פת־לחם פשעו:

סגרוני בית־כלא,
הלקוני עד דם,
להס שיר לבו,
שיר לב האדם.

אדם וענותו — זה מוקד שירתו. מעין מענה מאין נחל שירתו נרמו במימרתו: „מי שניחן בעין רואה ובלב טהור, תתגלה לו השירה גם בפרבר דל ושומם“.

אכן, מי שלב טהור בקרבו, נאמן ככה לזעוק ולהזעיק, לשיר שיר לב

האדם.

ג.

בצמיחה איטית, בחריש עמוק, הבשילה שירת-ההגות, אף צימחה כנפים
 דרום, אל "נפש הצפונות והדברים".
 מאותות ההודככות היא הפלגתו ל"ארץ גבהים", לצפת, קרית-המיסתורין,
 בה התרפק על אישי ה"ן, המעלים בספירה.
 במין אוויר-של-מעלה, סוריאליסט-חלומי, כמעט שאגאלי, הוא מעלה
 דמותו של האר"י הקדוש:

עוף-אשף מעלינו פרח בניתזי ציוציו.
 אבן נגולה וקול נתמלט מכתלי מערה —
 חזיתיו כחוצב מדרגות,
 כרואה בתפלה ומחמור,
 ישפל מדורי תחתונים ויעל גבהים,
 עס כל הטייה והפלג נרתעים עולמות.

חזירה אל "שורשים בסלע", שורשי מכורה ועם, היא שירת הנופים,
 גופי ארץ רבה הנפתחים בפניו.

במרחבי גוף הדרום, מקום ראשית פסיעותיה של האומה — באה התהייה
 על יסוד יחודה וייעודה הנצחי בנוף-הקדומים, ליד מקורי-קורותינו, מתפעם
 לב המשורר עם לב בני-עמו במרחקי דורות: ממרומי סלעי-מגור, "אבני
 השחיקות" — יען לו הד "מן ימי גבורות יהושע", ואילו בשדות לכיש יזכור
 נפול המלך אמציהו, כאשר בבירה תככים וקשר, — ומנהמת ליבו יקרא: "הה,
 כלימת-מדון, שטנת שבטי אחים / אבוי לקרע ישראל ויהודה מקדם ו".
 תחושת ההשתלבות בשלשלת הדורות תפקדנו גם על "במתי ים":

נעלס וקורן התפרקד לרווחה
 שדה יס-התיכון, מודע אבותי,
 נחלוהו בני דן ואשר חבולון — —

רציפות הדורות, סדן אחד לה — סדן אמונה וערכין, בבואו בסוד
 הקורות והדורות יודע המשורר ועד, כי מימות יציאת מצרים ועד מבצע
 "קדש" (ו — עד מלחמת ששת הימים) — נס הגבורה "לא יבואנו מאליו —
 / שלוח כמתנת שמים — / הנס המיוחל, הנס הרם, / נצרף במחבואי-מרדים,
 בחביוני העם".

למיווג הגבולין של אז ועתה יזכה על אדמת עין-גדי, בעקבי חסידים
 קדמונים, האיסיים; במשעולי מירון, בהם דרך הרשב"י, תקדמנו דמות "בן
 פלמ"ח, עטוי הילת-אור".

הוא האור והקו הישר, קו האמת הלוחמת מימות העולם, "מול רהב
 ושררה". מול חומות אוטוקרטיה אטומות בימי קדם ושל בירוקרטיה בימינו,
 התמרד חזונו-חלומו של המשורר: "החלום לא יכלא / בתשבצתו המקפיאה של
 הלבבר / — ואשרי המלבה חלומו ומורד!"

ד.

הפלגה זו מתחומי שירת-היחיד למרחבי ארץ רבה, למרחקי זמן, לא תיתכן בלא הכשרת כלים. ואילו חידוש נוסח כתיבתו, לא חריגה ממסגרת, אלא צורך טבעי הוא לו, שהמשורר עצמו כה השכיל להסבירו: «הפגישה עם הנוף הקדום, הפראי, עורר להתמודדות, לביטוי נמרץ ומוצק יותר».

אכן, הררי צוקים בנוף המדברי, «מלכות-ישימון בקרינה אלוהית», מולידים ניב-עשת — «שפה מבורזלת ומפולדת». רבדי לשון מגיזי מדרשים ופיוטים עתיקים, ארכאיזמים ואף אנאכרוניזמים, שכוהי-דורות, מקבלים תיקונם בצירוף ישן-נושן עם ניב בן-ימינו, כגון: «האמונים עלי מיתרס ונאזרי למושעות» או — «שובבני פיכפוכי המעיינות החתומים / וציץ החנינה יאיר מחרבוני אפיק». ואילו בעד כוורי-נושנות ינצנץ חדש ססגוני: «בירכתי האופק מגנפף ומפרפר פס-ארגמן, מנצנץ טווי-רישומים כחלחל ומאפיר, / עוטפני זיו לבן, שחמחם וירקרק».

*

כבתי-שיריו הלייריים שמתחום היחיד, כן גם שירותיו האפיות — לא ממקור שאול, לא מכלי שני, אלא קנין ראשון, קנין לבב משורר, אשר ארש לו מראות נופים חדשים.

והנה — מראות חדשים שקנה לו המשורר מישראל, בדרכו לראשונה על אדמת «העולם חדש» — «מלכות לויתן», בלשונו. אכן, בתדהמתו מפלאי גאון אמריקה הטכנולוגית, יבקש לו משען — באדם; גם «בצל עשרים קומה» צמודה עינו לדמות האשה הצמיקה, חובקת חתלתול קטן.

בארץ איתנים אין המשורר-מציון מתבטל בעיני עצמו — אף כאן ישיר על גחלתו, «במרחק התנ"כי, אשר מלוא עולם מקפלת». ואילו מול אימת החידולן שבעידן האטום, אין לאדם מיפלט אלא בנצח הרוח: «בתקופת התווה» ובוהו חייב הסופר להגביה את הסולם התרבותי של האדם — להוקיף את קומת חיותו הרוחנית».

ה.

במחזורי שירים ופזמונות לעם ולנוער, בהם זמירות למועדים ולאירועים לאומיים וציבוריים, יחד לו ברוידס מקום כמשורר עט.

מנגינות שחוברו על-ידי חשובי מלחינינו, העמידו רבים משיריו בראש מיצעד הפזמונים, שהנגינה והרקידו בני-נוער והמוני-עם בימי חג ועצרות-עם. אכן, נמנה ברוידס עם המעטים במשוררינו, שנענו לתביעת התקופה: הבו זמר בפי העם!

אכן, גם בשירו שירת-הכלל — לא נטש, כאמור, את שיר-היחיד, אף העמיק מעניתו, עד היות לו עדנה חדשה.

סובב-סובב הניגון ואל מקורו הוא שב. — כמקודם יהמה שירו לדל ולמקופה, לבכי תינוק שנעזב: «החודתי מול פני עולל-נעזב, הלבנתי בבכי אלמוני ששגב».

גם שיר-האהבה נצרף בכור ההגות הכבדה, המעמיקה, והנה — כמה וכמה פנים לאהבה: „יש אהבה תנץ בשדה-יתלן — יש אהבה כגפן הטלולה — / והעולם אז ייף אלפי מונים — — / ויש אהבה זרה כחתולת-הבר — — / — — /

בעוז יקרע הצעיף הקונבנציונלי, המכסה על „קרעים ותהומי-יגונים“ בחיי נשואים:

בפני איש אורח יבוא מרחוק
רוב חיבה נהגה, כזוג של יונים.
בנועם שיחה קלת-ניב ובשחוק,
נכסה על קרעים ותהומי יגונים.

חותר ותוהה הוא על הניגלות ופשוטות שבמעגלי היחיד, נגלות שאינן פשוטות כל-עיקר, שכן — „גם כל השקוף, הפשוט ורגיל / עוטפים על פליאה נסתרת — —“.

את ה„אני מאמין“ היצירי, אמונתו בנצח השיר, הוא מביע בשורות מועטות, מופלאות:

„השיר לא יולד / בגזרת הכופה, בדחיקת האונס / על תומו יעמוד

בקדמית הפליאה והנס — — . — — לו יזיה השיר אחרי — —“.

*

במסכת מפעלותיו בקרית-ספר משתלבת — בחינת מפעל-חיים — עבודתו כמזכירה הראשון של אגודת-הסופרים בישראל. בנדיבות-רוחו נתגלה לכל חבר לעט. כאן ארח לאישים ויוצרים שטבעו חותמם בעולם-הרוח שלנו. דברים שרשם מפייהם וממעגלי חייהם ויצירתם — שרק מקצתם ראו אור — אוצר בלום הם, פתח ללמוד דרכי ראשי העושים בספרות העברית בדורות האחרונים. נברכו כי יעלה כל גנזיו ויזכה בהם את הרבים.

*

המכיר את אברהם ברוידס האיש, את בור-לבבו ומאור-פניו, יודע כי השיר והשר, שחן-וחסד עליהם, שניהם חד הם ללא הפרד. על אף צלילי הנכאים שבשיר ההגות שלו, נוכח אפקי עולמנו המתקדרים, רבה אמונתו, כי הטוב והנעלה סופם לנצח, כי אדם לאדם — לא זאב אלא — „אדם לאדם“, וכי לא לשוא יעמול אנוש, הלא כה דבר שירו: כל עוד ראש אילן יוריק, אדם לא לתוהו, יומו לא לריק.

הנה כִּי-כן, — שירת-יחיד לירית-אינטימית ושירת ארץ רבה אפית, שצמחו מעגל מפנים למעגל, שתיהן אחת הן, שירה בהתעצמותה.



רשימות

מאת משה פרלא

נופים בתנ"ך

אל מה לא הישוו את התורה ואת התנ"ך, — למים, לעץ ולאילה; בשבילי התנ"ך הוא טבע שני.

לפעמים אני אוהב לטייל בשדרות הרחבות והמוארות ולפעמים אני מעדיף משעול צדדי, צר ומצל.

לעתים קרובות אני דבק בפסוק אחד במשך ימים ואפילו שבועות, ממשיך לדגור עד שהפסוק מתלבב ומתרחב מתוכו, מבפנים, מתגלים עמקים חדשים ותסיסה בלתי פוסקת. תרבות־אנוש שלמה גלומה ודחוסה בפסוק אחד ואין סוף לגילויים החדשים, לשפע המתפרץ מדי פעם באון חדש; זו הדעת המתרחבת מאליה, העולה על גדותיה, שוטפת ועוברת וסופה לסחוף עמה את הקורא, את המעיין העומד ומסתכל בנוף־קסמים זה — נוף־חכמה רותח ומתבעבע.

זהו בינה בדברים, זהו הגיית־תמיד שחכמינו התכוונו לה. לתורה זו ולחכמה זו הטיפו נביאים וחזנים, תורה סוערת ומסעירה; תורה שאינה נשאבת ואינה נגרעת עם קריאה, אלא מפכה יותר ויותר ונמוגת לכל אחד ואחד לפי כח קיבולו וכח התמדתו.

נופים בתנ"ך! מה רבים הם ומרובי־גוונים, כמה הלכי־רוח שונים מזומנים למטיילים בהם, הבקיאים והמנוסים.

התלמוד — תפיסת־עולם נבואית־תנכ"ית

רקוע הלכות בתלמוד, מלווה משק כנפיים אכסטטי של הגות דתית. השקלא־וטריא התלמודי אינה סכולסטיקה והנוסח אינו ניסוח קודקסי יבש ועגום, שריח בתי־סוהר נדף ממנו. התלמוד חדר עליונות יצירה. דרך המשא ומתן ההלכי מתגבשים מושגים ומזדקרת תפיסת־עולם מיוחדת, שמקורם — תורה וכתובים.

המושג מלך למשל מתפרש ונקבע אחת ולתמיד, על־ידי הלכות התנהגות המוטלות עליו והמושג הולך ומתרחב הולך ומעמיק עם ההתפתחות וההסתעפות ההלכית. החוקים המקיפים את ה"מלך" בתורה הם כמו אלקטרונים בעלי תנועה המהווים וחושפים את המהות הפנימית של יחידה אטומית.

ההלכה היא החומר שמתוכו מתגלף המושג.

לא ניתוח מחקרי־אינטלקטואלי, אלא תפיסה סינתטית של אלהים, עולם וחיים, תפיסה נבואית־תנכ"ית. זהו גם תפיסת ההיסטוריה היהודית.

"והייתם קדושים"

מדעי הנפש החדשים, המתחלפים לבקרים, שערכם המוחלט טרם הוכח, מתבחשים ומתרקחים לדיסה ההגותית של בעלי המחשבה בני דורנו. תוספת

מדעית מסורבלת זו מגדילה את הערפל במוח, אין חפיפה בין תורה חדשה זו והמציאות, מכאן התלישות, הריקנות והיאוש.
אין דעת אלא הכרה ואין הכרה אלא תפיסה במחובר.
„ההיתם קדושים“ ללא מחשבה חוצצת — זו כל התורה.

המשך וניתוק

חכמי ואצילי ישראל שבנו את הפירמידה התלמודית במשך מאות שנים, הכירו באחריות הכבדה הכרוכה במסירת מורשתנו התרבותית מדור לדור. תרבות אינה מוסטת על גלגלים כחפץ ומה שהיום תרבות קראו לפנים בתקופה הטרום-ספרותית — תורה וחכמה.
במלאכת מסירה זו עסקו חכמי ישראל באמונה ובעמל רב, עקב בצד אגודל, בידעם מה קשה המשך-קיומו התרבותי של עם.
הם חששו מפני ספרים, שאינם מוסיפים אפילו טפח אחד לבנין אדירים זה הנקרא תרבות, אלא אדרבא עוד מכניסים מהומה. הם דבקו בספר אחד וכתב אחד, כתב שהוא — מכתב אלהים.
כלי-זינם היו, דברי הלכה ודברי משל ואגדה; הלמות פטישים ומגד שפתיים.

על אף בקיאותם הגדולה בכל התורה והמסורה ושקידתם בטיפוחה ומסירתה, הבחינו, מתוך צער, בתהליך התכווצותה של התרבות במהלך הדורות והשלימו בשעתם עם בת-קול גרידה, מפעם לפעם, שהיא מעין הד קלוש לנבואה שפסקה לגמרי.

ממשיכים מובהקים גדולים אלה הלכו ונתמעטו במשך הדורות. בדורות האחרונים כשאפסו לגמרי ממשיכי-אמת מן השוק הופיעו זרירי העט, סופרים שאינם יודעים בטיב תרבותנו, כותבים בזריזות חשודה על דת ויהדות ומכריזים על דבריהם כהתקדמות שאיננה למעשה אלא הינתקות.
הם מתקדמים ותרבותנו נשארת מאחריהם והתהום הנפערת מתרחבת והולכת.

אפלטון ודת ההתגלות

כל העולם התרבותי הדתי והחילוני כאחד יונקים משני מקורות קדומים; תורת ההתגלות למשה והנביאים ותורת האידיאות לאפלטון — קדושה וחולין.
אפלטון היה אחד וראשון שהציץ אל מעבר לפרגוד ומסביב לנקודת ההצצה הקים בנין אדריכלי מוצק ומפואר. הוא פרץ את קירות החומר ובעד הפירצה קבע חיבור מתמיד עם נשמת היקום שמעבר לחיץ.
תורתו של אפלטון היא ניקרת-הצור לתרבות החילונית דרך הניקרה נובעת נביעת-תמיד אותה תפיסת-עולם אידאלית, המשמשת יסוד ומסד לכל שיטות הפילוסופיות האידאליות מאז עד היום.
גם הנצרות בשעת דחקה הלכה למקור רוחני זה למעיץ המפכה תמיד של אפלטון.

כל הנסיונות של אנשי מדע ופילוסופים חמריים לסתום פירצה רוחנית זו עלו בתוהו.

תורתו של אפלטון היא מעין אוהל להצמן שמימי, בה ינשמו לרווחה יגיעי-כח. אפלטון הוא אבי התרבות הרוחנית — אידאלית — חילונית.

* * *

זת ההתגלות לוטה כולה כתמיד בערפלי-טוהר. תופעה שמימית חד-פעמית זו הולידה את התנ"ך, את האומה הישראלית ואת ההיסטוריה שלה. זה השיור הזה קנה-המידה.

למעשה-מרכבה פנומינלי זה אין לנו דריסת רגל. מתוך סערת ההתנגשות והזדהות אלהית פלאית, נוצרו איים חדשים ויבשת חדשה, חצרות-אל ותבלייה שאנשי קודש עטופי סמלים יהלכו בו. דרך הקדושה היא דרך הדביקות וההזדהות, ששלביה שונים. עם התפוגגותה של הקדושה ניטל טעמם של הסמלים והמצוות המיוחדות. דרך הכפייה והחיקוי זרה לפיכך לדת ההתגלות.

יומנו של קפלן ז"ל

הוא התהלך כל חייו עם מטען פנימי, היה מסוגם של הנסתרים, היינו, בני אדם בעלי לחץ נפשי תמידי, בעלי מטען רוחני סתמי, הטען פריקה, התגלות ולא חשוב אם המטען הוא בעל-ערך גדול או פחות גדול. בעל מטען כזה, הוא גם בעל יסורים ורוחו נכאה תמיד. מציקה לו רוח בטנו. גם בר-מזל גדול לא היה כנראה ולא איש-חברה, לא מעורב בין הבריות ולא חביב עליהם ובמקביל לרוחו המציקה, נצטברה אצלו גם מנה גדולה של מרירות והרגשת-קיפוח. יתכן שידע גם רגש נחיתות על כל סבך הבעיות השליליות המתלוות כרגיל לרגש זה. גם בעל לשון היה, סגנון התנ"ך על כל סילסוליו, נתפשט בעצמותיו בכל גופו.

במערכת הנפש של סוג נסתרים זה, יש משהו פגום בוודאי, העדר כושר של התבהרות עצמית, מין אוטם רוחני שקשה להתגבר עליו, מתח-עננים ללא-גשם-ברכה מטהר ומרווה.

עד שבאה השואה ונפתחו מעינות רוחו, נתבקע הנאד ונשפך תכנו. מי ידע דרך הרוח!

באפילת הגיטו בין מצוקי שאול ומראות-זוועה, רחובות זרועים חללי חרב וחללי רעב, אנקות-שאול ותחושת הסוף, הרגיש פתאום בשליחות, שליחות של עד ראייה.

בין חומות הכלא של גיטו ורשה, מול השטן ומפלצת-אדם, ראה בעני עמו ובשפלות עמו, יסורי-גוף ויסורי-נפש, רעב וקור והשפלה.

הוא נאבק עם עצמו, עם רוח חזונו, תחושת-אפסות ומוות ודאית מזה ויעוד תנ"כי הבער בעצמותיו ומדליק גיצי תקווה, מזה.

מפעם לפעם מתוך אפר היאוש, יאוש אחרון, — מתנוצץ זיק, אולי? הוא מחשב קצים, מצרף אסטרטגיה ופוליטיקה, — מדהימה לפעמים חשיבתו הבסיסית והריאלית — ובאותו זמן הוא מלא הכרת הסוף, סוף מוחלט וחסר-מוצא.

דברים אלה מזדהרים מבין השורות ומן ההרצאה השוטפת, מן הראייה הבלתי-אמצעית, ראיית מציאות שחורה שטרם היתה כמותה. הוא כותב יום ולילה, בקור וברעב, לאור היום ולאור הנר המדליח. הלשון שוטפת, מסתלסלת, חורת על עצמה, אבל היא משתחררת מאזיקיה, מתפרקת ומגוללת את החורבן, חורבן-ורשה, חורבן היהדות, חורבן גוף ונפש, חורבן צבור וחורבן יחיד. הוא ידע את ערך עדותו, עדות-נצח של חורבן עם-נצח.

הוא הרגיש ביעוד שליחותו, הכיר את ערכו ובכוח הכרה זו התגבר על כל המכשולים ונצטרפה יריעה אל יריעה ונולד יומן הזוועות. לא ראיתו אף פעם ולא הכרתי את האיש. כתבי-יד מצולם של היומן הגיע לידי ערב אחד, התחלתי לקרוא בו וכשסיימתי את הקריאה כבר האיר השחר, קראתי בנשימה עצורה, כל הלילה סערה סביבי רוח-פרצים, רוח-זלעפות, אותה רוח נסערת שעטפה את האיש ואילצה אותו לכתוב תעודה גורלית זו.

לכותבי בקורת ולמגישי עטרות קוצים לראשו הרצון של המחבר, יש לי רצון לאמר: ראשית, שלו נעליכם! ושייסלח להם, מפני שאינם יודעים מה הם סחים! קראתי הרבה ספרי שואה ואף אחד לא מצאתי קרוב יותר ברוחו למגילת איכה כיומן-ורשה של קפלן ז"ל. לפרופיסור אברהם י. כ"ץ, שנרד וטרח וגילה וצילם וערך והביא לדפוס יומן-היסטורי זה — יישר כוחו.

טלוויזיה חינוכית במדינת ישראל

מדינת ישראל אישרה תכנית-מפעל לביצוע רשת טלוויזיה, תכניות טלוויזיה היו קיימות זה מזמן, אך הן שימשו רק למטרות חינוכיות. במשך עשרים השנים האחרונות גולה האוכלוסיה במדינת ישראל פי שלושה. העולים החדשים מדברים בשבעים לשון. אין צורך לומר שריבוי הלשונות הוא בעייה תרבותית-חברתית חמורה. מפעל טלוויזיה במדינת ישראל עשוי לשמש אמצעי חינוכי חשוב ביותר שייטיב בגיבושו של אורח-חיים ויגשר בין "ישראל סבא" לבין "ישראל צברא". מאבק קשה נאבקו המחנכים במדינת ישראל להקנות לתלמידי בתי הספר חינוך מתוקן על-ידי דרכי-למוד ושיטות-הוראה רצויות יותר. אך עבודה זו נתקלה בקשיים מרובים מחמת מחסור במורים מומחים, העדרם של בניגים חדשים, מעבדות ומכשירים נאותים. כדי לקדם את החינוך, החליטה חברת רוטשילד להתחיל בשנת 1962 במבצע טלוויזיה חינוכית במדינת ישראל. בשנת 1963 אישרה מדינת ישראל מפעל זה. מחלקת החינוך והתרבות קיבלה על עצמה את האחריות לערוך תכניות בעלות מגמה חינוכית. ביוזמתה נוצרה חברת שידור לפיתוח ערכי חינוך ברוח דבריו של אבא אבן, בימים שכיהן כשר החינוך והתרבות: "שעת הטלוויזיה תהא שעה סגולה, שתדליק שלהבת בלבבות".

במדינות שבהן הותקנה טלוויזיה כללית לפני שהופעלה לצרכי חינוך, היתה השפעתה לא ברוכה ביותר. וגם כאשר הנהגו תכניות חינוכיות לא הניחו אחריותן רשמים ניכרים. הטלוויזיה החינוכית של מדינת ישראל הצליחה לגייס לרשותה את המחנכים והאמנים המצויינים ביותר. בראש המפעל הנה עמדו אדוארד סטאשקף ממכלת אן-ארבור שבמדינת מישיגן, גרייהם פילפס מ-"בי.בי.סי." (בריטיש ברודקסטינג קורפוריישן), מפעל הטלוויזיה החדשה במדינת ישראל נקרא בשם "יוריקא", והתחיל בתכניותיו בחודש יאנואר, 1966, ברמת אביב ליד תל-אביב.

הבנין החדש המפואר, מרכז הטלוויזיה, נבנה על ידי הפרופיסור המנות יוחנן ראטנר ליד אוניברסיטת תל-אביב.

כל מפעל הטלוויזיה נמצא תחת פיקוחו של משרד-הדאר. השידורים מגיעים ל-32 בתי ספר במדינת ישראל. השידורים כוללים את המקצועות האלה: א. אנגלית, ב. חשבון וג. ביולוגיה. האנגלית כידוע הגיעה למעלת שפה שנייה במדינת ישראל. כן גם פיתח המפעל

שיטות חדשות ללימוד תורת החשבון והביולוגיה. ואמנם טלחיוית-החינוך סוללת את הדרך לשיפור שיטות ההוראה בנושאים הנזכרים. מרכז הטלחיויה נתון בטקס חגיגי ב-24 למרץ, 1966, בנוכחותם של ראש הממשלה לוי אשכול, שר החינוך והתרבות זלמן ארן, קדיש לזו, פנחס ספיר, לורד רוטשילד ואחרים. עקבות ההצלחה הגדולה של מפעל הטלחיויה החינוכית ניכרות בכל בתי הספר במדינת ישראל. נסיגות הטלחיויה החינוכית ישמשו מופת למפעל הטלחיויה כללית ההולך ומוקם במדינת ישראל.

יעקב יוזליץ

ידיעות

מכתבים אל המערכת

רגנסון אברהם: ספרים על השולחן — "רמה" כרך ג, חוברת ג'ד' (סיון-תמוז, תרצ"ט). [בעמודים 141-142]: "גידול הספרות העברית החדשה — הלל בבלי", רשימה על מחברתו האנגלית של בבלי: *The Growth of Modern Literature*. שושני מ. (מנחם ריבולוב): הלל בבלי ליובלו — "הדואר" שנה ל"ב, גליון כ"ח (כ"ט סיון, תשי"ג) [מאמר-ראשי להולדת הששים של בבלי].

Benshalom Benzion: Hebrew Literature. Between The Two World Wars (1953).

[בעמודים 28, 36 על שירת בבלי, וב-עמודים 79-80, ביוגרפיה קצרה של בבלי. [בעמודים 190-192 על שיריו האחרונים של בבלי שנאספו בספר שיריו "אדר השנים"].

Waxman Meyer: A History of Jewish Literature, v. 5 (1960).

א. ר. מלאכי

ב. יוחנן טברסקי כמורה

מודה אני לכם ולמשורר אברהם ברוידס על דבריו אחרי מיטתו של יוחנן טברסקי ז"ל ב"בצרון", חוברת א"י, ש. ז. זכיתי לפני ככה שנה ויותר להיות מתלמידיו בבית המדרש למורים דבוסטון. טברסקי היה מורה בחדס עליון למרות ערעורים שלא למד דווקא לפי תכנית הלימודים. ובאמת, יהיה הקורס מה שיהיה, הוא לימד "טברסקי". שאלתו התמידית היתה "מה הרעיון?", וכמה פנקסים מילא ב"רעיונות" שמצא בכל טקסט שלפניו וש-מיצה כמעט מכל מלה ומלה. כוזה הדרמטי

א. מחבר ולא עורך, "זכר להלל"

בציון "שבע שנים למותו של הלל בבלי", ב"בצרון" חוברת סיון-תמוז, תשכ"ח, כתוב: "קובץ זכרון, ביבליוגרפיה של כתביו יצא לפני שנים אחדות בשם "זכר להלל" בעריכת א. ר. מלאכי". יורשה לי להעיר ש"זכר להלל" איננו קובץ-זכרון, כראם טפר מכל הביבליוגרפיה של יצירות בבלי בשירה ופרוזה, תרגומים משיריו והספרות עליו, שחובר על ידי כפי שאמור בשער: "ביב-ליוגרפיה של יצירות הלל בבלי בשירה ופרוזה ורשימת המאמרים שנכתבו עליו ועל ספריו מאת... בלי השתתפות של אחרים.

בהזדמנות זו אני מוסיף ערכים ביבליו-גרפים אחרים שנעדרו בספר. לפסק "יצירותיו הפיוטיות של בבלי": נתקתי חבלי אהבה (שיר) — "התקופה", ספר כ"ט (טבת-אדר, תרצ"ו), עמוד 14. לפסק "דברי-פרוזה של בבלי":

ידיעה מבופאלו נ. י. [על עריכת שבוע של תעמולה וקבוץ כספים לטובת "קרן העזרה" הציונית בהשתתפות האגודות המקומיות "פועלי ציון" ו"בני ציון"; בבלי היה מזכיר הוועד] — "התורן" שנה ג', גליון כ"ה (י"ט אב, תרע"ו [במדור "מחיי האגודות", בחתימת א. ה. פרייס].

לפסק "בבלי בספרי לימוד ואנתולוגיות": לא אנכי לך; את רעיה לי; בשחיקה דוברת (שירים) — "שירי אהבה בישראל מימי קדם עד ימינו", אנתולוגיה בעריכת חיים תורן (ירושלים, תש"ח), עמודים 225-226.

לפסק "הספרות על בבלי":

עברית" מטעם הסמינר היהודי התאולוגי בשנת 1916. או גם התחיל לפרסם את מאמריו בשלוש השפות בעתונות היהודית (ובתוספת גם "התורן" החדשי). במאמריו השבועיים על ענייני תרבות וחברה ב"טאג" התגלה כמסאי מחונן, עשיר ידיעות ומעמיק הגות.

ד"ר מרגושס היה חבר בוועד הפועל הציוני, סגן-נשיא של אגודת הסופרים ופעיל במוסדות תרבות וספרות. שלום לעפרו.

יעקב צור — בכנס מיוחד של הקק"ל באמריקה

ב-17 באוקטובר תפתח במלון הילטון בניו-יורק עצרת מיוחדת של הקרן הקיימת לישראל באמריקה. אישים חשובים ממדינת ישראל ומארגנות הברית ישתתפו בעצרת הזאת של 1200 באיכח קהילות ישראל ומוסדות יהודיים באמריקה. בין האישים שיופיעו בעצרת וידברו על תכניות הקרן הקיימת בעתיד יהיו יעקב צור, נשיא הקרן הקיימת לישראל העולמית; יצחק רבין, שגריר מדינת ישראל באמריקה, הרב מרדכי קירשבלום, יושב-ראש העצרת ואחרים. מטרת העצרת היא לפתוח בתכנית-פעולה לגאול את שממותיה של מדינת ישראל ולהפרותן.

ארתור י. גולדברג — נשיא הוועד היהודי האמריקני

ארתור י. גולדברג, שרצהעבודה לפניו, שופט עליון ושגריר ארצות-הברית בארם, נבחר לנשיא הוועד היהודי האמריקני בכנס מיוחד של ועד הנאמנים שהתקיים זה לא כבר.

מר גולדברג הוא הנשיא ה-14 של הוועד והוא נבחר במקומו של מוריס ב. אברם, ששימש נשיא מאז 1964 ונקרא לעמוד בראש האוניברסיטה על שם בראונייס.

ספר על ד"ר רבל מאת שמוחה ב. הוניג

בהוצאת דפוס ישיבה-אוניברסיטה הופיע ספרו של ד"ר שמוחה ב. הוניג, פרופסור לתולדות ישראל בבית הספר העליון של המוסד על חייו וספריו של המנהיג הרחוני של הישיבה והחוקר, ד"ר דוב (ברנארד)

הגזל ומיניו הפורה הסכו את הכיתה ל"תיאטרון מעט". עודני זוכר תיאורו מאדם ההולך ומשתגע, ומפיו שמעתי לראשונה על "תמונת דוריאן גריי". ממנו למדתי בעודי ב"פרוודור" של בית המדרש למורים כמה דברים שנתקלתי בהם אחר כך במכללה החילונית (הארווארד), והרבה דברים אחרים שלולא טברסקי לא הייתי עומד עליהם כלל. מכל מורי בבית המדרש למורים הושפעת ממנו יותר מכולם. יהי זכרו ברוך.

ג. חז"ל והתנ"ך

במאמרו של ד"ר א. גולומב "בין פילוסופיה והלכה", "בצרון" חוברת ג, תשכ"ה, נמצאת פסקא זו: "הגבלו חז"ל את מספר ספרי התנ"ך, גזרו ספרים, ולא רצו למנותם בין נכסי האומה. כל המכניס יותר מכ"ד ספרים, מוזהמה הוא מכניס לתוך ביתו; והזהירו וחזרו והזהירו לא להרבות ללמוד את התנ"ך".

ד"ר גולומב לא מצא לנחוץ לציין מראי מקומות למאמרו חז"ל, שבהם הזהירו נגד לימוד התנ"ך.

ידוע שהז"ל סמכו כל דין, כל מנהג וכל רעיון על פסוק בתנ"ך, בנוסח של "דכתיב" או "שנאמר", זאת אומרת, שהם הירבו לעסוק בתנ"ך. ואף אמרו: "בן המש שנים למקרא, בן עשר שנים למשנה". לפי זה צריך הילד ללמוד מקרא במשך המש שנים. אינני יכול להעלות על זכרוני מאמרי חז"ל, שבהם "הזהירו וחזרו והזהירו לא להרבות ללמוד את התנ"ך".

דומני שזכאים אנו לשאול את ד"ר גולומב: מהיכן דנת? צבי מתיסון

ד"ר שמואל מרגושס ז"ל

בניו-יורק נפטר העתונאי הידוע, העסקן והמנהיג הציוני, ד"ר שמואל מרגושס, ששימש במשך ט"ו שנה מנהל המשרד ליחסי ציבור של הקק"ל באמריקה.

ד"ר מרגושס, שהיה מעורכי ה"טאג", נולד ביוזפוב, בגליציה, בשנת 1887 לאביו יוסף מרגושס, סופר אידי ועברי. בגיל צעיר הגיע לאמריקה. הוא קיבל את התואר מ. א. מקולומביה והכתור כ"דוקטור לספרות

בספר, המכיל 200 עמודים, הפרקים הם: ארץ-ישראל ותושביה; ישובים בארץ; הגים ומועדים; ירושלים וסביבתה; אתרים הסטוריים; מוסדות לימוד; היגון תרבות ואמנות; אישים ודמויות. הספר יפה הן למבוגרים והן לנוער, אפשר להשתמש בו לשעורי ערב ובחוגים ללימוד השפה, והוא יכול לשמש חומר קריאה מחוץ למסגרת הלימודים וכספר עזר למורה. מחיר הקובץ: בישראל — 6 ל"י, בחו"ל — \$2 (כולל דמי משלוח). להזמנת 10 עותקים ומעלה — תנתן הנחה של 25%. בהזמנות נא לפנות: ברית עברית עולמית ת.ד. 7111 ירושלים, ישראל, ולצרף המחאה על הסך הנ"ל.

רבל. בספר ביבליוגרפיה שלימה של כתבי ד"ר רבל, הקדמה מאת ד"ר שמואל בלקין, ראש המוסד; וזכרונות מאת הדור"ם יעקב י. הארטשטיין, ליאו יונג, בהנארה לאנדר, צבי רבל, שלמה זלמן צייטלין וליאון ד. סטיצקין.

"פני-ישראל"

הברית העברית העולמית הוציאה קובץ בשם: "פני ישראל", המכיל סיפורים קצרים, כתובים בעברית קלה ומגוונת, המשקפים את החיים בישראל, הווי, נוף, ואדם. הסיפורים עובדו לעברית קלה על ידי מומחים להוראת הלשון העברית. אוצר המלים של הסיפורים הוא כאלפים מלים בעברית בסיסית.

A Happy and Healthy New Year to All Our Friends!

לשנה טובה תכתבו וחתמו!

SENIOR CITIZENS RESIDENTIAL HOTELS

ASBURY AMBASSADOR — 217 3rd Ave., and **ASBURY CARLTON** — 201 7th Ave., Asbury Pk., N. J. Bath, phone all rooms, elev. manned, 3 meals strictly kosher. N. Y. 227-5158, N. J. 201-775-3500.

CHAI HOTEL (formerly Bat Yam) — Beach 125th & Boardwalk, Rockaway, Belle Harbor, N. Y. Luxurious, Private Baths, Shower, Phone, elevator. Special Diets. NE 4-6100.

CARLTON HOTEL — For active living, new 100% fireproof, special diets, dietary laws, immediate occupancy, 485 W. Broadway, Long Beach, Tel. 516 889-6500.

CROWN HOTEL — On the boardwalk. Your home away from home. 170 W. Broadway, Long Beach, N.Y. 516 889-8900. Dietary laws observed.

WEISMAN HOTEL — Clinton St. at First Ave., Spring Valley, N. Y. Modern air-cond. elev. bldg. open all year, shul on premises. 24 hour supervision 914 356-2131.

OCEAN CREST — Beach 62nd & Boardwalk, Arverne Rockaway. Rabbi Aisenstadt, Manager. Glatt Kosher. \$35.00 up. GR 4-8400.

PALACE — 275 E. Broadway, Long Beach, N. Y. Special Diets. 516 GE 2-9000.

WALDMANS MIAMI HOTEL — 375 West Broadway, Long Beach, N. Y. "LEAVE THE CARING TO US" 516 431-5500.

PARADISE HOTEL — On Boardwalk, 2 Franklin Blvd., Long Beach, L. I., new luxurious rooms, private bath. 516 GE 1-9000.

הגנו מברכים בברכת שלום ושנת גאולה את כל חברינו ואת כל העברים בכל אתר ואתר העובדים באמונה למען שפתנו עמנו וארצנו.

מרים וזאב אגנרוב

חוף מיאמי

הנני מברך את כל בני משפחתנו, את כל חברי המרכז היהודי דברוקלין ואת כל ידידי וחברי בברכת שנה טובה ומתוקה, שנת שלום וגאולה שלמה לעמנו בארץ-ישראל ובכל תפוצות הגולה. הרב ישראל חיים לוינטל

ברוקלין, נ. י.

אני מברך את כל ידידי וכל בית ישראל בברכת שנה טובה וגאולה שלמה לעמנו ולארצנו. פראנק קעסטי

מאטאפאן, מאס.

לקרובינו וידידינו ולכל ישראל שנה טובה ומבורכת.

יעקב ופיגל קניינסברג

ברכת שנה טובה ומוצלחת, שנת בנין, עליה ושלום למדינת ישראל, שנת אושר ובריאות לכל קרובינו וידידינו בכל אתר ואתר.

חיים ליף וביתו

שנת שלום ושלוח, ברכה והצלחה לכל קרובינו וידידינו.

יעקב גודמן ורעיתו

336 West End Ave., N. Y.

יהודית, יעקב ורפאל יוזליץ
מברכים את

אילנה ומשה מוכשוביץ

ואת משפחותיהם, ידידיהם ומכיריהם בארה"ב ואת משפחתם בישראל בשנה טובה ומוצלחת.

105 Arden St., N. Y., N. Y. 10040

שנה טובה ומבורכת

לכל קרובינו וידידינו ולכל בית ישראל משה שוואגער ומשפחתו

שנת שלום וברכה

לקרובי וידידי בכל אתר ואתר

יעקב אברהם עפעל ומשפחתו

סאותפילד, מישיגן

יעקב קעסמענבוים רעיתו ומשפחתו
מברכים את קרוביהם וידידיהם בשנה טובה ומעוטרת. תהא השנה הבאה עלינו שנת גאולה וישועה לכל היהודים.

תכלה שנה וקללותיה, ותחל שנה וברכותיה.

ברוקלין, נ. י.

שנת ברכה והצלחה

יעקב ליפמאן

ניוירוק

ד"ר בן ציון קרייטמן

מאחל לידידיו ולכל ישראל שנה טובה ומבורכת, שנת גאולה שלמה, שלום, בריאות והצלחה

ברוקלין, נ. י.

ברכת שנה טובה

לגיבורי ישראל, מגיני המולדת, לכל העם השוכן בציון והיושב בירושלים, ולכל עמנו במדינת ישראל ובארצות הגולה.

תהא השנה הבעל"ט שנת חיים ושלום, בנין ועלייה, פדות וגאולה לעמנו ולעולם כולו.

מחנה משה הם של

מסדר „בני ציון" בפילדלפיה

Happy New Year

FARMFOOD RESTAURANTS DISTINCTIVE DAIRY CATERERS

142 W. 49th St. N.Y.C. PL 7-4971

261 W. 35th St. N.Y.C. LA 4-5212

- Air Conditioned Dining Rooms. Open 7 days a week for Luncheon, Dinner, Supper and After Theatre (Sat. & Sun.)
- Beautiful Private Dining Rooms accommodating up to 250 persons for Showers, Luncheons, Dinner and After Theatre Supper or Snacks.

"AFTER 35 YEARS . . . THE MOST TRUSTED AND RESPECTED NAME IN OUR FIELD"

ברכת שנה טובה

לכל בני משפחתי ומיודעי

בכל אתר ואתר

שמעון עוזר קאמענעצקי

Report from Atlantic City:

Exciting News For Senior Citizens

The famous Mayflower Hotel and Motel, Atlantic City, right on the Boardwalk and Tennessee Avenue, will open its doors November 1st, 1968 as a luxury Senior Citizens Residence.

For information and reservation:

THE MAYFLOWER

National Reservation Office
250 West 57th Street
New York, N. Y. 10019
Phone (212) 685-5590

THE MAYFLOWER

Boardwalk and Tennessee Avenue
Atlantic City, N. J. 08401
Phone (609) 344-1161

or

For Finest in Food

STEINBERG DAIRY RESTAURANT

2270 Broadway, near 81st Street
New York City

New Year Greetings
To All Our Friends

ROOF HEALTH CLUB SHERATON ATLANTIC HOTEL

Broadway at 34th Street
New York City

ברכת שנה טובה
ועד עירוני של ה"פארבאנד"
ת. צוקר, יושב-ראש
בנימין פלר, מזכיר
יוסף ארנולד, גזבר

ד"ר חיים הרים ורעיתו
מברכים את מנהל מערכת ה"בצרון",
הד"ר משה משרנוביץ ומשפחתו
וכל תומכי ה"בצרון" וקוראיו
בשנה מאושרת

קהילה משכנת-פילה
מברכת את כל חבריה ואת הרב ד"ר ישראל י.
קויס ואת כל העברים בכתיבה וחתומה טובה,
בשנת חיים ושלוש, ברכה והצלחה.
בוטסון מאס.

הושיטו יד עזרה

לצדקות המאוחדות בירושלים עיה"ק
המוסדות הכי גדולים והוותיקים והידועים
בעולם בשם ת"ת וב"ה
התקציב שלהם עולה לשני מיליון דולר לשנה
ברכת שנה טובה ומאושרת,
שנת חיים ושלוש!

UNITED CHARITY INSTITUTIONS OF JERUSALEM

132 Nassau St. N. Y. C. 10038
Suite 1119

א כתיבה וחתומה טובה צו אונזערע פריינד
אין אמעריקע בכלל, און צו אונזער משפחה
אין ישראל בפרט.
ראזע און אברהם גערש

שנה טובה
שנת בריאות שלום והצלחה
הננו מאחלים לכל ידידינו,
קרובינו ומכירינו בישראל, בארצות הברית
ובכל אתר ואתר

מרדכי (מאקס)
ועטי גרשברג

שנת ברכה והצלחה, גאולה שלמה וישועה
לאחינו די בכל אתר ואתר.
יצחק רבינוביץ

ברוקליין, מאס.

NEW YORK'S

ZION
KOSHER
DELICATESSEN

DIANE FLORIST
 4762 Broadway
 (near Dyckman Street)
 LOrraine 7-7221
 New York, N. Y.

**DYCKMAN HARDWARE
 and SUPPLY CO.**
 House Furnishings, Janitor's
 and Apartment Electrical,
 Plumbing Supplies - Paints -
 Glass Repairing - Keys Made
 Tel.: LO 7-1589
 200 Dyckman Street
 (Near Broadway)
 New York, N. Y. 10034

ELWOOD PHARMACY
 Harry Klayman, PhG.
 Prescriptions
 5 Sherman Avenue
 at Broadway, New York
 LO 9-7566

**GLENN'S
 HABERDASHERY, INC.**
 The Smart Man's Shop
 For Your
 Manhattan Shirts
 Jayson & Excello Shirts etc.
 178 Dyckman St., N. Y.
 LO 9-4470

**INWOOD
 WINE & LIQUOR CORP.**
 Call us for Service
 4765 Broadway
 (cor. Dyckman Street)
 New York City
 LO 7-8700

HARRY NIERMAN
 כשר כשר
 Strictly Kosher
 Meat & Poultry Market
 37 Sherman Avenue
 (bet. Arden & Sickles St.)
 New York City
 LO 7-7113

FOR STYLE AND FIT
 Come to the
DYCKMAN DRESS SHOP
 190 Dyckman St. N. Y. C.
 LO 7-2770

HENRY'S — Yes we deliver!
 Fresh Fruit and Vegetables
 Best Quality — Low Prices
Fruit Market — WI 2-5140
 206 Dyckman St. N. Y. C.

**PERSONAL
 CLEANERS & DYERS**
 2 Hours Service
 (at no extra cost)
 213 Dyckman Street
 (near Broadway), N. Y. C.
 Plant on Premises

**J. WOODNICK, INC.
 FURNITURE**
 Custom made sofas & chairs
 slipcovers - draperies
 lamps, tables
 convertible sofa beds
 bedroom suites & mattresses
 50 Sherman Ave. N. Y. C. 40
 (bet. Arden & Thayer Sts.)
 LOrraine 7-1520

LO 7-6100
LEWIS
 "Everything beautiful for the
 Home" - Gifts - Occasional
 Furniture, Lamps, Pictures,
 Lamp Shades Made to Order,
 Dinnerware, Crystalware,
 Silverware, Luggage,
 Home Bars.
 148 Dyckman Street
 New York, N. Y.

כתיבה וחתימה טובה
LEO'S BARBERSHOP
 Craftsmanship
 and Pleasant Service
 4764 Broadway
 at Dyckman St. N. Y. C.
Leo Salomon

M. PUZZO
 Shoe Repairing
 31 Sherman Ave. N. Y. C.

For \$499, Lufthansa does more than give you a 15-day Italian tour.

It keeps you from feeling like a tourist.

We call it the "Roman Sojourn." It's our name for a special tour during which we try to do for you what you'd do for yourself if you had a real home-town knowledge of every major city in Italy.

We take care of all the usual traveler-tormenting details about food, lodgings, transportation, tickets, tips. All you do is enjoy yourself.

We'll start by jetting you to Munich and give you a day in the gorgeous Austrian Alpine country. Then we'll smooth your way through Milan, Florence, Pisa, Rome, Naples, Capri, Pompeii, and later take you back over the Swiss Alps to Zurich, Stuttgart and Frankfurt.

For fifteen days we guide you to the places you want to see, help you do what you want to do. And if some morning or afternoon you'd like to skip something, that's all right, too.

Fact is, long before your Roman Sojourn is over, you'll tell yourself that if you'd known Lufthansa could make seeing Italy this easy, you would have gone *last* year.

Air fare based on 14-21 day, 15 passenger GIT Economy Fare from N. Y. C., land arrangements based on each of two people traveling together.

Lufthansa German Airlines, Dept. BIT-9
410 Park Avenue, New York, N.Y. 10022

Gentlemen: Please send me information on your

"Roman Sojourn" tour (from \$499).

Have your Tour Expert contact me.

Name _____

Address _____

City _____ State _____

Zip _____ Phone _____

My travel agent is _____



Lufthansa

New Year Greetings

SPIEGEL'S

Hungarian Restaurant

STRICTLY KOSHER

Catering for All Occasions

●

45 East 167th St.

cor. River Ave.

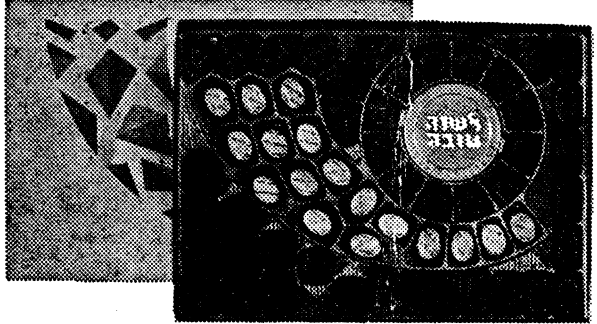
Bronx, N. Y.

Jerome 6-9600

●

Free Parking

How to say Happy New Year sweetly, tastefully.



Shofar Assortment, \$2.59. Delicious chocolate miniatures, half of them brilliantly foiled and arranged to form a Shofar in the box. Just one of BARTON'S delicious New Year selections. Come see them all.

BARTON'S
boubonniers
continental chocolates
NEW YORK · LUGANO, SWITZERLAND

Ⓢ THE NAME BARTON'S IS YOUR GUARANTEE IT'S KOSHER

*most people call RIVERSIDE . . .
for the inspired service and
spiritual comfort RIVERSIDE
offers family and friends*

RIVERSIDE RIVERSIDE MEMORIAL CHAPEL

Funeral Directors

76th St., and Amsterdam Ave.,
New York — ENdicott 2-6600
Brooklyn * Bronx * Long Island
Mt. Vernon * Miami and
Miami Beach
Merton Rosenthal - Carl Grossberg

Directors

RIVERSIDE MONUMENTS

. . . more than fine granite. Each memorial . . . be it a modest headstone or an impressive mausoleum . . . is a mark of everlasting respect, unconditionally guaranteed forever by RIVERSIDE'S 50-year reputation for quality. Visit our showroom. Call or write for illustrated Booklet

New Books for the Layman
and for the Teacher

• THE JEWISH DAY SCHOOL IN AMERICA

by Alvin I. Schiff

294 pp. Hard Cover \$5.00

• HUMAN RELATIONS IN JEWISH LAW

by Leo Jung

186 pp. \$3.50

פרק ערבי פסחים
חוברת עשור

לדיקטיקה ולמתודיקה מאת שמואל פרידמן
342 עמ' 4.25 דולר

מדריך ביבליוגרפי למורה ולחלמיך
מאת ד"ר דוד בירנבוים
228 עמ' 3.50 דולר

●

Order From
JEWISH EDUCATION
COMMITTEE PRESS

426 West 58th St., New York, N. Y. 10019

GREETINGS FROM



THE
GRAND
UNION
COMPANY

ברכת שנה טובה לכל לקוחותינו!

From

KOSHER DESSERTS INC.
Manufacturers of
KOJEL

Call for **KOSHER** Carribean Cruise
sailing January 3, 1969

ATLAS TRAVEL SERVICE

new address:
580 Fifth Ave., New York
JU 2-1545

Tel.: ORegon 4-9406-7 — Office: OR 7-5588

A Happy New Year From

RATNER'S
Dairy Restaurant and Bakery
Catering Facilities for All Occasions

138 DELANCEY STREET

NEW YORK, N. Y. 10002

The
CONCORD

marks the.

**High
Holy Days**

with **Cantor**

**Herman
Malamood**

and **Composer-Conductor**

**Sholom
Secunda**

directing the glorious
Concord

International Choir

**ROSH
HASHONAH**

and

YOM KIPPUR

Sept. 22 - Oct. 2

Dietary Supervision by
Rabbi Seymour Freedman

THE WORLD'S FOREMOST RESORT HOTEL
CONCORD
KIAMESHA LAKE, NEW YORK.
90 MIN. FROM N.Y.C.
HOTEL TEL: 914.794-4000
OR SEE YOUR TRAVEL AGENT

**Use the Pleasant
Laxative**

Ex-Lax is the laxative you enjoy taking. Tastes like delicious chocolate, and gives thorough relief gently and comfortably. **Ex-Lax** is America's biggest selling laxative — used for over 50 years.

Buy the Economy 98c size

Save as much as 54c

Also available in 43c and 19c sizes

When Nature "forgets" . . . remember

EX-LAX

THE CHOCOLATED LAXATIVE

AMPAL
AMERICAN ISRAELI CORP.

Wishes its Investors and Friends

שנה טובה ומבורכת

"A GOOD INVESTMENT FOR
YOURSELF AND FOR ISRAEL"



17 East 71st St. New York, N. Y. 10021

Tel.: TR 9-7020

Proudly we offer
Cantor
Irving Rogoff
assisted by the
Nevele Symphonic Choir
Rosh
Hashonah
and
Yom Kippur

September 22 - October 2

NEVELE

ELLENVILLE, NEW YORK

Hotel Tel: 914-647-6000
or Call Your Travel Agent

L'SHANA
TOVA

A night in the Cafe Sahbra is a uniquely exciting experience. Israel's finest talent creates for you a truly Israeli Atmosphere in the tradition of King David and Queen Esther.

The Only Israeli Cafe in America

CAFE SAHBRA

Strictly Kosher • Permanent Mashgiach • Closed Fridays

Celebrate your Simchas and functions with us — Your birthdays, Anniversaries, engagements, weddings, Bar Mitzvahs will get special attention

Hotel Westover, 253 W. 72nd St., New York
(Bet. Broadway & West End Ave.)

TR 3-1276 — EN 2-9600

Published Monthly by Bitzaron, Inc., 1141 Broadway, New York, N.Y. 10001 (except January-February, May-June, November-December, when published Bi-Monthly, and July and August when not published). Prof. N. Glatzer, Prof. Simon Halkin (Israel), Prof. Harry A. Wolfson, Editors; Dr. Maurice E. Chernowitz, Executive Editor; Prof. Hayim Leaf, Associate Editor; F. Ziony, Business Manager. Subscription, payable in advance \$7.00 per year; foreign \$8.00. To members of the Armed Forces half rate. Second class postage paid at New York, N. Y. Copyright 1968, by Bitzaron, Inc. All rights reserved. Opinions expressed in articles of Bitzaron represent the opinions of the authors and not necessarily reflect those of the editors and publishers. Subscriptions automatically renewed unless we are notified otherwise.

הזמינו את הספר הנפוץ ביותר ללימוד הלשון העברית

עברית שוטפת *Fluent Hebrew*

מאת ד"ר פלטיאל בירנבוים

להתחכבותו היתירה על דוברי אנגלית ועברית זכה הספר בגלל גישתו החדשה ורבת-העניין בהקניית דעת הלשון העברית. הוא פותח ללומד את כל האוצר הבלום של הלשון העברית. בכרך אחד, המחזיק חמישה מדורות, ניתנו עשרים-ושבעה פרקי שיחה, חמישים-ושלושה פרקי קריאה, שלושים-ושלושה פרקי סגנון, והרבה פרקי אימון בערכי מלים. הספר ערוך בשיטה חדשה המכוונת לצורכי הלומדים בני הגילים השונים. העברית הנוהגת במדינת ישראל, שנמזגו בה כל שלבי התפתחותה של הלשון העברית שקדמו לה, ניתנה כאן לפני הלומד בן-זמננו בצורה קלה ומושכת.

הספר עברית שוטפת שהופיע הספיק להתחבב במשך זמן קצר למורים ומחנכים, תלמידי אולפנים ומתלמדים ולקהל הרחב, שוחר ידיעת לשוננו העברית. הספר מסביר ומבאר את חוקי לשוננו בתמצית דברים ובאופן מדעי, ואגב אימוני לשון הוא נותן תמונה בהירה מחיי עמנו התרבותיים למן הימים הקדומים עד לחיי ישראל של זמננו.

הספר מחזיק למעלה מ-500 עמוד בדפוס נאה ובכריכה הדורה. המחיר \$4.50

להשיג בכל חנויות הספרים ואצלנו:

Hebrew Publishing Company

79 Delancey Street

New York, N. Y. 10002

Tel.: WA 5-3700

סע לישראל!

סע GREEK LINE

מית", ספרייה מצויינת. תרגיש כאילו אתה בישראל בדרך כולה.

ומה עוד? ההפלגות והביקורים של קו-האניות היווני מכוונים לפסטיבאלים של ישראל וחגיגותיה הגדולות ולמועדי-השנה החשובים. חיסכון של 15 אחוז על מחירים נמוכים של נסיעות-טיול, סיורים כוללים בישראל ובים התיכון. שביל-הזהב שלנו מוליך מניו-יורק/בוסטון דרך פורטוגל, איטליה, סיציליה, יוון וקפריסין — הפלגת-אושר שתזכור לאורך ימים.

ובכן, למה לחכות זמן רב? התקשר עם סוכן-הנסיעות שלך מיד.

אולימפיה 23.000 טון.

מלכה אננה מאריה 26.3000 טון.

מיזוג-אוויר מלא/מאוזן.

ידיעות-ביטחון: אולימפיה/מלכה אננה מאריה, רשומות בליבריה/יוון, ממלאות תקנות-ביטחון לאניות חדשות שפותחו בשנת 1948.

בקר בישראל בשנת העשרים לעצמאותה ובוא אתנו, חלוצי שירות טראנס-אטלנטי לישראל. יש לנו האניות הגדולות והמהירות ביותר בשירות סדיר לחיפה. בלה בנעימים חופשה ימית נוספת, סידורים מצויינים, מסעדות, קולנוע, בריכות-שחייה בבית ובחוף, בידור מועדוני-לילה — וכל השירותים שקהל-האניות היווני מהולל בהם. שאל את פיו של אחד מידידיך שנסע אתנו.

ומה עוד? מטבח קונטיננטאלי, או כשר (אולם אוכל פרטי), בית-כנסת, רב, משגיח, הרצאות על אמנות והיסטוריה ישראלית, סרטי-מסע, שעורים בעברית מטעם "ברית עברית עול-

GREEK LINE 

32 Pearl St., New York 10004 • (212) 943-9140

Boston • Chicago • Detroit • Los Angeles

Miami • New York • Philadelphia • San

Francisco • Canada



ישיבת ר' יצחק אלחנן

ישיבה אוניברסיטה

YESHIVA UNIVERSITY



שולחת את ברכתה לקראת שנת תשכ"ט לכל בית ישראל בכל אתר ואתר,
מי יתן ותהא שנה זו שנת שלום ורווחה לכל אחינו בתפוצות ובמדינת
ישראל, שנת הרמת קרן התורה והחכמה וגאולה שלימה!

ישיבה אוניברסיטה היא כיום מרכז התורה והמדע היהודי הגדול ביותר
בתפוצות בהנהלתו של ד"ר שמואל בלקין. מספר תלמידיה בכל מדוריה הולך
וגדל. לקראת שנת תשכ"ט הבעל"ט עומד המוסד במזל התרחבות והתפשטות
נוספות. בהתחלת השנה יבוא לידי גמר בנין הספריה המרכזי והמפואר.
כן גם הולך ונשלם בנינו של בית-הספר למדע רבי-הקומות, על שם בלפר,
ונערכת תכנית להקמתו של בנין חדש למכללת הנשים על שם שטרן.

בתי הספר השונים של ישיבה אוניברסיטה ומיתקניה המודרניים מאפשרים
לתלמידים לרכוש חינוך כללי משובח כולל מומחיות ופיתוח הכשרונות כדי
להגיע לידי מעלה רמה של הצטיינות בכמה מקצועות ותחומי פעולה.
המכללות לאמנות ולמדעים קובעות מקום לעצמן בבקשן להנחיל לחניכיהן
גם מורשת רוחנית ומוסרית וגם הידע והתרבות של מערב. הערכים
הנצחיים של היהדות, שבתי הספר האלה משתדלים לקיים, מאירים את
דרכם ומעשירים את חייהם החברתיים והמקצועיים של מסיימיהם. נוסף
לכך, הגיעה האוניברסיטה על-ידי תכניתיה המתקדמות לידי מעמד של כבוד
ומנהיגות גבוה כשהיא משרתת את הקהילה והארץ בכללה כביסוייה של
יהדות אמריקה החייה ועושה בתוך חברה חפשייה.

שמחה זאב זלצמן ורעיתו

מברכים את כל ידידיהם ומכיריהם ואת כל אחיהם בני ישראל בכל מקום שהם

בשנה טובה ומבורכת

תהא שנת תשכ"ט שנת גאולה שלמה וישועה לעמנו ולארצנו.

ניו-יורק

ד"ר משה טשרנוביץ רעיתו וב"ב

מברכים בשנה טובה ומאושרת

את קרוביהם, ידידיהם ומכיריהם ואת כל העברים הותיקים
תומכי ה"בצרון" וקוראיו ואת חברי

"הועד להוצאת כתבי רב צעיר"

שניאור זלמן אש, שמחה זאב זלצמן ויצחק פינקל.

מי יתן ותביא השנה אתה האדרת היצירה העברית ועלית קרנה של מדינת ישראל.

ניו-יורק

על סף שנת תשכ"ט אנו תפילה שנצחון צבא ישראל עמור התהילה יגשים את
יחולינו ויעודינו של שנות דור-דור ונזכה לראות בעלית ארצנו ושיגשוג רוחנו מתוך
שלום ואושר עולמים.

בברכת שנה טובה ומוצלחת

לכל ידידינו וקרובינו במדינת ישראל ובכל אתר ואתר.

יצחק ושושנה פינקל

מנהטן-ביטש, ברוקלין

שניאור זלמן אש ורעיתו

מברכים את

עורכי ה"בצרון" ומשפחותיהם

ואת ידידיהם וקרוביהם בכל מקום שהם בשנה טובה ומבורכת

תכלה שנה וקללותיה — תחל שנה וברכותיה!

יהי רצון ששנה זו תהיה שנת ישועה וגאולה שלמה לעמנו ולארצנו.

ניו-יורק, ערה"ש תשכ"ט

השכונה הציונית דמנהטן ביטש ברוקלין

שולחת את ברכותיה למדינת ישראל וכניה-גיבוריה, שחרפו את נפשם על גאולת
הארץ השלמה וקידשו שם ישראל בעולם

תהא תשכ"ט שנת הגשמת חזון הדורות

יצחק פינקל, נשיא-כבוד

יהודה ל. פינקל, נשיא

מעומק לבנו אנו מאחלים לכל ידידינו ומכירינו ולכל בית ישראל

שנת שלום, בריאות והצלחה

בברכת ציון והתרבות העברית

משה ב. ניומן ורעייתו איפה

שנת שלום, בריאות והצלחה

למדינת ישראל ושריה, לדי"ר משה טשרנוביץ ומשפחתו,

תומכי ה"בצרון", קוראיו וסופריו

ולעם ישראל בכל העולם

יתברכו ביד חזקה וזרוע נטויה ובשלום ושלווה

אברהם בן יוסף קבינסקי

ישיבת

בית המדרש לתורה

סקוקי, איל.

מברכת את הר"מים, המורים והתלמידים
שבכל מחלקות המכון, את הרבנים חניכיה,
המשרתים בקודש בכל אתר ואתר, הידרכי
טורים, הפקידים ואגודות העזרה וכל
המנדבים בכל ערי המדינה, את כל הרבנים
בשיקגו ובכל קהילות ישראל ואת כלל
ישראל בכל ארצות העולם ובמדינת ישראל

בשנת חיים בריאות ואושר

יה"ר ששנת תשכ"ט הבאה עלינו לטובה תהא
שנת שלום ושלווה ונזכה בהרמת קרן התורה
ובגאולת עמנו בחומר וברוח

הרב ד"ר שמעון קרמר

נשיא

ד"ר יוסף באב"ד

דיקן

ברכת כתיבה והתימה טובה
מאות היתומות במוסד המהולל
בית היתומות הכללי בירושלים
מצפות לעזרתך

אין מצוה גדולה מזו של החזקת המוסד המפואר
הזה הקיים 66 שנה. — נא להשיט לו ד עזרה.

בית היתומות הכללי בירושלים

שלחו תרומותיכם אל:

GENERAL ISRAEL

ORPHANS' HOME FOR GIRLS

132 Nassau Street

New York, N. Y. 10038

Tel.: COrtland 7-7222

איגוד הפועלים

היהודים הלאומיים

(ידיש-נאַציאָנאַלער אַרבעטער סאַרבאַנד)

מברך את כל חבריו ואת כל הציונים

העברים באשר הם שם

בשנה טובה ומבורכת

ש. באנטשעק, נשיא יעקב קצמן, מזכיר

לחברי ההסתדרות העברית בפילדלפיה,

למפיצי התורה ולומדיה,

למגיני וקברניטי מדינת ישראל

ולכל אחינו בני ישראל באשר הם שם

תתברכו בשנת כל טוב,

שלום ובריאות, יצירה וחדוה



ההסתדרות העברית בפילדלפיה

ד"ר משולם ז. פיש, נשיא

אריה דשבסקי, סגן נשיא

רבקה קרץ, מזכירה

מאיר לוין, גזבר

ראובן איזיקמן, ממונה לעיתונות עברית